

412.

Ինքնագիր

232

11,332

XVI, 75

21 28 2

~ 1

0260

29/12/38

Իսթաթիկ

232

Հարկի վերաբերյալ հաշվարկ
հիշվում է.

ԵՐԱՆՔԱՆԳԻ

18 $\frac{5}{11}$ 85 թ

118/11

ԽՆԱՄԱՏԱՐ

891.542-3

2-66

Վ. Ե. Պ. Ի. Կ.

Մ. ՆՈՐԵՐԻՑ ՄԵԿԸ

ՊԱՏԿԵՐ

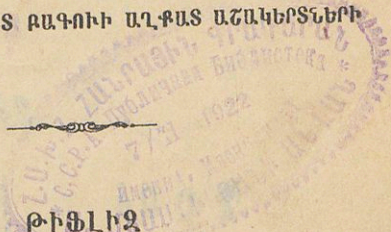
1001
306

9-

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ՍԻՒՆԵՅԻ

ԾԱԽՎՈՒՄԷՆ ԵՐԱՆՔԱՆԳԻ ԲԱԿԱՆԻ ԱՂԲԱՏ ԱՇԱԿԵՐՏԵՐԻ

ԹԻՖԼԻՉ

ՏՊԱՐԱՆ ԾԱՎԱՆՆԵՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ

ՕՐԻՆԵՐՈՒ ՓՈՂՈՑ, Տ 1/2

1885

3362

1884

891.542-3

С-66

1884

1884

1884

1884

1884

232-2014

1884

2004

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 31 Декабря 1884 г.

Ти пографія И. Мартиросіанца Орб. ул., д. № 1/2.

Թուենիսի սկիզբն էր: Բագուի նաւահան-
 գոտի առաջնակարգ կաշարաններից մէկի վրայ
 եռում էր ծովեզրեայ և արդիւնաբերական քաղաքին
 յատուկ աշխատատեղ կեանքը: Նդանակը սաստիկ
 շոք էր: Միջօրէի արեգակը պայծառ հորիզոնում
 հպարտութեամբ կանգնած, իր այրող ճառագայթ-
 ները սփռել էր խաղաղ ծովի հայելանման մա-
 կերեոյթի վրայ: Փամու նշույլ անդամ չ'կար: Օդը
 պլպլում էր աչնպէս ինչպէս, նա պլպլում է
 թոնրի երեսում կրակի բոցի զօրութիւնից:
 Նրբեմն երբեմն այս կամ այն տեղում ծովի
 հարթ մակերևոյթը սոսափում էր զէս ու
 դէն լողացող փոքրիկ բեռնակիր և մարդակիր մա-
 կոյկների թիերի հարուածներից: Այդ ժամանակ
 պարզ ջրի մեզմ ալիքները մի առանձին հրճուան-
 քով խաղում էին արեգակի հետ, փշրելով նրա
 լոյսը բերաւոր դոհարափայլ ճառագայթների:
 Մակոյկները անցնում էին և անջատված ջուրը
 միանալով, ծովի մակերևոյթը կրկին հարթվում էր:
 Կաշարանը երեք կողմից ևս շրջապատված
 էր բաղմաթիւ, փոքր լժէ մեծ, շոքեղութեամբ և
 առագաստանուերով: Շոգեհաւերից մի քանիսը
 վեջն էին զանազան տեսակ ապրանքներով և ըս-
 պասումէին դատարկվելու կամ ճանապարհ ընկ-

ներու: Իսկ շատերը արդէն գատարելիւմ էին և պատրաստվում էին նորից բարձրելու: Իրանք այն նաւերն էին, որոնք գլխաւորապէս պատում են Բագուի և Հաշտարխանի մէջ, առաջինից կրելով զանազան նաւթային մթերքներ, իսկ վերջինից դէպի Բագու բերելով Ռուսաստանի ապրանքներ: Առագաստաւոր նաւերը իրանց խառնելճաղանճ առագաստներով, անթիւ, դէպի այն ու այն կողմեր ճիւղաւորված բարակ ու հառտ պարանոներով, իրանց կեղտոտ տախտակամածներով և փայտապատ կեղեւներով՝ վիթխարի, ամբաշէն և երկաթապատ հպարտ շոգենաւերի մօտ, նմանում էին դիւղական խրճիթներին քաղաքի բարձրաշէն տներին դիմաց: Այդ հասարակ նաւերը ճանապարհորդում են Պարսկաստանի և Բագուի մէջ տեղ: Պողոտաւոր Պարսկաստանի դրեթէ ամբողջ արդիւնաբերութիւնը, որը մեծ մասամբ մրդեղեններն է բաղկանում՝ տեղափոխվում է այդ աշխատաւոր նաւերով:

Աշխատանքը կաշարանի շուրջը, ծովի երեսում, եղբրքի մօտ իր բոլորքման մէջ էր: Ահա մի կողմում նաւերից մինը բեռան ծանրութիւնից մինչև տասներկու, տասներեք ֆուտաչափ խռուած ջրի մէջ՝ հանդարտութեամբ օրօրվում է այն կողմ այն կողմ: Ամրակալմ և աւսողադէմ թուրք նաւաստիները երկար անկարուրտով հօշկիների մէջ, մօրթուց կարած կոյորակ և ծանր դգակները մաքուր սափրած գլուխներին անցկացրած՝ դուրս են կրում ապրանքների ահագին հակերը: Արեգակի տաքութիւնից և աշխատանքի ծանրու-

թիւնից՝ քրտինքը նրանց ծովային քամիներից այրված և ունացած դէմքերից թափվում է այն առատութեամբ, ինչպէս բաղնիսի ներսի պատերից թափվում են շոգու գոլորշիները: Ամեն անգամ, երկար պարանոներ միջոցով նաւի տրիւմից հակերը դուրս քաշելու ժամանակ, նրանց հաստ բրթեայ գօտիներով փաթալված մէջքերը թեքվում են և ողնաշարերը դուրս ցցվում, բայց նրանց համար, կարծես թէ, այդ անդգալի էր: Այդ կեղեք արեգակը, ոչ ծանր աշխատանքը նրանց դէմքերից չէ հեռացնում այն սովորական ուրախ և զուարթ ժպիտը, որը չատուկ է միայն նաւաստիներին, երբ սրանք գտնվում են չորութեանում: Նաւաստիները երգում են, ծիծաղում են, կատակներ անում իրար հետ և ամեն անգամ հակը մըշակի մէջքին դնելու ժամանակ, մի մի աքացի ևս աւելացնում են ետևից, որ մշակը շուտ տեղ հասցնի: Սակայն մշակը, որ ապրանքի հակերը նաւի տախտակամածից տեղափոխում է դէպի կաշարան, շատ դանդաղ է շարժում տեղից: Տառն, տասներկու պուդանոց բեռան ծանրութեան տակ նրա ծնկերը ծալվում են, կոկորդը դուրս է ցցվում, շինքը երկարանում է, բերանը ակամայ բացվում է և ամեն անգամ, իր բոլոր ոտերը փոխելու ժամանակ, մի անբոց է արձակում կրծքից: Երբեմն դժուարութեամբ և երկիւղով, որ մի գուցէ հակը մէջքից թաւալվի՝ նա իւր ոտիկոցած ձեռքը տանում է ճակատին և դուրս սլծում քրտինքի խոշոր և կեղտոտ կաթիլները: Նաւի մի անկիւնում կանգնած է ապրանքի տէրը: Սա մի պար-

միայն արդիւնաբերական ծովեզրեայ քաղաքում
կարելի է հանդիպել:

Կաշարանի ծաղրում խռովում էր ամբողջ մի
խումբ քաղմութիւն: Ամենքը իրարու հրելով
այս ու այն կողմ, աշխատում էին առաջ շարժել
և որքան հնարաւոր է աւելի մօտենալ կաշարանի
ծաղրին: Բոլորն հայեացքները ուղղուած են ծովի
հեռաւոր հորիզոնին, ուր հազիւ հազ նշմարվում է
ծխի մի փոքրիկ խողովակ, որը հանդարտութեամբ
բարձրանում է վեր կարծես թէ ջրի խորքից դուրս
սրնթալով: Սա Հաշտարխանից եկող շողեհաւն է:
Ամենքը անհամբերութեամբ սպասում են նրան
կաշարանի վրայ: Մէկը եկել է դիմաւորելու իր
բարեկամին, միւսը՝ նամակներ ստանալու, երրորդը՝
լոկ իր հետաքրքրութեան բաւականութիւն
տալու և այլն:

Ամենից առաջ կաշարանի ծաղրում հաւաք-
ված են մի խումբ հայ վաճառականներ թւով
վեց հոգի: Չնայելով տեղի սղութեանը, սրանք
կաշարանի վրայ բաւական ընդարձակ տեղ են
բռնում: Ամբողջ կարծես թէ ճանաչելով այդ
արտօնութիւնը՝ չի համարձակվում սեղմելու
նրանց, այլ ընդհակառակը մի քանի քայլ հե-
ռու է պահում իրան, թողնելով մէջ տեղ մի բա-
ւական ընդարձակ տարածութիւն: Սրանք քաղա-
քի ամենահարուստ հայ նաւթաջին արդիւնա-
բերներն են, որոնք նոյնպէս սպասում են շոգե-
նաւին: Իրարու դէմ շրջանաձև կանգնելով,
նրանք մէջ տեղ գոյացնում են մի օղակաւ տարա-
ծութիւն, ուր կարծես թէ դրած լինէր մի բան,

որը արգելում էր նրանց առաջ շարժվելու: Եւ
չիրաւի կար մի արգելք, որը չէր թող տալիս
նրանց ծածկել այդ տարածութիւնը: Այդ նրանց
տակառաձև փորերն էին, որոնք բոլորն էլ կար-
ծես թէ մի կաղապարով ձուլված լինէին: Մի
քանիսը երկու ձեռքերով չեռքից իրանց ձեռնա-
փաշտերի վրայ լինված և ոտները իրարուց հեռու
դրած, այնպիսի մի դիրքում էին կանգնել, որ
նրանց մարմինները, մի արշին դուրս ցցված փո-
րերի և կարճիկ ոտերի շնորհով, կանգնացրած
տիկերի ձև էին ընդունել: Բոլորը հաղված էին
հարուստ և եւրոպական եղանակով, բայց ոչ այն-
քան մաքուր: Մէկի շապիկի կրծքի վրայ երեւում
էին գինու կաթիլներից մնացած մանիշակագոյն
կոլորակ բծեր: Նրանց ամենքի փորերի վրայ
արեգակի ճառագայթների տակ պոպոզում էր
ժամացոյցի ոսկեա շղթան:

Բացառութիւն էր կաղնում իր մարմնի
կաղմուածքով միայն մի երիտասարդ: Սա բար-
ձրահասակ, նիհար և դեղնած մի մարդ էր սև և
նոսր միւրքով ու տափարակ կրծքով: Նայելով
երիտասարդի դէմքին, կարելի էր ասել, որ նա
գէթ երեսուն և հինգ կամ քառասուն տարե-
կան է, բայց իսկապէս նրա տարիքը քսան և
եօթից չէին անցնում: Անցեալի գեղն և շուաչ
կեանքը այդ դէմքի վրայ դրօշմել էր արդէն
ծերութեան կնիքը: Նրա թուխ և լլար երեսի
կաշին եփած խնձորի կճեպի պէս, մի քանի ծալք
կուչկուչվել էին և հաւաքվել քնթի երկու կողմե-
րում: Թերթերունքներից դուրս աչքերի տակ նոյն-

պէս գոչացել էին մե քանի կապտադոցն կնճիռ-
ներ: Աչքերից վեր, երկու դժուար նշմարելի գծեր,
շնորհով գեռ պահպանվող մե քանի մագերի,
Հաղիւ Հաղ Համագում էին թէ մե ժամանակ
այդ մարդը զուրկ չէ եղել շոնքերից, մարդկային
կերպարանքի այդ գեղեցիկ զարդից, առանց որի
մարդ կատարելապէս կապկի է նմանում: Իսկ
նրա ամբողջ դէմքը արտայայտում էր խորին վա-
վաշրտութիւն և նրա փոքրիկ սեւագոյն աչքերի
մէջ փաշլում էր գաղանային կիրքը: Նա Հագած
ունէր ոպիտակ մետաքսեայ կտորից կարած ա-
մարաշին շորեր, որը աւելի մաքուր էր և աւելի
նուրբ ձևով էր կարված քան թէ նրա ընկերա-
կիցներինը: Գեղնագոյն չարդեա գլխարկի լաջն
ծալքը ծածկել էր նրա ճակատը, որը սփռված էր
բազմաթիւ մանր ելունդներով: Մի նշան, որ Հե-
տեանք էր նրա անբարոյական կենցաղավարու-
թեան: Երեւտասարդի ժիւլետի վրայ նոյնպէս
փաշլում էր մե ահագին ոսկեայ շղթայ: Իսկ շըղ-
թայից քարշ էր ընկած Հինգ կոպեկանոցի
չափ ոսկեայ մեդալիօնը, զարդարված բրկիանտի
մանրիկ քարերով: Նրա բարակ գեղնագոյն ձեռ-
նոցներից մէկի տակից, աջ ձեռի միջամատի
վրայ, ցցված էր մատանու մեծ բրկեանդը: Ձեր-
մակ ապառետեայ փողպատի վրայ մեխված էր մե
մեծ ոսկեայ գնդատեղ նոյնպէս բրկեանդի քա-
րիկներով սփռված: «Պետր Ստեփանիչ Դօլմա-
զօլ» — այդպէս էր փորագրված երիտասարդի ա-
նունը նրա ձեռնափայտի չորս մատնաչափ ոս-
կեպատ կրթի վրայ:

II

ունքը տաքացած խօսում էր ու վե-
ճաբանում Հանքերի, գործարանների, նաւթի և
ուրիշ այդպիսի Հետաքրքիր նիւթերի մասին: Մե
քանիսը խօսողներից այնքան զբաղված էին վեճա-
բանութիւնով և այնքան ոգևորվել էին, որ քիչ
էր մնում փոխէին իրանց կանգնած դիրքը և
քանդէին մէջտեղի օղաձև տարածութիւնը: Բայց
բարեբաղդաբար այդպէս չեղաւ: Վեճողներից
մէկը կամենալով Համոյել մե ինչ որ բանում իր
դէմ ու դէմ կանգնողին, մե փոքր առաջ շարժ-
վեց և Կրկուսի փորերը քիչ կռվեցին իրարու
Հետ: Միւսները այդ նկատելով և գուցէ զգալով,
որ այդ մե փոքր անյարմար բան է, զդուշացան
և մեխվեցին իրանց տեղերում:

Խօսակցութեան չէր մասնակցում միայն Ե-
րիտասարդը: Նա երեսը դարձրել էր դէպի ծովը
և Հեռադիտակով անդադար նայում էր եկող շո-
գենաւին, որը այդ ժամանակ այնչափ մօտացել
էր կայարանին, որ պարզ նշմարվում էին տախտա-
կամածի վրայ խմբված ճանապարհորդները:

— Պետր Ստեփանիչ, ինչո՞ւ ես այդպէս ան-
Համբեր մտիկ անում, երեւի մարդ ես սպասում
— դիմեց երիտասարդին չանկարժ Հաստափորնե-
րից մէկը, աջ ձեռը դնելով նրա ուսին, երբ խօ-

տակցութիւնը մե քանի վայրկեան ընդհատուից:

Պետր Ստեփանիչը չ'պատասխանեց: Նա խորատուզված շարունակ նայում էր դէպքի շրգե-
նաւը:

— Պետր Ստեփանիչ, ախար քեզ հետ եմ
խօսում—կրկնեց հետաքրքրւ հաստափորը, կանգ-
նելով նրա դէմ ու դէմ և ձեռով ծածկելով հե-
ռադիտակի բերանը որպէս զի Պետր Ստեփանիչի
ուշադրութիւնը իրան վրայ դարձնի:

— Հը՛մ—ասաց միայն Պետր Ստեփանիչը և
հեռադիտակը ազատելով նրա ձեռից, կրկին սկը-
սեց նայել:

— Ումի՛ն ես սպասում, ասիւր տեսնեմ—շա-
րունակեց հաստափորը, այս անգամ Պետր Ստե-
փանիչի ձեռից խլելով հեռադիտակը և թազ-
ցնելով իր մէջքում:

— Սպասում եմ:

— Ումի՛ն:

— Կարէ Մարկիչի ընտանիքին:

— Որտեղից:

— Հաշտարխանից:

— Ի՞նչ ասացիր, Կարէ Մարկիչ, ո՞վ է Կարէ
Մարկիչը:

— Իմ կառավարիչը:

— Նեմեց է:

— Հայ է. Հաշտարխանից:

— Կարէ Մարկիչ—կրկնեց Սերգէյ Իվանիչը
(այդպէս էր հաստափորի անունը) աչքերը չռե-
լով և իր դէմքի վրայ խաղացնելով մի դարմա-
ցական ժպիտ:

— Գառպարն է, պառաւը. ճանաչում ես
լաո նրան:

— Գառպարը... Հը՛մ... եւ Կարճեցի այս ի՛նչ
Կարէ է— ասաց Սերգէյ Իվանիչը հառաչելով Կար-
ճես թէ մե ծանրութիւնից ազատված: Ինչո՞ւ է
բերել տալիս Գառպարը իր ընտանիքին:

— Ես եմ ասել, պառաւը առանց կնոջ տըլա-
րում է, ասացի մի լաւութիւն անեմ: Տներիցս
մէկի մէջ նրա համար մի լաւ բնակարան եմ
նշանակել, թող ապրեն, քէ՛ջ քաշեն: Արժէ Կարէ
Մարկիչը, նա շատ լաւ գործակատար է:

— Արժէ, արժէ, շատ ճշմարիտ մարդ է,
դալըութիւն չըզիտէ: Ես նրան լաւ եմ ճանաչում:
Առաջ նա Հաշտարխանի մէջ ամենաառաջին
վաճառականներէ մէկն էր, բայց ընկերները
խաբեցին, փողերը ձեռից խլեցին և չոր տարի
վրայ թողին: Նրա ընտանիքին էլ եմ ճանաչում:
Ռուսաստանից գալիս, ես Հաշտարխանում
նրանց մօտ գնացի, ինձ սուրճով հիւրասրկեցին:
Մե լաւ փղաջ ունի և մե լաւ աղջիկ: Նրանք էլ
գալիս են թէ ոչ:

— Գալիս են: Որքո՞ւն ես շատ եմ հաւանել,
ուղում եմ Բալախանի նաւթահորերից մէկի
վրայ գործակատար նշանակել:

— Շատ լաւ կանես, շատ լաւ կանես, Պետր
Ստեփանիչ, լաւ աղայ է, հօրը նման դո՛ւադ
է: Բայց ուրիշ բան է նրա աղջիկը, հրեշտակ
գեղեցիկ թիւն ունի, սաղ Հաշտարխանի մէջ հա-
տը չ'կայ:

Այդ ասելով Սերգէյ Իվանիչը իր—իւղալի

աչքերի բերքը ուրեց և ատամների վերին շարքով ներքին պուշի ծալը թեթևութեամբ կծեց, նայելով ուղղակի Պետր Ստեփանիչի կապկալին աչքերի միջին: Պետր Ստեփանիչը նոյնպէս մի քանի վայրկեան նայեց նրա երեսին, բայց ոչինչ չ'խօսեց: Նա կրկին հեռագրիտակը մօտեցնելով աչքերին, սկսեց նայել շոգենաւին:

— Առաջին անգամ, երբ ես նրան տեսայ քիչ մնաց, որ խելքս կորցնէի— շարունակեց շատախօսել Սերգէյ Իվանիչը: Առաջի, այ սրա նման կնիկ ունենայ մարդ, որ պարզերես կարողանայ հարարակութեան մէջ դուրս գալ: Ինչ ֆորտպիտեի վրայ ածել, քիչ խաղալ, քիչ պար գալ, քիչ խօսել թէ հայերէն, թէ ռուսերէն. մի խօսքով ոսկի է ստեղծ միջին գլուխ: Այ նրա նման կնիկ ունենաս, հետք տանիս Ռուսաստան և բուլղոյն զարմացնես նրա գեղեցկութիւնով: Բայց ախտոս որ հոյրը աղքատ է եթէ ոչ, Պետր Ստեփանիչ, քեզ համար շատ լաւ հարսնացու էր:

Պետր Ստեփանիչը հեռագրիտակի տակեց ժպտաց և ոչինչ չ'պատասխանեց:

— Բաւական հասակաւոր աղջիկ է, բայց մինչև օրս ուղղի չ'կայ հօր աղքատութեան պատճառով: Անկրաւ հաշտարխանում առանց պրիբանի ոչ մի տղայ տղջիկ չի վերցնում:

Պետր Ստեփանիչը հեռագրիտակը հեռացրեց և սպիտակ ու մաքուր թաշկինակով աչքերը սրբելով, միայն արտասանեց »հըմ«— կարծես թէ հարցնելով իւր խօսակցի միտքը:

— Ասում եմ մի մեծ ողորմութիւն կանես,

Պետր Ստեփանիչ, եթէ նրան այստեղ մի լաւ տղի վրայ պատկես— շարունակեց Սերգէյ Իվանիչը:

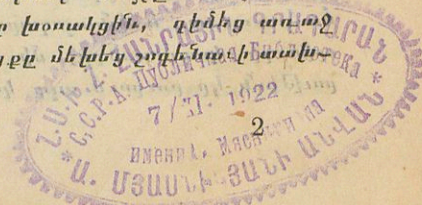
— Թող տեղ հասնեն, այնուհետեւ ամեն բան կ'ըրստվի— պատարխանեց Պետր Ստեփանիչը, հեռագրիտակը դնելով պատեանի մէջ և մտցնելով աջ թևին փաթաթած վերարկուի գրգռւմը: Նա էլ հէնց այդ մտադրութիւնով եմ բերել տալիս նրան, ուղում եմ մի լաւութիւն անել Կարլ Մարկիչին: Նա հարուստ եղած ժամանակ եմ հօրս շատ է օգնել թէ փողով և թէ գործով: Իրան պաշտօն եմ տուել, որդուս էլ կ'տամ, ընտանիքին էլ բնակարան եմ տալիս, աղջկան էլ եմ հաշուի կ'պահել... էլ քիչ ես ուղում:

— Ապրես, ապրես, Պետր Ստեփանիչ, եմ արկը վկայ շատ բարի տղայ ես: Այդպիսի լաւութիւն մեր ժամանակում եղբայրն էլ իր եղբոր չեանիլ, մեծ առատաստութիւն է: Բայց Գառպարը արժէ, նա շատ խեղճ և կորած մտւորմած մարդ է: Այ նրա առաջվայ հարստութիւնը հն:

Այդ ատելով Սերգէյ Իվանիչը կրծքից արձակեց մի խորը հառաչանք, որի հետ միաժամանակ լսեց և կայարանին մօտեցող շոգենաւի սուրբի ձայնը:

Ամբոխը սկսեց տառջ սեղմուել, շոգենաւը շփվալով, շոգին կողքերից բաց թողնելով և խաւիսներէ շփմանը զրնդացնելով զգուշութեամբ լողում էր դէպի կայարանի ծայրը: Պետր Ստեփանիչը մոռացաւ իր խօսակցին, դեմից տառջ և իւր որոնող հայեացքը մի խեղ շոգենաւի տակաւ տակամածի վրայ:

232-2014
1001
3076

Վերջապէս շոգեհաւը բոլորովին կպաւ կաշարանին և առջևի կարճ խորիսիւն կաշծակէ աբաղուծեամբ աղմուկով գլորվեց դէպի ջուրը և թաղվեց ծովի աւազուցին յատակի մէջ: Նկատուները խռվեցին, աշխատելով իրարուց առաջ ոտ գնել կաշարանին:

Պետր Ստեփանիչը գլխարկը վերցրեց և քաղաքավարութեամբ բարեկեց եկաւորների մի փոքրիկ խմբին, որը բաղկացած էր երեք հոգուց: Սրանցից մէկը մի միջնահասակ և մօտ քառասուն ու հինգ տարեկան նիհար կին էր եւրոպական հագստում և գլուխը սև շալով փաթած: Միւսը՝ մօտ քսան և երեք տարեկան մի երիտասարդ էր բարձր հասակով, նորաբոյս սև մերուքով ծնոտի ծալքում, բուսական համակրելի դէմքով, բայց և բաւական մեծ քնիթով: Իսկ երրորդը մի օրիորդ էր սպիտակ ամառային դգեւտում, որը կարուած էր հասարակ չիթից, և յարդեայ գեղին գլխարկում: Պլխարկը շրջապատած էր սպիտակ մետաքսեայ կտորով, որից երկու լայն ժապաւէններ բարձր ընկած, հասնում էին մինչև ուսերը:

Օրիորդը կ'ընէր մօտաւորապէս քսան և հինգ տարեկան: Նա բարձրահասակ էր, բայց այդ մեղմեղմեղ աչքի չէր ընկնում և այդ նրբոյնց էր, որ օրիորդի մարմնի բոլոր մասերի մէջ տիրում էր մի դարմանալի ներդաշնակութիւն: Այնպէս համահասար և խնայողաբար էր դասաւորված օրիորդի կազմուածքը, մի աշնայնի կանոնաւորութիւն էր բուրում այդ կազմուածքից, որ չկար

ոչինչ աւելորդութիւն և ոչինչ պակասութիւն: Նա չէր պատկանում այն գեղեցիկ հինների շարքին, որոնք մեզ հիացնում են իրանց կերպարանքի մեկամի քանի մասերի աչքի զաւնող գեղեցիկութիւնով, որոնք շատ անգամ քողարկում են մեր առաջ ուրիշ ագեղութիւնները: Ո՛չ, այդ օրիորդի գեղեցիկութիւնը համեմատ և խելացի էր, կանոնաւոր և ներդաշնակ էր:

Պետր Ստեփանիչը Սերգէյ Իվանիչի ուղեկցութեամբ դիմաւորեց նրանց: Երկուսը եւ հերթով նորեկներին բարեւելուց չետոյ, ամեն մէկը սրանցից առաւ մի մի կտոր ճանապարհային իրեզներներից որպէս զի թեթեւացնեն նորեկների բեռը:

— Բոս ինչտեղ է Կարլ Մարկիչը—հարցրեց պառաւ կինը:

— Գործաւանդումն է, շուտով կ'գա, ես ցոյց կ'տամ բնակարանը, կառքս սպասում է ձեզ, շուտ գնանք—պատասխանեց Պետր Ստեփանիչը քաղաքավարութեամբ, մի կրքոտ հայեացք զգեցնող օրիորդի վրայ: Սերգէյ Իվանիչը արմունկով բռնեց նրան և զգուշութեամբ շնչաց նրա ականջում. «լուսնեակ է, մուշտարու աչքով մտիկ արա՛»:

— Կատերինա Կարլովնա, շնտ է նեղացրել ձեզ ծովը—դիմեց օրիորդին Պետր Ստեփանիչը:

— Օ՛խ, օ՛խ, էլ մի հարցնիր ցաւ առնեմ, մեր սոկոլները փշոտել է—պատասխանեց, իր աղջկայ փոխարէն, մայրը:

— Մամա ինչ ես ասում, ինձ չէ նեղացրել

ծովը, նա շատ խաղաղ էր—Հահառակեց Կատե-
րինա Կարլովնան բռնելով իւր եղբոր թեկը:

—Դուք ինչպէս էք Արտեմ Կարլիչ քաղա-
քավարութեան Համար Հարցրեց Պետր Ստեփա-
նիչը և երիտասարդին:

—Ինչ Համար շատ ուրախ անցաւ ժամա-
նակը—պատասխանեց Արտեմ Կարլիչը Համե-
տութեամբ, գլուխը թեքելով դէպի կուրծքը:

Այդպէս խօսելով վերջապէս նրանք Հասան
փողոց, ուր Պետր Ստեփանիչի շքեղ կառքը երկու
առաջդ ձիերով լծված սպառուժ էր նրանց: Պետր
Ստեփանիչը օգնեց օրիւրդին և մօրը նստել կառք:
Իսկ ինքը Արտեմ Կարլիչի Հետ տեղաւարդելով
նրանց գէմ, Հրամայեց կառապանին առաջ շար-
ժել: Մի րոպէս արագնիթաց ձիերը կառքը սը-
լացրին դէպի ծովեզրեայ ընդարձակ փողոցի ծայրը
և նա անհետացաւ թանձր փառս մէջ: Սերգէյ
Իվանիչը մնաց նրանց ետեւից նայելով:

—Շառւատան, մաշկնիկ Դոլմադով, ես քո
միջքդ Հասկացայ—արտասանեց վերջինը, նայելով
կառքի ետեւից: Յետոյ գլուխը խորհրդաւոր կեր-
պով շարժելով նա կրկին վերագործաւ դէպի շո-
գենաւր:

III

Կառքը կանգնեց քաղաքի լայն Փողոց-
ներից մէկի վրայ գտնուող մի երկչարկանի նորա-
շէն տան առաջ: Դիւրաշարժ Պետր Ստեփանիչը
արագապէս ցած թռաւ կառքից և օգնեց նոյն-
պէս ցած իջնելու Կատերինա Կարլովնային և նրա
մօրը: Նա առաջնորդելով տարաւ նրանց ներս և
ցոյց տուաւ բակի ներսի շինութեան ներքին չար-
կում մի ընտկարան, որը բաղկացած էր երեք
սենեակներից:

—Այ, սա եմ պատրաստել տուել ձեզ Հա-
մար Բաւախմն եւն ձեզ, Մարիա Իվանովնա, երեք
սենեակներ թէ ոչ—Հարցրեց Պետր Ստեփանիչը
պառաւելց, բայց միևնոյն ժամանակ նայելով
աղջկայ երեսին:

—Յաւզ առնեմ, ինչ կանենք երեքը, չորս
Հոգու Համար երկուսն էլ բաւական էր—պա-
տասխանեց Մարիա Իվանովնան թէ և ինքը շատ
ուրախ էր ընտկարանի այդքան ընդարձակ լինե-
լուն:

—Կարլ Մարկիչը գլեշներերը դորձարանումն
է լինում: Արտեմ Կարլիչին էլ նշանակել եմ կա-
ռավարիչ Բալախանի, ուրեմն քաղաքում մնալու

էք դուք և Կատերինա Կարլովնան և ոչ թէ չորս Հոգի: Բայց մնաւ չունի, թող ձեր տեղը լաշն լինի, ևս խօսմ վարձով չեմ տալիս: Տունը իմն է, ինչպէս ուզում եմ, այնպէս եմ անում:

— Յաղ առնեմ, շատ ապրես, բայց Պետր Ստեփանիչ, Արտեմիս Համար քաղաքի մէջ տեղ տաք լաւ կ'լինի: Առանց նրան սիրտս կ'ենդանայ:

— Հեշտ բան է, թող մի քիչ աշխտեղի գործերի Հետ ծանօթանայ, չետոյ ես նրան քաղաքում մի լաւ պաշտօն կ'տամ:

— Չէ, մամա Բալախանին լաւ է, ասում են այնտեղ դարձանալի բաներ կան — մէջ մտաւ ինքը Արտեմ Կարլիչը իր տեղահական անձնաւորութիւնով:

— Ի Հարկէ ինչոր կալ այնտեղ է, ողն էլ առողջարար է քան թէ այնտեղ քաղաքում, ուր մենք փոշու և ծուխի մէջ խեղդւում ենք:

— Ինչպէս որ ձեր քէֆնէ այնպէս արէք, մենք էլ ձերն ենք Պետր Ստեփանիչ — ասաց Մարիա Իվանովնան և սկսեց նայել սենեակներին:

Քառորդ ժամ նորեկները Պետր Ստեփանիչի Հետ միասին պատեցին սենեակները, չետոյ խոհանոցը, ուշադրութեամբ զննելով իրանց նոր բնակարանը:

— Այ մամա, սա իմ սենեակը կ'լինի — խօսում էր օրիորդը կանգնելով սենեակներից մէկում: Նա այս պատահանի տակ կը դնեմ իմ դաշնամուրը: Իսկ դու և պապան միւս սենեակում կապրեք, այն կողմինն էլ Արտեմի Համար կ'սարքենք:

Բոլոր ժամանակ Պետր Ստեփանիչը իր հայ-

եացքը չէր Հեռացնում Կատերինա Կարլովնայից: Նա յաւիտակված էր օրիորդի երանի նուրբ կազմվածքով, պարզ և հրապուրիչ դէմքով, փայլուն աչքերով, նաղելի շարժվածքով: Ամեն անգամ օրիորդը խօսելիս, նա աչքերը չառում էր նրա երեսին և ադահութեամբ նայում: Այդ ժամանակ նրա ամբողջ մարմնով կարծես թէ անցնում էր մի էլէքտրական ցնցում և նրա փոքրիկ կապկանման աչքերի մէջ փայլում էր կենդանական կիրքը իր բոլոր ոյժով: Նա անդադար աչքերը կուչ բերելով քաղցրութեամբ ժպտում էր օրիորդի երեսին և այդ ժամանակ նրա դէմքը մի ինչ որ անակործ, մի ինչ որ զգլիւի, վալաշտ արտաշատութիւն էր ստանում: Օրիորդը կարծես թէ այդ չէր նկատում և անտարբերութեամբ խօսում էր նրա Հետ: Սակայն երբ մի անգամ Պետր Ստեփանիչը շարունակ նայեց նրա երեսին և բոլորովին անտեղի և անժամանակ ժպտաց՝ նա գլուխը թեքեց դէպի կուրծքը և նրա դէմքը թեթեւութեամբ կարմրեց:

Վերջապէս բնակարանի բոլոր բունջ ու բունջ լինելով Հետաքրքրութեամբ նայելուց չետոյ՝ Մարիա Իվանովնան դիմեց իր որդուն.

— Վաղիւ Արտեմ և շուտով մեր ապրանքը, ինչ որ ունինք, հաւաքիւր բեր շոգեհանից:

— Իսկ դուք Կատերինա Կարլովնայի Հետ գնանք ինձ մօտ ճաշելու — մէջ մտաւ Պետր Ստեփանիչը:

Մարիա Իվանովնան Համաձայնեց և Գոլմագովը իր տան հասցէն տալով Արտեմ Կարլիչին

և նրանց հետ միասին կառք նստելով, շտապեց
տուն:

Իրիկնազէմ էր երբ նորեկները ճաշելուց
չետոյ կրկին վերագարձան իրանց բնակարանը:
Արամ Կարլիչը բոլոր իրեղէնները արդէն բերել
էր: Նրանք սկսեցին կարգի բերել իրանց բնակա-
րանը: Մարիա Իվանովնան իր սրբուհի հետ պատ-
րաստում էր վերջինի սենեակը, իսկ Կատերինա
Կարլովնան իտիպէս պատրաստում էր իր սենե-
կակը Պետր Ստեփանիչի օգնութեամբ: Չնայելով
օրիորդի թախանձանքին, որ նա նեղութիւն չի
կրի աշխատելու և գնա հանգստանալու, այսուա-
մենայնիւ Պետր Ստեփանիչը քայլ սկսեց չէր
ուզում հեռանալ օրիորդից և ստիճանքի ընկած
մեծ պատրաստակաճնութեամբ օգնում էր նրան:
Հետզհետէ Կատերինա Կարլովնան սկսեց ձանձ-
րանալ նրա օգնութիւնով: Պետր Ստեփանիչը
այնքան չէր օգնում, որքան իր ծանր ու խորը
հաշտեցնելով և անսեղի բազմախօսութիւնով
ձանձրացնում էր օրիորդին:

Սկզբում Կատերինա Կարլովնան այդ հաշ-
տեցնելները և բազմախօսութիւնը ընդունում էր
իբրեւ տախտակաճնութեան մէջ ար-
տաշագործիւն երկտառարդի կողմից գէպի մի
ծանօթ օրիորդ: Բայց հետզհետէ երբ Պետր Ստե-
փանիչը սկսեց անցնել սովորական բազմախօս-
ութեան սահմանը, այդ րոպէից օրիորդի սրտում
ծագեց մի ինչ որ կասկած: Պետր Ստեփանիչի
նեղակալութիւնը սկսեց նրան ճնշել և նա աշխա-
տում էր խոյս տալ նրա հաշտեցնելների: Բայց

Պետր Ստեփանիչը օրիորդի վրայ ունեցած իր ա-
նաստութեամբ թիւնը չ'զգալով կամ չ'կամե-
նալով զգալ՝ չամառութեամբ շարունակում էր
ծռնուտել իր ուղիւմ գէմքը: Նրա հակակրկի
շրթունքների վրա խաղում էր այն զգուշի ժպիտը,
որը չատուկ է իրանց գաղանաչին կրքերին սո-
րուկ արարածներին:

Պատահեց մի գէպը, որը որքան փոքրիկ և
աննշան լինէր այսու ամենայնիւ մեծագոյն օ-
րիորդին հաւատացրեց թէ Պետր Ստեփանիչի
զգացմունքները կասկածաբար են և ինչպէս երե-
ւում է նրա սիրտը շատ էլ մաքուր չէ: Կատե-
րինա Կարլովնան իր հագուստեղէնները տեղա-
ւորում էր պահարանի մէջ: Նրա մայրը և եղ-
բայրը միւս սենեակումն էին: Պետր Ստեփանիչը
կանգնած ետեւից մտիկ էր անում օրիորդին: Նրբ
օրիորդը վերջացնելով գործը, կամենում էր կողպել
պահարանը, նա բանալին մի բանի անգամ շու-
տուաւ, բայց չ'կարողացաւ կողպել: Պետր Ստե-
փանիչի սուր հաշտեցը իսկոյն այդ նկատեց և
նա շտապով մօտեցաւ օրիորդին:

— Թոյլ տուէր, որ ես կողպեմ, Կատերինա
Կարլովնա, ձեզ ոչ ոք չունիւր, ախտոս է, ձեր սի-
րուն և գեղեցիկ մատերը կցաւին:

— Ոչ, ինչոքեմ նեղութիւն չի բաշխ, այդ
պահարանը բացի ինձանից ոչ ոք չի կարողանում
կողպել և բացել:

— Եւ կարող եմ, այդ տեսնում էք ձեր ձեռ-
քերը ինչպէս կարմրեցին: Սիրտս ցաւում է այդ
տեսնելով:

Այդ ատելով Պետր Ստեփանիչը իր ձախ ձեռով խլեց օրիորդի ձեռը բանալիից, իսկ այդ ձեռով սկսեց պտտացնել բանալին միևնույն ժամանակ միևս ձեռում սեղմած պահելով օրիորդին։ Օրիորդը աշխատեց զգուշութամբ ազատել իր ձեռը, բայց չը յաջողվեց։ Պետր Ստեփանիչը նրան շատ ամուր էր սեղմած։ Օրիորդը չը գիտէր թէ ինչ անէր։ Նա մի անգամ ևս փորձեց դուրս բերել ձեռը նրա ձեռից, բայց չ'հաջողանալով սկսեց դողալ։ Պետր Ստեփանիչի մէջ եռացին վաժաշտութեան զգացմունքները։ Նա նույնպէս դողում էր, բայց ոչ թէ երկեղից և ամօթից, ինչպէս Կատերինա Կարլովնան, այլ գազանային բուռն կրքերի հոտանքից։ Ընդունելով օրիորդի լուսթիւնը հալած իւրի տեղ, և շարունակելով բանալին ուրեւ կողպէքն մէջ, նա իր շրթունքները զգուշութամբ մօտեցրաւ օրիորդի երեսին և կամենում էր... Բայց օրիորդը խիստն հասկացաւ նրա միտքը։ Նա դուրս խլեց միանգամից իր ձեռը և մի թեթեւ ճիւղ արձակելով մի սոսումով հեռու փախաւ Պետր Ստեփանիչից։

Ճիւղը որքան որ թօշլ լինէր, բայց նրա ձայնը հասաւ միւս սենեակ, Մարիա Իվանովնայի ապականներին։

— Ի՞նչ պատահեց Կատեա—ներս թռաւ վախեցած մայրը և ձեռքերը առաջ տարածելով զինից աղջկանը։

Օրիորդը չ'կարողացաւ պատասխանել։

— Ոչե՛նչ, Կատերինա Կարլովնայի ձեռը բանալին քիչ ցաւացրեց—հնարեց խիստն խորամանկ

Պետր Ստեփանիչը, կտրելով Մարիա Իվանովնայի առաջը, որպէս զի սրա հայեացքը չ'ընկնէ օրիորդի սպրդեած երեսին։

Մենչե Մարիա Իվանովնայի բերան բացելը, գնդակի նման ներս գլորվեց մի լղար, կարճահասակ մարդ ճերմակ մազերով։

— Պապա, պապա—դուքեց Կատերինա Կարլովնան և թռչելով առաջ ընկաւ իր հօր գերկը։

IV

Երբ փաղողը Կարլ Մարկիշ Պոպովն էր, Կատերինայի Հայրը: Մե քանի թույլ Հայր և աղջիկ իրարու գրկած Համբուրգում էին: Վերջապէս Կարլ Մարկիշը աղաթեց աղջկան իր գրկից նոյն Կարօտութեամբ ընկաւ որդու, Արտեմ Կարլի գրկը և մե քանի Համբուրգի գրողներ նրա ճակատին: Յետոյ բարեկեց ամուսնուին, միանգամ միայն Համբուրգում նրա շրթունքները: Պետր Ստեփանիշը ինչ և իցէ օտար էր և Համեստութեամբ Կարլ Մարկիշին ստիպեց չափաւ որիւ իր ամուսնական զգացմունքները:

— Ես պարտաւոր եմ Հաղար անգամ շնորհակալութեան յայտնել ձեզ սեմեյստիօնիս խաթուր — դարձաւ Կարլ Մարկիշը Պետր Ստեփանիշին, որը մե կողմ քաշված նայում էր այդ ընտանեկան տեսարանին: Կարլ Մարկիշը քիչ մօտեցաւ նրան, ձեռքերը քարշ ձգեց կողիւրքին, ոտերը կպցրեց իրարու և մէջքից երկու ծալ դաթվելով երկտասարդական աշխուժութեամբ մե քանի անգամ գլուխ տուաւ նրան:

— Զարթէ, չարթէ — պատասխանեց անտարբերութեամբ Պետր Ստեփանիշը, իր Հայտնաբեր

չ'Հեռացնելով Կատերինա Կարլովնայից, որը այդ ժամանակ մե ինչ որ բանի մասին խօսում էր իր եղբոր Հետ:

— Մարիա, Կատեա, Արտեմ մօտացէ՛ք շնորհակալութեան արեք Պետր Ստեփանիշին էնդուր որ նա է ըստպօրեաժենիէ արեւ ձեզ Բագու բերելու:

Կարլ Մարկիշը ընտանիքը սեղմեց Պետր Ստեփանիշի ձեռք: Դա առաջին շնորհակալական նշանն էր, որ ստացաւ բարեկեց խնամատարը երախտագէտ ընտանիքից:

— Տեսնում ես, Մարիա, ինչ աղավարի կվարթիրա է — շարունակեց Կարլ Մարկիշը պտոյտ գալով Պետր Ստեփանիշի առաջ: Ես Պետր Ստեփանիշից շատ շնորհակալ եմ, շատ իմ պարտքս է ստարաշտեա իլիկ նրան չեսնո, բլաղօրօգնօ ծառայելու էնդուր որ նրա պէս խօզեային ես գրանիցայումն էլ չեմ կարող գտնել:

Կարլ Մարկիշը խօսելու ժամանակ ձեռքերով, գլխով և ուսերով աշնպիսի շարժումներ էր անում, որ կարծես թէ քսան և Հինգ տարեկան երիտասարդ լինէր այն ինչ նա մօտ վաթսուին տարեկան էր:

Պետր Ստեփանիշը ուշադրութեան չէր դարձնում իր կառավարի շատախօսութեան վրայ: Նա խօրատուղված էր մե ինչոր մօտածողութեան մէջ: Սակայն այդ երկար չ'տեկեց և նա չ'անկարծ, կարծես թէ քնից սթափվելով, դիմեց Կարլ Մարկիշին:

— Գործարանը այսօր բանէլ է:

— Ի՛նչպէս չէ, ի՛նչպէս չէ, աղաջան:

— Ո՞վ կայ աշխտեղ աշխմ:

— Ամենքը աշխտեղ են: Ես աղաջան դառողը պօրութիւնտ արեւ գլավնիչ պոկեկաղչիկին մինչեւ է-գուց առաւօտը:

— Հը՛մ, — արտասանեց միայն Պետր Ստեփանիչը, կրկին մտածողութեան մէջ ընկնելով և բեղերը կոծոտելով: Կարլ Մարկիչը քիչ վախեցաւ:

— Բեղպօղօջիտցա մի լինէք աղաջան, ամեն ինչ պօրեկաղիպով կ'գնալ:

— Առաւօտեան չուտով գնացէք, որ գործաւորանը չի գաղարի, եթէ ոչ գետէք, որ մի օրվայ գաղարիքը ինչ կ'ըլլի հաղար մանէթ աշխատանքից — արաց Պետր Ստեփանիչը քիչ հրամայական եղանակով, աշխատելով իր դէմքին լըծութիւն տալ:

Պէտք է տաճ, որ Պետր Ստեփանիչը մի քիչ սուտ առաց: Գործարանը առանց Կարլ կիչի ևս կարող էր վաղը դործել և եթէ դուրսը էր էլ, մի օրուայ վնասը երբէք հաղար մանէթ չէր կարող լինել: Բայց նա այդ առաց առաջին նրա համար, որ Կարլ Մարկիչի վրայ ունեցած իր իշխանութիւնը ցոյց տալ նրա ընտանիքին և երկրորդ՝ մի օրուայ վնասը քսան անգամ աւել ցոյց տալով իր հարուստութիւնով մի փոշի փչել այդ ընտանիքի աչքերին: Այդ պարզ էր, ըստ որում իր հրամանը կրկնելուց չկտոյ, նա մի առանձին ինքնաբաւականութեամբ նախեց բոլորին հերթով, որ տեսնի թէ ինչ ազդեցութիւն արին իր խօսքերը լսողներին վրայ, իսկ նամանաւանդ Կատերին

նա Կարլովնայի վրայ: Եւ չիրաւի նա մասամբ չը տխարվից:

Լսելով նրա խօսքերը, Մարիա Խվանովնան աշխպէս դարմացաւ, որ աչքերը ճլզեց և բերանը բացեց: «Օրական հաղար մանէթ փող է աշխատում, երանի նրան, որ քեզ փեսայ կունենա՞ց» — անցաւ իտիպի նրա մտքով և նա գլուխը թեքեց կրծքին, ձեռքերը խաչաձև ծալեց ծոցում և ըսկոնց ազահոթութեամբ նաչել Պետր Ստեփանիչին: Պակաս չդարմացաւ և Արտեմ Կարլիչը: «Օրական հաղար մանէթով կարելի է թագաւորի պէս տարել արտասահմանում, այն էլ Փարիզի մէջ տեղում. անմալը ինչու է աշխտեղ քամու ու փոշու մէջ լսեղովում — այդպէս մտածեց նա և սկսեց նոյնպէս նաչել Պետր Ստեփանիչին երեսին:

Միայն Կատերինա Կարլովնան էր, որի վրայ կարծես թէ ոչինչ ազդեցութիւն չ'արին Պետր Ստեփանիչի փքված խօսքերը: Նա երեսը շուռ տուաւ և անցաւ միւս սենեակը:

— Առաւօտեան խօրօղը կանչելիս ես դաւաճում կ'լինեմ, աղաջան, ես չեմ թողնի, որ ձեզ ուրիշտեալ լինի — միամտացրեց Կարլ Մարկիչը Պետր Ստեփանիչին:

Կատերինա Կարլովնան միւս սենեակ անցնելուց չկտոյ Պետր Ստեփանիչի դէմքը աւելի փոխվեց: Սովորական ուրախ և կեղծ ժպիտը նրա դէմքից անհետացաւ: Նա կնճռեց ճակատը և առանց այն ևս քացախած երեսը թթուացրեց:

— Նստեցէք, պօժօրտա, Պետր Ստեփանիչ, այսօր շատ էք նեղացել — առաջարկեց Կարլ Մար-

կէջը վերին աստիճանի խոնարհութեամբ և երկի դով, մօտացնելով ամրոտներէց մէկը և ոտերը սենեակի չառակին քսքսելով:

— Այ, ես գնում եմ, դուք կարգի դցեցէք ընտելարանը, ես վաղը դարձեալ կ'գամ: Թնոց Արտեմը առաւօտեան ինձ մօտ գաց, որ ճանապարհէմ Բալախանի. իսկ դուք Կալ Մարկիչ շուտ կը դարձնէք և կ'գնաք գործարան:

— Նըպրեմեննո, նըպրեմեննո, ինչ ասել կուզի, աղաջան, բառ չաչ անուշ չէք անում: Կատեա, Պետր Ստեփանիչի Համար չաչ դաւարեցաւ արն բեր:

— ԾնորՀակալ եմ, ես գործ ունիմ գնում եմ մնաք բարեա:

Պետր Ստեփանիչը ձեռ տուաւ միայն Մարիա Խլանովնային. իսկ Կարլ Մարկիչին և Նրա որդուն միայն թեթեալ դէմ ի տուաւ:

— Յ'տեսութիւն Կատերինա Կարլովնա — առայ նա մօտենալով միւս սենեակի դռներին և աչդ տեղից ձեռը ուղղելով օրիորդին:

— Գնաք բարեա — սառնութեամբ պատասխանեց վերջինը իր մատերէ ծաշերը տալով նրան: Պետր Ստեփանիչը զգաց աչդ տառնութիւնը: Նկատեց նոյնպէս և Կարլ Մարկիչը, նըկատեց և մի խոշոր չանդիմանողական Հաշեացք ձգեց իր աղջկայ վրայ:

Վերջապէս Պետր Ստեփանիչը Կարլ Մարկիչի ուղեկցութեամբ դուրս եկաւ փողոց և Հեռացաւ, վրդոված առաջին անգամ թիւնից: Կատերինա Կարլովնան վերաւորել էր նրա սահ-

մանավակ ինքնատիրութիւնը: Աչդ նա զգում էր և չէր կարող անտարբերութեամբ տանել: Նրա Համար դժուար էր մարտել օրիորդի կուպիտ վարմունքը, նա մանաւանդ այն օրիորդի, որն Հայրը իր ամբողջ ընտանիքի վիճակով բողբոջին կախված էր իրանից: Սպառա լինիս ու աչդքան Հըպարտ — մտածում էր նա անցնելով փողոցով: Արժան չ'Համարեց մինչև անգամ կարգին ձեռ տալու ինձ, միայն մատերի ծաշերը մօտեցրեց: Այ գոռաղութիւն: Հարցնող լինի, թէ ինչովդ ես պարծենում, այն էլ ինձ մօտ, որ եթէ ուղեւնամ կարող եմ քաղցած ուտանել: Բայց ուտանի, Կատերինա Կարլովնա, երկար չի տևիլ քո աչդ Հըպարտութիւնը: Ես շուտով ցոյց կ'տամ քեզ թէ ում Հետ գործ ունիս և ով է Պետր Ստեփանիչ Գոլմազովը: Այն օրվանից, երբ քեզ տեսել եմ, այն օրվանից ես չեմ մոռանում քո դէմքը: Դու եմ մէջ նորից դարձեցիլ ես բոլոր իմ կրքերը, որոնց ես մեռած էի Համարում և ես մինչև Հիմայ աշխատում էի քեզ մի կերպ իմ ճանկը ձգել: Խեղճ աղջիկ, դու կարծում ես, որ ես կարօտ եմ քո Հօր և եղբօր օգնութեան կամ թէ ես աչդքան լատութիւնը անում եմ ձեզ Կարլ Մարկիչի եմ Հօր արած օգնութիւններին փոխարէն: Սխալվում ես, անցան Հին ժամանակները: Իմ նպատակս է միայն քեզ ձեռք բերել և ես աչդ նըպատակին ինչպէս և իցէ պիտի Հասնեմ, չը խընաշելով ոչինչ միջոցներ, ոչ փող, ոչ աշխատանք: Հըմ... դու առաջինը չես և գուցէ վերջինն էլ չես լինի, որ կ'խոնարհվես իմ ցանկութեան առաջ:

Շատ եմ տեսել քեզ նման գոռողներ, բայց նրանց բոլորին էլ, այ, դրա միջոցով գնել եմ, ինչպէս մի կտոր ապրանք...

Վերջին խօսքերը մտքով անցնելու ժամանակ, Պետր Ստեփանիչը աջ ձեռնի ցուցամատի ելքով մատի ծայրերը շփեց իրարու:

— Է՛հ ինչ եմ մտածում այդպիսի չնչին բաների մասին, շարունակեց նա խօսել— Բնչ Հարկաւոր է այդքան վճարել, դեռ այսօր են եկել: Հարկաւորէ միայն Հօրը և եղբօրը իրանից Հեռու պահել: Հայրը գործարանից չի կարող առանց իմ Հրամանի տուն գալ, իսկ եղբօրը վաղը կ'ճանապարհէմ Բալախանի: Այնուհետեւ կ'մնայ ինքը և մայրը: Մայրը արդէն լինել չի կարող: Նա Հաշտարխանի թեթեամիտ կանանցից է, ես այսօր նկատեցի այդ: Մի չնչին նուէր, մինչև անգամ մի Փռնթ սուրճը կարող է նրա աչքերը աշնպէս կուրացնել, որ նա իր ազդիւն անգամ չի կարող տեսնել:

— Ի՞նչ Հասակ, Բնչ կաղմուածք... Բնչ դէմք... Վատ չէր լինի եթէ Կարլ Մարկիչը մի Հարուստ վաճառական լինէր և ոչ թէ այսօրվայ նման մի չնչին գործակատար դատարի գրպանով և անչափ անուշով: Այն ժամանակ ես մինչև անգամ չէի Հրաժարվիլ Կատերինայի վրայ օրինաւոր կերպով պահելելուց, թէև ըժիշկները ինձ խորհուրդ չեն տալիս պահելելու: Ասում են թէ ես Հիւանդ եմ, և իմ գաւառներս Հիւանդոտ կը ծնունին:

— Այո, ես ինչով եմ մեղաւոր, որ պատժը

վաճ լինիմ, առանց ժառանգ թողնելու, անհետանալ այս աշխարհի երեսից և կարողութիւնս ձգիլ շան ու գալի բերանը: Ձէ, կ'պահվիմ, անպատճառ կ'պահվիմ, բայց դեռ շատ ժամանակ ունիմ, դեռ երկտասարդ եմ և կարող եմ բաւական ժամանակ ազատ անցկացնել կեանքս: Կատերինա Կարլովնային... Ը՛մ... ահա այժմ ինչ է Հարկաւոր կնձ, ահա ինչի մասին պէտք է մտածել... Հը՛մ... բայց տեսնենք:

Եւ Պետր Ստեփանիչը խորատուգլած այս մտքերի մէջ, մի փոքր անցաւ ոտով և չետոյ նստելով առաջին պատահած կառքը, գնաց կրու:

V

աշա, դուշտ մօտա, ասան տեսնեմ
ինչպէս ես, քանի ժամանակ է առանց քեզ մէ-
նակ էի—սկսեց նորից Կարլ Մարկիէը, փաթաթիլե-
լելով իր ամուսնոյ վիշին, երբ Պետր Ստեփանիւնի
Ճանապարհ դնելով՝ վերադարձաւ սենեակ:

—Հեռու գնան, Հեռու գնան, շորերիցդ նաւթի
Հոտ է փչում, սիրտս խառնում է—պատասխա-
նեց Մարիա Խլանովնան, Հրելով նրա կրծքին:

—Մամա ջան, թնչ ես ատում, դա իմ պը-
րազնիչնից կօտրւում ա, նոր եմ կարել տուել:

—Լաւ է, բաւական է, ձեռքաշիր, ամաչիք
երեսերքից—Հակոբակից կրկին Մարիա Խլանով-
նան, երբ Կարլ Մարկիէը կամեցաւ Համբուրեւ
նրան:

—Ումից ամաչեմ, Արտեմից, Հէյ, ուպասիք,
նա էլ ժենիւտցա կ'ընեն, էն վախտը կիմանայ թէ
ինչ քաղցր բան է սուպրուգան: Տեոմը, Մարիա,
ինչ լաւ խողեւային ունիմ, պրօստօ զօրօսօ: Ինձ
շատ է ուվաթալտ անում, ամեն կիւրակի կօֆէով
ուգաստիշտ է անում, մի խօսքով շատ լաւ խօզ-
եայն է: Հէնց այս մօտերս ինձ զաւոգի ուպրալ-
լեաիւշի շինեց: Կատեա, քեզ ինչպէս դուր եկաւ

Պետր Ստեփանիւնի, շատ լիւրջիւնից տղայ է, չէ՞—
դարձաւ Կարլ Մարկիէը աղջկան, որը այդ ժամա-
նակ թէյ էր ածում:

Կատերինա Կարլովնան ոչինչ չ'պատաս-
խանեց:

—Շատ լաւ մարդ է երևում—պատասխա-
նեցին նրա փոխարէն միաբերան մայր և տղայ:

—Շատ օբրադօւաննից տղայ է—շարունակեց
գովարտել Կարլ Մարկիէը: Քանի տարի է Բու-
սիւնում պիտեղեստօվալտ է անում, ռսերէն
խօսում է մօսկովիչի պէս, որ քո քէֆդ էլ կ'դայ
Կատեա ջան: Ամեն ջուռաչի գաղետաներ է կար-
գում, իրան նման պրօֆիւրանս խաղացող չկայ
Հիւրում: Պրօֆէսորը օբրադօւաննից խաղ է,
Մարիա, ուրիշ բան չի մտածես, ամեն մարդ չի
կարողանում խաղալ: Քարիշնաների Համար այն
տեսակ կալաւերութիւն է անում, այն տեսակ
նէժնի խօսում է, որ Հէնց իմանաս ախտօր իւր:
Օ՜՜՜, չէ, շատ աղաւարի, շատ արքադօւաննի
տղայ է: Ես զարմանում եմ, որ Կալիկադում աղ-
պէս տղայ եմ տեսնում, էնդուր որ Կալիկադը դի-
կից է, մեր կողմերի պէս ցիվիլիզօվանից չի: Ամա
դու, Կատեա ջան, նրա Հես դելիկատնից պօս-
տուպիւտցա չիւար Հաւն, էտի իմանումես, լաւ
չի Հաւն:

—Ինչպէս Հարին էր, այնպէս վարվեցի, խօ-
քեզ պէս մինչև փողոց ճանապարհ չէի դնելու—
ընդՀատեց նրան Կատերինա Կարլովնան, բաւա-
կան սառնութեամբ:

—Օ'Հ՛՛, թնչ ես ատում: Ես պարտաւոր եմ

ներա Հետ լիւքէզնիչ լինելէ Էնդուր որ ես նրա պօղչինեօննին եմ, նա իմ խօղեայննն է—տաքացաւ Կարլ Մարկիչը, փողպատը ուղղելով և գլխի կարճիկ ձերմակ մազերը երկու ձեռքերով Հարթելով:

—Դու պարտաւոր ես, բայց ես իչ: Դու կարող ես նրա չորս կողմով պտոյտ դալ, իսկ ինձանից մի պահանջիլ նոյնը—պատասխանեց Կատերինա Կարլովնան աւելի սառնութեամբ:

—Մամաճան, ինչեր ես խօսում, սկուչնա ես քէֆը լաւ չի, լիւթօրադկա ունիս—փոխեց իր խօսքը Կարլ Մարկիչը, իսկապէս կասկածելով աղջկայ առողջութիւնը:

—Շիւպը կողպելին ձեռը ցատացրել է—պատասխանեց Մարիա Իվանովնան աղջկայ փոխարէն:

Կարլ Մարկիչի մարմնին կարծես թէ հլէքտրական թելի ծայր կպցրին: Նա այնպէս վեր թռաւ տեղից, որ աթոռը ընկաւ, սեղանը սառտիկ շարժվեց, թէյի բսժակը պարանջեց և թէյը սեղանի երեսով սկսեց Հոսալ սենեակի շատակը: Մարիա Իվանովնան և Արտէմը վախեցան Կարլի աչդ արագ շարժումից և նոյնպէս բարձրացան իրանց տեղերից:

—Դուշա մօեա, աբա, աբա, աբա տեսնեմ—կոչեց Կարլ Մարկիչը, չարձակվելով իր աղջկայ վրայ: Կատերինա Կարլովնան նոյնպէս վախեցած իր Հօր տարօրինակ շարժումից, անգիտակցաբար մի քաջ յետ գնաց:

—Կարլ, աչդ ինչեր ես անում, գժուել խօ

չես, վախեցրիր մեզ—բացականչեց Մարիա Իվանովնան:

Սակայն Կարլ Մարկիչը ուշադրութիւն չի դարձրաւ նրա վրայ:

—Յոց տիւր արա տեսնեմ դուշա:

—Հանգստացիր պապա, ոչինչ չ'կայ, ցաւը վաղուց է անցել—խօսեց վերջապէս Կատերինա Կարլովնան շփոթված, աշխատելով ձեռքերը թազցնել հօրից:

Կարլ Մարկիչը քիչ Հանգստացաւ և բաց թողաւ աղջկայ թեւը: Նա յետ նայեց և տեսնելով իր տարօրինակ շարժման հետեանքը՝ կտրծես թէ ամաչեց իր արարմունքից:

—Ինչպէս վախացրիր ինձ, Մարիա, Հէնց իմացայ, որ մատը ըզգումից է արել Կատեան—առաջ նա կրկին տեղը նստելով:

Քիչ էր մնում, որ դու մեզ ըզգումից անէիր սեղանով, այնպէս վեր թռաւ տեղիցդ—պատասխանեց Մարիա Իվանովնան:

Վերջապէս Կարլ Մարկիչը բոլորովին Հանգստացաւ և թէյը վերջացնելով, ամենքը նստեցին սեղանի շուրջը ընթրելու: Ընթրիքի ժամանակ նորեկները մանրամասն պատմեցին Կարլ Մարկիչին իրանց կեանքի մասին նրա բացակայութեան ժամանակ և ստիպեցին նոյնը անել և Կարլ Մարկիչին: Կարլ Մարկիչը, կարծես թէ, Հէնց մի աչդպիսի չարմար առիթ էր որոնում: Նա մի քանի բաժակ գինուց գլուխը տաքացած՝ սկսեց երկար ու բարակ պատմել իր մի տարվայ կեանքը: Նա նկարագրեց դործարանը, նաւթահանքերը,

Ճանօթացրեց նրանց նախաժաշին արդեն անարեւա-
թեան հետ: Պատմեց թէ ինչպիսի հարստու-
թիւններ կան Բագվում, թէ ինչպէս հեշտ են
հարստանում աչդտեղ մարդիկ և ինչպէս շուտ,
թէ ինչպէս է և Պետր Ստեփանիչը հարստացել,
առաջ ուրիշն մօտ գործակատար լինելով: Կրկին
սկսեց գովաբանել վերջինին, աւելացնելով, թէ
յոյս կայ որ ինքը, Կարլ Մարկիչը, նրա օգնութեամբ
մի օր գործարանատէր դառնայ և օրինակ բերու-
շատերին, որոնք մի քանի տարվայ ընթացքում
ոչինչ չունենալով հարստացել են: Ասաց նոյնպէս,
որ Պետր Ստեփանիչին ինքը մի քանի անգամ
աչդ մասին ախնարկել է, և Պետր Ստեփանիչը
յոյս է տուել ժամանակով անկախ գործարանա-
տէր դարձնել նրան, եթէ միայն լաւ կ'ծառայի:
Այժմ Կարլ Մարկիչը ինքը աշխատում է լաւ ծա-
ռայել Պետր Ստեփանիչին, որպէս զի օրիցօր ա-
ւելի գրաւի նրա սէրը և համակրութիւնը: Այնու-
հետեւ Կարլ Մարկիչը աւելի և աւելի տաքացնե-
լով դուրսը և չափշտակելով իր պատմութեանով,
սկսեց նկարագրել իր մօտիկ ապագան խիստ գե-
ղեցիկ գոյններով: Ասաց, որ շատ ժամանակ չի
քաշիլ և ինքը կրկին կ'դառնայ առաջվայ ոպեր-
վոյ գելզդէ կուպեց Պապովը՝ և գուցէ մի քիչ էլ
աւելի: Այն ժամանակ թող մօտիկ անին իրան
վրայ Հաշտարեանի թշնամիները և նախանձից
սիրտները տրաքի: Վերջապէս Կարլ Մարկիչը ա-
սաց, որ այսուհետեւ ինքը նիւթապէս ապահով-
ուած է և ոչինչ հոգս չունի: Հարկաւոր է միայն
մտածել առողջութեան մասին և ուրիշ ոչինչ: Նա

սկսեց խրատել իր ընտանիքին, որ պահպանեն
իրանց առողջութիւնը, նա մանաւանդ Կատերինա
Կարլովնան լաւ պահպանի իրան, զգոյշ լինի և
այսուհետեւ չկապը կապելու «որդդավիշտ» չանի
մատը: Խօսելով Կատերինա Կարլովնայի վերաբե-
րութեամբ, նա կողմնակի կերպով ախնարկեց թէ
Բագվում կարելի է լաւ փեսացու ճարել նրա հա-
մար, որովհետեւ ազաւի տղերք շատ կան, բոլորն
էլ հարուստներ, իսկ գեղեցիկ, լուսաւորված և
շնորհով աղջիկք շատ քիչ: Սրա պատճառը այն
է, ասաց Կարլ Մարկիչը, որ Կովկասը գեռ «դիկից
ստրանա» է և կանայք մեծ մասամբ չարշաւի մէջ
փաթաթված են, «օրբազովաչացա» չեն եղել և
այլն: Ի վերջոյ Կարլ Մարկիչն երեւկալութիւնը
այնքան բորբոքվեց Կատերինա Կարլովնայի վե-
րաբերութեամբ, որ նա փտահացաւ մի չանդու-
գն յոյս ևս արտայայտել: Բայց իսկոյն նա շտա-
պեց աւելացնել, որ աչդ յոյսի իրագործվելը կախ-
ված է Կատերինա Կարլովնայից, թէ ինչպէս սա
իրան ցոյց կ'տայ և ինչպէս կ'վարվի Պետր Ստե-
փանիչի հետ և թէ վերջինը ինչպէս կ'նայի
Կատիւայի վրայ... Պատուերեց Մարիա Իվանով-
նային, որ Պետր Ստեփանիչին միշտ գալու ժա-
մանակ ուրախութեամբ, պատուով և չարգանքով
ընդունի և ամեն անգամ «կօֆէով ուգաստիչտ
անի»: Խնդեց նոյնպէս Կատերինա Կարլովնային,
որ սա ևս իր կողմից շատ քաղաքավարութեամբ
վերաբերվի Պետր Ստեփանիչին, հետը ռսերէն
խօսի, «դելիկատնիչ պօստուպիչացա» անի «էնդուր
որ Պետր Ստեփանիչը, ինքը ցկվիլեղովանիւնից կօ-

վալեօր է և սիրում է նէժնի մանիւրնէք՝:

Մի խօսքով Կարլ Մարիէը բան չի մնաց, որ չի պատմի և պատուէրներ ու խրատներ չի մնաց, որ չ'տայ Մարիա Իվանովնային և, նա մանաւանդ, Կատերինա Կարլովնային:

Ընթրիքը աւարտվեց: Կարլ Մարիէ Պօպովը չափշտակված երեակաշու թեան մէջ. Հրաժարվեց իր սենեակը քնելու: Արտէմը, Մարիա Իվանովնան և Կատեան նոյնպէս գնացին իրանց սենեակները քնելու:

Առաւօտեան Կարլ Մարիէը ճիշտ որ, ինչպէս ինքը խօսք էր տուել Պետր Ստեփանիչին, «խօսողը կ'սնչելիս» գործարան գնաց: Իսկ Արտէմ Կարլիչը տասը ժամին՝ ներկաացաւ Պետր Ստեփանիչին և մի քանի անհրաժեշտ պատուէրներ թէ Հրամաններ ստանալով նրանից՝ ճանապարհովեց Բալախանի, գործակատարի պաշտօնով:

VI

Ետեւալ օրը, կէսօրվայ դէմ, Պէտր Ստեփանիչը կրկին ներկաացաւ Կարլ Մարիէին ընտանիքին, այս անգամ ուրիշ և աւելի շքեղ Հագուստով: Մարիա Իվանովնան խոհանոցում կերակուր էր պատրաստում ճաշի համար: Կատերինա Կարլովնան իր սենեակում նստած, մեքենայի վրայ մի ինչոր բան էր կարում:

Լսելով իր ետեւից Պետր Ստեփանիչի բարեկ ձայնը՝ նա իսկույն ընդհատեց գործը, բարձրացաւ տեղից և սառն քաղաքավարութեամբ պատասխանելով նրա բարեին, ձեռ տուաւ և շտապեց խոհանոց, որ մօրը չաշտնի:

— Ոչինչ, ոչինչ, նեղութիւն մի քաշէք Կատերինա Կարլովնա, թողէք Մարիա Իվանովնան իր գործը վերջացնի—ստաց Պետր Ստեփանիչը, կտրելով օրիորդի առաջը, որ նա դուրս չ'գնայ:

Բայց օրիորդը չսեց նրան. մի վարկենում ներկաացաւ Մարիա Իվանովնան թեւերը մինչև արմուկները ծալած: Պետր Ստեփանիչը թաւատեղից և քնքուշութեամբ բարեկց նրան:

— Երէկ Կատերինա Կարլովնան իրեղէնները դարսելու ժամանակ, ես նկատեցի, որ նրա ձեւ-

մակեղէնի կամօդը շատ Հնացած է և անպէտք։
Չինեցանաք Մարիա Իվանովնա, ես, առանց ձեր
Թոյլտուութեան, մի լաւ կամօդ եմ առել նրա
Համար, որը աչս րօպէիս իմ գործակատարը կը
բերի։

— Ի դուր էք առել, ես չհորհակալ եմ, իմ
կամօդը շատ լաւն է—պատասխանեց Կատերինա
Կարլովնան, մի նշանաւոր Հաշեացք ձգելով իր
մօր երեսին, որ սա ևս Հրաժարի նուէրը ընդու-
նելուց։

Մարիա Իվանովնան Հասկացաւ իր ազդեաց
միտքը, բայց և այնպէս կամօդը խիստ Հետա-
քքբեց նրան։

— Ցաւդ առնեմ, մեզ Համար ինչու աւելորդ
խարջեր էք անում, որ առաջուց ինձ առէիք, ես չէի
Թողնի—ասաց նա, քնքուշութեամբ նայելով Պետր
Ստեփանիչի երեսին, որ տեսնի նա, թէ ինչպէս
Հասկացաւ վերջինը այդ անորոշ խօսքերը։

— Մեծ գումար չեմ տուել, վաթսուն մանէ-
թը ընչ բան է, որ նրա Համար մտածեմ—պա-
տասխանեց Պետր Ստեփանիչը, Ժպտելով Կատե-
րինա Կարլովնայի երեսին։ Վերջինը երեսը շուռ
տուաւ դէպի մօրը և սխեց ջանդիմանօրէն նա-
չել նրա երեսին։

— Կատեա, Հէնց քեզ Հարկաւոր է մի կա-
մօդ, վնաս չունի, որ Պետր Ստեփանիչը առանց
մեզ Հարցնելու առել է։ Հօրդ կատեմ, որ իր
ռոճիկը վաթսուն մանէթ Թողնի Պետր Ստե-
փանիչի մօտ։

— Մամա ընչ ես ասում, վաթսուն մանէթ

պապայի մի ամսւայ ռոճիկն է, ես ինչ եմ անում
այդքան թանգ կամօդը—կրկին Հակառակեց
օրիորդը։

— Գուք ինձ վերադրում էք, Մարիա Իվա-
նովնա, ես փողի կարօտութիւն չունիմ. ես այդ
իբր մի ջնջին նուէր եմ տալիս և ոչ թէ ծախում
—պատասխանեց Պետր Ստեփանիչը, «կեղծօրէն»
երան վերադրված ձեացնելով։

Այդ Ժամանակ մի մշակ, Պետր Ստեփանիչի
գործակատարի առաջնորդութեամբ, ներս բերաւ
մի բաւական մեծ կամօդ ընկոյզի փայտից շինած։

Կամօդը դրին պատշգամի վրայ։ Պետր
Ստեփանիչը բանալին շուռ տուաւ և բացեց, որ
ցոյց տալ Կատերինա Կարլովնային և նրա մօրը։

— Շատ գեղեցիկ բան է, շատ էլ արժանի եմ
առել։ Սրա նման կամօդ Մոսկվայի մէջ չեն տալ
վաթսուն մանէթով։

Պետր Ստեփանիչը այտտեղ ևս չ'մոռացաւ
մի ոտաւ բաց Թողնել։ Կամօդի Համար նա վճա-
րել էր քառասուն և ոչ թէ վաթսուն մանէթ։
Այսպէս թէ այնպէս կամօդը աչնբան դրաւիչ էր,
որ միանգամից չափշտակեց Մարիա Իվանովնային։
Նրկար Ժամանակ նա նաչում էր կամօդի ներսին,
դրսին, վերին և չէր կարողանում կշտանալ նա-
չելուց։ «Ինչ լաւն է, ընչ մեծն է, Կատեա, շո-
ւերդ կ'տեղաւորվին»—կրկնում էր նա անդադար,
ուրախութիւնից պտոյտ գալով կամօդի չորս
կողմով։

Վերջապէս, աւելորդ Ժամանակ չը կորցնե-
լու Համար, Պետր Ստեփանիչը կողպեց կամօդը

և բանալին առաջարկեց Կատերինա Կարլովնային, ուղղակի նրա դէմ կանգնելով և մէջքեց թեք-վելով:

— Քանի չէ նուէրը, բայց թանգ է իմ սէրը, ասում են ուսմաները—ասաց Պետր Ստեփանիչը ուսերէն լեզուով, բանալին բռնելով ուղիղ օրիորդի քնթի առաջ:

Այս խօսքերը օրիորդին աւելի շփոթացրին: Նրա երեսը կարմրեց և նա չ'կարողացաւ թէ ինչ պատասխանի, միևնույն ժամանակ բանալին չի ընդունելով Պետր Ստեփանիչից:

Պետր Ստեփանիչի դէմքով մի վայրկեան սաշեց անբաւականութեան ժպիտը, բայց նա զսպելով իր վրդովմունքը՝ կրկին առաջարկեց:

— Ի՞նչ ես մեխված մնացել, Կատեա, ախար քեզ է առաջարկում Պետր Ստեփանիչը:

— Տուէք մամային—խօսեց վերջապէս Կատերինա Կարլովնան:

Ուրիշ կերպ չէր կարելի, Պետր Ստեփանիչը բանալին չանձնեց Մարիա Իվանովնային, իր դէմքը քիչ թթուացնելով:

— Շնորհակալ եմք, շատ շնորհակալ եմք: Աստուած ձեր մէնը Հազար անի, Պետր Ստեփանիչ. ձեր լաւութիւնը չաւիտեան չենք մոռանալ: — Կատիս, դու Հրաւերիր Պետր Ստեփանիչին սենեակ, քիչ խօսեցէք, ես գնամ կօֆէ պատրաստեմ աչս ըսպէիս:

— Դու մնացիր, մամա, ես կ'պատրաստեմ:

— Ձե՛, չէ, ինչ ես խօսում, դու երբ ես կօֆէ եփել, որ Հիմի թողնեմ. նստիր աջնտեղ, ես աչս

ըսպէիս: Կատերինա Կարլովնան ակամայ համաձայնեց և Պետր Ստեփանիչին Հրաւերեց ներս: Նա մօտեցաւ կարի մեքենային և սկսեց շարունակել իր ընդհատուած գործը, առաջարկելով Պետր Ստեփանիչին նստել:

Պետր Ստեփանիչը նստած լուռ ու մունջ ագահորթեամբ նայում էր օրիորդին, որը գլուխը խոնարհած, գործում էր նոյնպէս լուռ ու մունջ: Նա կամենում էր խօսել, բայց չը գիտէր թէ ինչի մասին խօսէր և ինչպէս սկսէր: Այդ տեսեց մի քանի ըսպէ: Վերջապէս նա իր աթոռը առաջ շարժելով, մօտեցաւ օրիորդի սեղանին և վստահացաւ բնդհատել անտանելի լուրթիւնը:

— Կատերինա Կարլովնա, աչս գիշեր կ'լուռում լաւ կօնցէրտ է լինելու, ես եկել եմ ձեզ Հրաւերելու: Կ'համաձայնէ՞ր ինձ Հետ միասին գնալ, տոմսակներ էլ վերցրել եմ:

— Ո՛չ ներեցէք, չեմ կարող, շատ չոգնած եմ, մի ուրիշ անգամ կ'դամ—պատասխանեց Կատերինա Կարլովնան, աչս անգամ բաւական մեղմութեամբ:

— Այժմ ուշ է Հրաժարուել օրովՀետեւ տոմսակները արդէն գնուած են—ասած սիրտ առնելով Պետր Ստեփանիչը թէ և դարձեալ սուտ, օրովՀետեւ նա տոմսակներ դեռ չէր գնել:

— Առանց ինձ չալտնելու իղուր էք առել:

— Հիմա ինչ և իցի երկուսը առել եմ, մէկը ինձ, միւսը ձեզ Համար, անպատճառ պիտի դաք:

— Ո՛չ, ես դալ չեմ կարող:

— Բայտ տոմսակները:

— Գուք գիտէք, տուէք ձեր ընկերներին:

— Ընկերներ չունիմ, Կատերինա Կարլովնա, ես ի՞նչու մարդ եմ այս աշխարհում, նոր եմ ուղում ընկեր ձեռք բերել—ասաց Պետր Ստեփանիչը, կեղծութեամբ փոխելով իր ձայնը և դէմքը օրպէս զի օրերդի գութը շարժի գէպի ինքը: Սակայն Կատերինա Կարլովնայի դէմքի վրայ նաչի նկատեց ոչինչ փոփոխութիւն: Նա տեսաւ նոյն անտարբերութիւնը, նոյն սառնութիւնը, ինչոր առաջ էր:

— Սյուպիսի քաղաքում ձեզ նման Հարուստ մարդը շատ Հեշտութեամբ կարող է ընկերներ ունենալ նոյն իսկ բարեկամներ ճարել—պատասխանեց օրերդը:

— Շատ գիտեալ է ինձ Համար:

— Բայց մեծ Հետ էք անցկացնում ձեր ժամանակը:

— Գործերով եմ զբաղված, իսկ աղատ ժամանակս անց եմ կացնում միայնակ, միայնակ, Կատերինա Կարլովնա. ան եթէ իմանաք իմ ցաւը: Նստաւ ունիմ ծանօթներ, բայց ոչ օքի Հետ բարեկամութիւն անել չեմ կարողանում:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ այստեղի մարդիկ շատ անպետան են, անքաղաքավարի են, նրանց Հետ ես չեմ սիրում ընկերանալ:

— Դուք թէ՛ տեղացի էք, ներեցէք Հարցնել:

— Նստաւ Կովկասցի եմ, Շուշումն եմ ծնուել: Բայց շատ երկար ժամանակ ապրելով Մոսկվայում, Պետերբուրգում՝ տակահան մոռացել եմ

Կովկասի կեանքը: Նստաւսել եմ ընկերութիւն անել քաղաքավարի, կրթված, լուսաւորված, լատաղ, լաւ խմող, լաւ Հագնվող, Թատրոններ, օպերաներ գնացող մարդիկեանց Հետ: Այստեղ չ'կան այդպիսի մարդիկ, այստեղ ամենքը միայն մի բանի վրայ են մտածում այն է՝ փող աշխատել, և դրա Համար փչացնում են իրանց կեանքը: Գործարաններում, Հորերի վրայ, նաւթի և կեղտի մէջ փաթածված, մաղաղեններում ճիթ ու կտորի փոշու մէջ խեղդվում են, տքնում են գեղեր ու ցերեկ, որ ինչ է իրանց զրպանները լցնեն: Լցնում են և չեն իմանում թէ ինչպէս ծախսեն փողերը, ինչպէս ապրեն, որովհետեւ քաղաքավարութիւն ասած բանը չեն հասկանում, որովհետեւ կրթված չեն: Աշխարհ են շրջել, բայց ոչինչ չեն կարողացել սովորելու: Ամիսներով, տարիներով մաքաքաղաքներում ապրել են, բայց բացի իրանց ապրած հիւրանոցից և մի քանի փողոցներից, ոչինչ չեն տեսել: Ռուսաստանում այդ մարդիկ ոչ Թատրոն են գնում, ոչ օպերա, ոչ ցերեկ, ոչ կուլներ և ոչ էլ ուրիշ Հաղար տեսակի զուարճութիւնների տեղեր կան, այնտեղ են գնում: Իսկ եթէ գնում էլ են, ոչինչ չեն կարողանում սովորել, Թատրոնում կամ օպերայում ամենապիւրջին աթոռներն են վարձում, որ արժանի նստի: Շատերը գնում են, ներկայացումը չի վերջացած կիսատ են թողնում ու դուրս գալիս որովհետեւ յէստէտիչեսիկի Քլուս" ասած բանը չ'իմաց նրանցում: Նրանց Համար զուս-

նաւաւարանի ձայնը քաղցր է քան թէ Պատարիկ երգերը: Մոտիվացում ինձ վրայ զարմանում էին, որ ես ամեն անգամ քսան ու հինգ բուբիկ էի տալիս Պատարիկն և Նիկոնին լսելու, կամ Սալվինին խաղը տեսնելու, բայց ես սրտանց ծիծաղում էի նրանց անհասկացողութեան վրայ: Ինձ համար փողը մի միջոց է շքեղ ապրելու համար, իսկ նրանց համար նա կեանքի նպատակ է: Այդ պատճառով ես նրանց ատում եմ, ատում եմ որովհետեւ նրանք բոլորը թէև երեսասարգներ են, բայց հին հոգով և մաշված սրտով: Ահա ինչու համար ես, Կատերինա Կարլովնա, չեմ ընկերանում նրանց հետ: Ախ, եթէ զիտենայիք, թէ որքան ինձ համար դժվար է նրանց հետ խօսիլ անգամ: Ես մէնակ եմ, Կատերինա Կարլովնա, մէնակ եմ և ինձ համար շատ և շատ դժուար է անց կենում այստեղ:

Պետր Ստեփանիչը ատենաբանում էր ոգեւորված և զանազան թատրոնական շարժումներ անելով: Վերջին խօսքերը արտասանելու ժամանակ, նա մենչեւ անգամ ձայնը փոխեց լացի եղանակով:

— Կնացէք ուրիշ քաղաքում ապրեցէք—տապ Կատերինա Կարլովնան, երբ Պետր Ստեփանիչը զաղթորեց խօսելուց:

— Չեմ կարող, Կատերինա Կարլովնա, դործերս աշտեղ են, թողնել անհնարին է: Բայց ես, Կատերինա Կարլովնա, բաղձաւոր կ'ընեմ եթէ . . . եթէ . . . հէ . . .

Այստեղ Պետր Ստեփանիչի լեզուն շփթվեց

և նա չ'կարողանալով վերջացնել իր խօսքը, մի կտրեւ հռուստանք արձակեց կրծքից, որը կեղծ էր:

Կատերինա Կարլովնան չոնքերի տակից նրա վրայ, նայեց և գլուխը խոնարհացնելով քեչ կարմրեց: Նա մասամբ դուշափեց Պետր Ստեփանիչի չեւ կուլ առած խօսքերի միտքը:

Այդ ժամանակ դուռը բացվեց: Մարիա Իվանովնայի գլուխը երեկեայ և նոյն վազրիւնին կրկին անհետացաւ: Այդ նկատեց միայն Պետր Ստեփանիչը, որովհետեւ Կատերինա Կարլովնան նստած էր երեսը գէպի դռան հակառակ կողմը:

— Շատ մաքրիկ կարծում եմ, որ մարդ միայն փողով է բաղդատու—շարունակեց Պետր Ստեփանիչը. Մարիա Իվանովնայի գլուխը անհետանալուց մի քանի րոպէ անցած: Ես այդ չեմ հասկանում: Ահա ես հարուստ, փառք Աստուծոյ էլ ինչու է պակաս, մի միլիոնի չափ կարողութիւն ունիմ: (Պետր Ստեփանիչի կարողութիւնը երկու հարիւր հազարից աւել չէր լինի): Տուն, տեղ, սոկի, արծաթ, ծառաներ, կառքեր, ամեն բան ունիմ, ինքս էլ մենմենակ, ոչ ծնողներ ունիմ. ոչ եղբայր, ոչ քոյր, ոչ էլ պարտք, մի խօսքով ես իմ գլխի և կարողութեան կատարեալ տէրն եմ: Բայց մի թող գան սրտեցս հարցնեն թէ նա ինչ է ատում, մտնեն դուրսից և տեսնեն թէ այդքան հարուստ եմ մէջ ինչպէս եմ ես, դուք ինձ . . . : Տխուր, տխուր, մահու չափ տխուր . . .

— Ինչո՞ւ—հարցրեց Կատերինա Կարլովնան:

— Որովհետեւ չ'կայ մի մարդ, որի հետ կարողանամ անկեղծ ընկեր լինել, որի հետ կարողա-

նամ սրտանց խօսել և թե թե անալ: Ախ, Կատե-
րինա Կարլովնա, եթե իմանայիք իմ գրութիւնը...:

Եւ Պետր Ստեփանիչը կրկին կրծքից արձակեց
մի ուռտ հառաչանք և կրկին խղճալի դէմքով
նայեց օրիորդի երեսին:

— Պսակիկեցէք, գուցէ այն ժամանակ ուրախ
կ'ըլինէք — ասաց Կատերինա Կարլովնան, փորձելով
աւելի պարզ հասկանալ նրա միտքը:

— Պսակիկել, բայց ուր է իմ սիրած աղջիկը —
պատասխանեց Պ. Ս. մեկէլ հառաչելով:

— Ինչո՞ւ, ասում են որ Բագովում շատերը կան:

Պետր Ստեփանիչը ուղեւորվեց, նրա գէմքը
ալլալովեց, աչքերը կարմրեցին և նա յանկարծ
արագութեամբ բարձրացաւ ակօռից:

— Ձիայ, չիայ, Կատերինա Կարլովնա, չ'կայ
բացի ձեղանից, խղճացէք ինձ վրայ, թույլ տուէք...

Եւ նա յարձակվելով օրիորդի վրայ, կամեցաւ
համբուրել: Օրիորդը սարսափած վեր թռաւ տե-
ղից, հրելով Պետր Ստեփանիչի կրծքին:

— Ի՞նչ էք անում, հեռու կանգնեցէք — ասաց
նա ուղիղներով:

— Ես ձեզ սիրում եմ . . .

— Սուտ էք ասում, ես ձեր միտքը հասկա-
նում եմ, լաւ ճանաչեցէք...

— Երգվում եմ, երգվում եմ Սատուծով, Կա-
տերինա Կարլովնա, հաւատացէք և թույլ տուէք —
ասաց նա, կրկին մօտենալով օրիորդին:

— Հեռու գնացէք, եթէ ոչ կ'ըղանեմ . . .
ասում եմ:

Պետր Ստեփանիչը մնաց արձանացած տեղն

ու տեղը: Մի քանի վայրկեան այդ գրութեան
մէջ մնալուց չետոյ, նա մօտեցաւ օրիորդին և ասաց
խոնարհութեամբ:

— Ներեցէք, Կատերինա Կարլովնա, ես հա-
նաք էի անում, ներեցէք : . .

— Նրեատարողը այդ տեսակ հանաքներ չի
անիլ օրիորդի հետ:

— Լաւ է մոռացէք, մոռացէք խնդրեմ, միւս
անգամ չեմ անիլ:

Ներսէմ մտաւ Մարիա Իվանովնան, մի ձե-
ռում սրճամանը, միւսում — կաթնամանը:

Կատերինա Կարլովնան ուղղեց իրան, Պօլ-
մաղովը նոյնպէս, և միամիտ Մարիա Իվանովնան
ոչինչ չ'կարողացաւ նկատել:

Նստեցին սուրճ խմելու: Փոքր առ փոքր
Կատերինա Կարլովնան ուշքի եկաւ և սկսեց խօ-
սել ու զուարճանալ: Կարծես թէ ոչինչ չէր պա-
տահել: Պետր Ստեփանիչը նոյնպէս սիրտ առաւ:
Սուրճը խմելուց չետոյ, նա յանդգնեց կրկին առա-
ջարկելու Կատերինա Կարլովնային երեկոյեան
միասին կօնցերտ գնալ, բայց վերջինը վճռաբար
մերժեց: Բայց և այնպէս վերջումը Պետր Ստե-
փանիչին երկուր թախանձանքներից չետոյ, Մարիա
Իվանովնայի միջնորդութեամբ, չաջողվեց Կատե-
րինա Կարլովնայից աղնիւ խօսք առնելու, որ սա
միւս անգամ գնաց իրան հետ կօնցերտ, որը պիտի
ըլինէր մի շաբաթից չետոյ:

Մնուհետեւ Պետր Ստեփանիչը հրաժարվեց,
բաւական թեթեւացած սրտով, չետաձգելով իր
մտադրութեան իրագործելը առ ժամանակ, մինչև
որ Կ'պատահէր մի չարմար դէպք:

VII

ինչև Կօնցէրտի օրը Պետր Ստեփանիսը օրական երկու անգամ այցելում էր Կարլ Մարիլիքի ընտանիքին: Թէ Մարիա Իվանովնան սրբան դս՛հ էր այդ այցելութիւնով, թէ ինչ ուրախութիւնով էր ընդունում Պետր Ստեփանիսին ամեն անգամ, թէ ինչ շարժումներ, ինչ պտոյտներ էր անում խեղճ կինը նրան հաճոյանալու համար այդ անհնարին է նկարագրել: Եւ ինչպէս կարող էր ուրիշ կերպ վարվել Մարիա Իվանովնան, քանի որ նա տեսնում էր թէ սրբան ուշադիր է Գօլմազովի նման մի նշանաւոր հարուստ դէպի իր մի չնչին գործակատարի շնչին ընտանիքը և ինչպէս նա հոգում է այդ ընտանիքի բաղադրութեան համար: Բայց մի առանձին ուրախութիւն էր զգում Մարիա Իվանովնան իր աղջկայ վերաբերմամբ, նկատելով այն ուշադրութիւնը, որին արժանացել էր Կատերինա Կարլովնան Գօլմազովի կողմից: Շատ անգամ նա լուռ ու մուռ ձեռքերը ծոցում ծալած, քաշվում էր սենեակի մի անկիւնը, մտիկ անում իր աղջկան և Պետր Ստեփանիսին, որոնք իրարու դէմ նստած խօսում էին՝ մտիկ էր անում և խորա-

սուղիւմ մտածողութեան մէջ: Այդպիսի ըսպէսներում նրա ծնողական զգայուն սիրտը սկսում էր բաբախել իր սիրեցեալ զաւակի բաղաւորութիւնով:

Մարիա Իվանովնայի առաջ պատկերանում էին փառաւոր կառքեր, բազմաթիւ ծառաներ, զարդարուն սենեակներ մի բարձրաշէն շքեղ տան մէջ: Տունը Գօլմազովինն է, իսկ նրա մէջ իշխում է իր աղջիկը: Կատերինա Կարլովնան ամբողջ օրը պտտում է զարդարուն սենեակներին մէջ, կարգադրութիւններ է անում, հիւրեր է ընդունում և ճանապարհ գնում: Իսկ իրենիդէմ նա Պետր Ստեփանիսին հետ նստում է կառք և գնում ծովափը դրօսներու: Զրօսանքից վերադառնում է տուն, թէյ խմում, հագուստը փոխում, աւելի շքեղը հագնում ու Պետր Ստեփանիսին հետ թեւ թեւի տուած գնում թատրոն, պարահանդէս և այլն: Նրանց հետ գնում է նոյնպէս և Արտեմը՝ իսկ ինքը, Մարիա Իվանովնան, Կարլ Մարիլիքի հետ մնում են տանը, խօսում են, դուարձանում են սպասելով երիտասարդ ամուսիններին վերադառնալուն, որ միտտին ընթրեն:

Այդպէս, ուրեմն Մարիա Իվանովնան երեւակայում էր ոչ միայն Կատերինա Կարլովնայի, այլ և ըստ ընտանիքի մօտիկ ապագան բաղադրուած, և թէ միայն Գօլմազովի սիրտը այնքան բարի է, որ նա ուշադրութիւն չի դարձնել նրանց աղքատութեան վրայ: Եթէ նա աչքի առաջ կունենայ Կատեայի անձնաւորութիւնը, նրա գեղեցկութիւնը, շնորհը, բնաւորութիւնը և եթէ Կա-

տեան նոյնպէս, լաւ կը աղատելով իր ապագան, կ'աշխատի այդ յատկութիւնները աւելի դեղեցիկ, աւելի հրապուրելի գոյներով ներկայացնել Գօլմազովին, որպէս զի անդաւնալի կերպով գրաւի նրա սիրտը: Բայց աւաղ, Կատեան այդ չէր հասկանում, որովհետեւ Մարիա Իվանովնայի կարծիքով, նա չկմար էր և փոխանակ Գօլմազովին զրաւելու, աշխատում էր զգլացնել վերջինին: Նա առաջուայ պէս սառն և երբեմն կոպիտ էր վարվում Գօլմազովի հետ: Մարիա Իվանովնան այդ տեսնում էր, տեսնում էր և մինչև իւր հոգոյ խորքը վրդովվում, բայց չէր կարողանում Գօլմազովի ներկայութեամբ արտայայտել իր վրդովմունքը Կատեանին: Նա զսպելով իր բարկութիւնը, սպառնում էր Գօլմազովի հրաժարվելուն: Երբ վերջինը ոտը դռներից դուրս էր դնում, նա սկսում էր կարկտի պէս թափել աղջկայ գլխին անթիւ նախատինքներ և երբեմն չիշոցներ:

— Հաղար անդամ տսել եմ, որ գիժ ես, խելք չունիս. դու ոչ քեզ և ոչ մեզ համար ես մտածում: Աղքատ ու հպարտ. աչքերդ բացիր և լաւ տես թէ դու ինքդ ո՞վ ես, թիչ ես և Գօլմազովը ո՞վ է: Գիտես, որ մեր ապրուստը նրանից է կախված, ինչպէս ուղեւաչ, այնպէս կարող է անել, կարող է մեզ հարստացնել, կարող է և քաղցած թողնել, բայց դու էլի գոռոզ ու գոռոզ: Ի՞նչ ես մտածում, որ քինթդ այդքան բարձր ես պահում: Խելքի եկ, Կատեա, տես, մէկ էլ եմ ասում, մեր վերջին օրը քեզանից է կախված . . .

Եւ այդպէս Մարիա Իվանովնան երկար նա-

խատում էր իր աղջկան: Սակայն աղջիկը շարունակում էր իր յամառութիւնը: Մի օր նրա յանդգնութիւնը այնտեղ հասաւ, որ նա պատասխանեց իր ծնողի յանդիմանութեան. թէ ինքը դիտմամբ է սառն վարվում Գօլմազովի հետ, որպէս զի վերջինը դադարի իրանց ալցելելուց: Մարիա Իվանովնան փրփրեց, կատաղեց իր աղջկայ այդ յանդգնութեան վրայ, բայց դարձեալ անօգուտ:

Իսկ ինչ վերաբերում է Գօլմազովին, պէտք է ասած, որ նա սկսել էր զգուշութիւնով վարվել Կատերինա Կարլովնայի հետ, նոյն խի Կարիա Իվանովնայի բացակայութեան ժամանակ: Նա պահում էր իրան խիտ համեստ, չէր համարձակվում որ և է աւելորդ խօսք թռցնել բերանից: Շնորհով այն նուրբ խորամանկութեան, որը չափուկ է Գօլմազովներին, նա այնպէս էր իրան ձևացնում օրիորդի առաջ, որ իբրեւ թէ սաստիկ փոշիմանել է իր նախկին վարմունքի մասին, մինչդեռ ներքուստ ուրիշ տեսակ էր մտածում և ըստ անգամ չէր մոռանում իր սատանալիկան նպատակը: Սակայն Կատերինա Կարլովնան, որքան որ զգոյշ էր, որքան և դիտող, դարձեալ չէր կարողանում հասկանալ այդ խորամանկութիւնը և թափանցել Գօլմազովի հոգին: Նա զգում էր, որ Գօլմազովի յաճախ ալցելութիւնը առանց նպատակի չէ, բայց թէ որքան չար, որքան զգլելի էր այդ նպատակը՝ օրիորդը չ'զիտէր:

Այդպէս թէ այնպէս, հասաւ կոնցերտի երեկան: Պետք Կատերինայի ժամանակից մի ժամ

առաջ զուգվեց և իր սեպհական կառքը նստելով, եկաւ Կատերինա Կարլովնայի մօտ: Օրիորդը դեռ Հագնված չէր: Գօլմազովը խնդրեց նրան անջապաղ պատրաստվել, իսկ ինքը անցնելով միւս սենեակ, կանգնեց Հայելու առաջ և սկսեց ինքն իրան նայել ոտից մինչև գլուխ:

— Քիւ, իսկ որ շատ եմ տգեղացել... Բնչ անճոռնի է լինում մարդ առանց յոնքերի և թերթերունքների—խօսում էր նա, ուղղելով իր սպիտակ փոշպատը: Փարիզից բերել տուած ճարն էլ չի օգնում մազեր բուսնելուն, .. ասում են որ Վիէննայում կարող են բժշկել, Հարկատր է անպատճառ գնալ, եթէ ոչ խաչտառակութիւն է, կանայք ինձանից փախչում են...:

— Եհէ, աչ մի ուրիշ ցաւ, այս ինչ է դուրս գալիս քնթիս վրայ—շարունակեց նա, շօշափելով քնթի ծայրը, ուր գոչացել էր մի կարմիր պուշտ: Յաւում է, այդ լաւ նշան չի, Հարկատր է անպատճառ բժշկին ցոյց տալ...

Ներս մտաւ Կատերինա Կարլովնան և Գօլմազովը շտապեց Հեռանալ Հայելուց: Նրկուսը միասին իսկոյն և եթ թէյ խմեցին ու ճանապարհ ընկան:

Օրը արդէն մթնել էր: Բաղաքային կլուբի դահլիճը, ուր պիտի կաշանար կօնցերտը, լուսաւորվում էր առաստաղից քարշ տուած երեք ահադին ճաղերով և պատերին խփած բաղմաթիւ կանթեղներով: Օրիորդը, Գօլմազովի ուղեկցութեամբ, բարձրացաւ ընդարձակ սանդուխտով դէպի դահլիճը: Ներկայացումը դեռ չէր սկսվել:

Հանդիսականները այս ու այն կողմ ցրված ըզբօնում էին: Նրկատասարդ վաճառականներէ մի խումբ նախասենեակի մի անկիւնում պատրաստած բուֆէթի առաջ, մի սեղանի շուրջը Հաւաքված՝ կոնծում էր... Խմբի մէջ երևում էր և Սերգէյ Իվանիչը, որի հետ մենք ծանօթացանք կաշարանի վրայ և որը Պետր Ստեփանիչի կառքի ետեւից ասաց, «Ժուլիկ, մաշեննիկ Գօլմազով, ես քո միտքը հասկացա»:

Պետր Ստեփանիչը աշխատեց դահլիճը մտնել Կատերինա Կարլովնայի հետ այնպէս, որ խումբը չի նկատի: Բայց այդ չ'ջաջողվեց նրան:

Օհօ, Պետօ, լոյսը քեզ տեսնողին—գոչեց բարձր ձայնով խմբի մէջից երեսը ոտփրած մի երկտասարդ կարմրած աչքերով: Նա բաժանվելով իսկոյն խմբից, մօտեցաւ Գօլմազովին:

— Բարեաւ Սիմօն Լադրիչ, քէֆդ—Հարցրեց Պետր Ստեփանիչը, քիչ շփոթվելով և աղաւթութեամբ սեղմելով երկտասարդի ձեռք:

— Լաւ եմ, քէֆ եմ անում, արբ գնանք մի մի կոնծենք:

— Ոչ, ոչ, ախորժակ չունիմ, չետոյ կ'գամ:

— Կնց, ուր ես փախչում, կնց... տեսնեմ այդ ով է քեզ հետ—ասաց երկտասարդը, բռնելով Գօլմազովի թեւից, որը ուղում էր Հեռանալ:

— Օհօ, Պետօ, շնորհաւորում եմ, ինչ տեղից ես ճանկիւ այդ լուսնեակին:

Բայց Պետօն աշխատում էր խոյս տալ: Նա մի կերպ իր թեւը ազատելով երկտասարդի ձեռքից՝ շտապեց դէպի Կատերինա Կարլովնան, որը

այդ ժամանակ այնչափ Հեռու էր, որ չէր լսում նրանց խօսակցութիւնը:

—Տղերք, նոր խաբար, Գօլմաղովը, զօջաղը նոր որս է արել—ասաց երիտասարդը, վերադառնալով և կրկին խառնովելով խմբի մէջ:

—Ո՞վ է, ո՞վ է—հարցրին միաբերան մի քաջանիւր խմբի միջից:

—Հայկ էր նմանում, բայց չի ճանաչեցի, լուսնեակ է, լուսնեակ: Սպասեցէք մի բաժակ էլ կոնձեմ և գնամ ես էլ ծախօթանամ:

Սիմօն Լաղրիչը դարտկեց մի բաժակ ևս:

—Ի՞նչուր նեղութիւն մի քաշիր, Սիմօն Լաղրիչ: Գօլմաղովը քո ասած մարդը չի, ուելիք թեքա չի գցել: Ես աղջկան էլ ճանաչում եմ և դեռ տեմ ընչ բան է:

—Ո՞վ է, ո՞վ է Սերգէյ Իվանիչ— կրկնեց դարձեալ հետաքրքիր խումբը, շրջապատելով Սերգէյ Իվանիչին:

—Իրան դարձակատարի աղջիկն է:

—Հաշտարխանցին, հա, ես էլ եմ տեսել, ես էլ եմ տեսել, շատ գեղեցիկն է—ասացին միաբերան մի քանիսը:

—Գեղեցիկ լինելը գեղեցիկ է, բայց ընչ անես որ...

Եւ Սերգէյ Իվանիչը խօսքը չաւարտելով, կրծքից մի հոգոց հանեց և գլուխը խորհրդաւոր կերպով շարժեց:

—Ինչպէս:

—Այնպէս—պատասխանեց Սերգէյ Իվանիչը, աչքի մէկը խփելով և շրթունքները կոճկելով:

Տուն, տեղ, ամեն օր նուէրներ, հօրը և եղբօրը պաշտօն լաւ ուճիկներով:

—ՓնՀ քո վիզը կտարվի Գօլմաղով, օտարներեց կշտացար Հիմաչ էլ Հայկին ես ձեռ գցել—բացականչեց Սիմօն Լաղրիչը ձեռքերի ափերը իրարու խփելով:

—Ձեմ հաւատում, ես Պօպովի աղջկան ճանաչում եմ, նա շատ հպարտ և խելօք աղջիկ է: Գօլմաղովը չի կարող նրա հետ խօսի խաղալ—մէջ մտաւ մի ուրիշը, որը մինչև այդ ժամանակ լուռ էր:

—Էհէ, երեւի դու լաւ չես ճանաչում Գօլմաղովին—պատասխանեց թերահաւատին Սերգէյ Իվանիչը, գլուխը շարժելով: Կա այնպիսի մարդ չի, որ մէկին համար անօգուտ մի կոպէկ ծախի, ուր մնաց այնքան բաներ բաշխի, ինչոր բաշխում է Գոսպարի աղջկան: Տունը լցրել է հաղար տեսակ բաներով, էլի օր չի անցնում, որ մի նուէր չը տանի Հետը գնալիս:

—Ձէ, եղբայր, ես լաւ եմ ճանաչում Գօլմաղովին, դեռ եմ ինչ հոգի ունի...

Չանգալը հնչեցրին, ներկայացումը սկսվեց և ամենքը մտան դահլիճ:

Պետր Ստեփանիչը և Կատերինա Կարլովնան նստած էին առաջին կարգում: Օրերորդը հագնված էր թէև ոչ շքեղ, բայց բաւական նուրբ ճաշակով: Բաղմաթիւ լապտերներն լուսաւորում թեան ներքոյ նրա կրճի վրայ պոպղում էր ոսկեայ մեղալիւնի բրիլիանտը:

Դահլիճը լեքն էր հանդիսականներով: Այս

և այն կողմերէց մի քանի երիտասարդներ և կանայք ներկայացումը մոռացած՝ իրանց հեռագիտակները ուղղել էին անձանոթ օրերդի վրայ: Պետք Ստեփանիչը այդ տեսնում էր և ինքնաբանաբար լռեց: Բայց նա պարծենում էր, որ ինքը այդ երեկոյ շատ երիտասարդներին նախանձի առարկայ է: Նա ստէպ, ստէպ թեք-վում էր օրերդի ահանջին և շշուշտով խօսում: Օրերդը չէր խօսում, նա ուշադրութիւնով լսում էր երաժշտութիւնը. միայն երբեմն Պետք Ստեփանիչին հարցերին պատասխանում էր գլխի շարժումով «այո» կամ «ոչ» և ուրիշ ոչինչ:

Վերջապէս կօնցերտը աւարտվեց, հանդիսականները ցրվեցին և օրերդը դուրս եկաւ: Դօլմազօվը հետեւում էր նրան իր գլխարկը ձեռում շուռ տալով և չորս կողմը անդադար չաղթական հայեացքներ ձգելով: Նրա դժգոհած դէմքը տարախ էր և փոքրիկ աչքերի սևագոյն բերբերը արագութեամբ խաղում էին փայլելով: Կառքը փողոցն դռանը ուղարկւում էր. նա օրերդին հետ նստելով, շշուշտ կառապական ականջին և կառքը մի քաղցում ուղացաւ:

— Տնւր, տնւր, բայց տեսնե՞նք երբ ես փրկստեղծ կերածդ—ասաց կառքի ետեւից մի մարդ, որը ամբողջ ժամանակ կրօնի դռներին մօտ թաւ գնված, իր սուր աչքերով հետեւում էր մեր հեռուներին:

— Դա Սերգէյ Խլանիչն էր:

VIII

Երեկոց բաւական անցել էր: Երկինքը պարզ էր: Լուսին չկար: Նաւթային լապտերները թոյլ կերպով լուսաւորում էին փողոցները:

— Ո՛ր ենք գնում, կարծեմ մեր տունը մը—նաց այն կողմ—հարցրեց չանկարձ օրերդը, երբ տեսաւ, որ կառքը մտաւ մի բուրդով իրան անձանոթ փողոց:

— Սեր տնւր—պատասխանեց Դօլմազօվը համառօտ:

— Ինձ մեր տուն հասցե՛ք, չեա՞յ դուք գնացէք:

— Քեզ էլ հետո տանում եմ:

— Ես ինչ գործ ունիմ ձեր տանը:

— Պէտք է միասին ընթրենք:

— Շնորհակալ եմ, Պետք Ստեփանիչ, ախորժակ չունիմ, խնդրեմ ինձ մեր տուն ճանապարհ չբէք:

— Անկարելի է:

— Ո՛չ, ո՛չ, ուշ է, մայրս անբռն սպասում է ինձ...

— Եւստ Կվեռլայնենք ընթրեք և խեղճ Կուրկեկեմ ձեզ ձեր տուն:

—Յողնած եմ, Պետր Ստեփանիչ, քունս տանում է լծուլ տուէք. մի ուրիշ անգամ ձեր մօտ հիւր կ'գամ այսօրվայ փոխարէն—շարունակեց օրիորդը, այս անգամ աղերսալի ձայնով:

—Աչքիս վրայ տեղ ունէք ամեն օր, բայց աշխիւ իղուր էք հակառակում, անպատճառ տանելու եմ—պատասխանեց Գօլմաղովը վճռաբար:

Մինչդեռ Կատերինա Կարլովնան հակառակում էր՝ կառքը հատուկ կանգնեց Գօլմաղովի տան դռների առաջ: Մի քանի րոպէ օրիորդը չէր համաձայնում իջնել կառքից: Պետր Ստեփանիչը չորդորում էր նրան աղաչելով, խնդրելով, ստիպելով իղուր. օրիորդը լամպառութեամբ կպել էր կառքին և պուկ չէր գալիս: Գօլմաղովի համբերութիւնը հասաւ իր վերջնակէտին, նա բեղերը հոծոտելով զսպեց իրան և սկսեց կրկին չորդորել օրիորդին: Օրիորդը նոյնպէս դուրս եկաւ համբերութիւնից, նա բարկացած հրամայեց կառապանին կառքը բշել, բայց կառապանը մի շարժում անգամ չ'արաւ օրիորդի հրամանը կատարելու: Գօլմաղովին վերաւորեց օրիորդի վարմունքը, նրա ինքնասիրութեան նեղ զգացմունքները բոլորովեցին: Փողոցում տիրում էր խորին լուռութիւն: Գօլմաղովը նայեց իր չորս կողմը և բացի կառապանից չ'տեսաւ ոչ մի մարդ, ու վրայ լինէր այդ տեսարանին: Կառապանը առոյգ ձիւրի սանձը սեղմած ձեռքում, լուռ ու մունջ մեխված էր իր տեղում. միայն կրկին սանձը շարժելով նա հարուածում էր այս կամ այն ձիուն և իր քնաթաթախ ձայնով կրկնում «տուբրր, ստոօ.օ.օյ

պրրրրօկլիատակա...: Գօլմաղովը մէկ ոտը դրաւ կառքի վրայ և երկու ձեռքերով բռնելով օրիորդի մէջքից, դրկեց և մի վայրկեանում ցած բերաւ ոյժով:

Երկու եւք կար Կատերինա Կարլովնայի առաջ: Նա կամ պիտի հնազանդվէր կամ պիտի փախչէր, ուշիւ կերպ չէր կարող պատուել Գօլմաղովի ձեռքից: Վախենալով, որ մի գուցէ վերջին միջոցը աղմուկի լինի—ստիպելով Գօլմաղովին աւելի խիտ միջոցի դիմելու,—օրիորդը վճռեց հնազանդվել վերջինի կամակորութեան:

Նրանք մտան ներս և մի ընդարձակ սանդուխտով բարձրացան վերեւ: Պետր Ստեփանիչը պատշգամբից ուղղակի օրիորդին առաջնորդեց մի ոչ այնքան ընդարձակ սենեակի: Իսկ ինքը մի րոպէ բաժանվելով նրանից, իր սպասաւորներին ինչոր պատվերներ տուաւ և կրկին վերադարձաւ:

Սենեակը նմանում էր ննջարանի: Առաստաղից քարշ արած փոքրիկ կողորակ կանթիղը լուսաօրում էր նրա մոխրագոյն լճով ծածկված պատերը, ուր կպցրած էին մի քանի մեծ և փոքր պատկերներ կասկածելի բովանդակութիւնով: Մի անիկնում դրած էր մի բարձր մահճակալ փափուկ անկողնով, միւսում գտնվում էր մի ահագին հայելի, երրորդում մի կողորակ սեղան, իսկ չորրորդում մարմարոտեա լուացարանը իր բոլոր պատկանելիքներով: Պետր Ստեփանիչը շտապեց նախադռու շացնելու, որ դահլիճի և միւս սենեակների դռները ու պատուհանները նոր են ներհուած, այնպէս որ ներկի հոտից անկարելի է

աշխատեղ մտնել և հրաւիրեց օրերդին ներս։ Մի սառսուռ անցաւ Կատերինա Կարլովնայի մարմնով, երբ նա հայեացք ձգեց սենեակի կաշի կարասիքի վրայ։ Նա ակամաց սկսեց գողալ, դրել թէ անդադաբար մօտեցաւ մէջ տեղ դրած քառանկիւնի սեղանին և նստեց նրա շուրջը եզոդ աթոռներէն մէկի վրայ։

Մի քանի րոպէսով սպասաւորները սեղանի երեսը ծածկեցին սպիտակ մաքուր սփռոցով և մէջ տեղ եկան մի քանի տեսակ ուտելիքներ և ըմպելիքներ։ Գոյնաղօլը անմիջապէս իրան համար մի բաժակ օղի ամեց, իսկ օրերդի համար մի ուրիշ, ինչոր արտասահմանեան, ըմպելիք։

— Խմեցէք, շատ քաղցր խմիչք է, վնաս չի տալ ձեր սրտին—ասաց նա, բաժակը դնելով օրերդի առաջ։ Օրերդը բաժակի ծայրը կոպրեց շրթունքներին և մի քիչ կում անելով, վայր դրաւ։

— Ձեր կենացը Կատերինա Կարլովնա—շաբունակեց Գոյնաղօլը և օդու բաժակը դարկելով օրերդի բաժակին, խմեց մինչև կէսը։

Օրերդը, երբև շնորհակալութիւն, գլուխը շարժեց, առանց մի խօսք ասելու։ Գոյնաղօլը սկսեց ընթրել, օրերդը չէր ուտում, բայց երբ Գոյնաղօլը նրան ստիպեց նա մի երկու կտոր բան դրաւ բերանը և դարձեալ չէա քաշկերով սկսեց երկել դաժութեամբ նաչել էր չորս կողմը։ Ենչպէս սրտորդներէն հալածված մի եղջերու, նրան թուում էր թէ անտառի խորքում ընկել է մի աշխարհի նեղ տեղ, սրանդից աղաաւելը շատ դժվարին է։ Անհանգիստ դէմքով և գողողալով

նա իր հայեացքը կամ ձգում էր սենեակի պատերին կամ Գոյնաղօլի վրայ։

— Ինչո՞ւ չէք ուտում Կատերինա Կարլովնա, կրկնում էր Գոյնաղօլը անդադար։

— Ախորժակ չունիմ, խնդրեմ Պետր Ստեփանիչ ինձ շուտ ճանապարհ դրէք։

— Մի շտապէք, դեռ շատ վաղ է, տատներու ժամը չի լրացել։ Գոնէ, Կատերինա Կարլովնա, մի երկու բաժակ այս քաղցր ըմպելիքի խմեցէք, շատ համեղ բան է, մի փորձեցէք։

Գոյնաղօլը կրկին լցրեց մի բաժակ և դրաւ օրերդի առաջ։ Օրերդը գլուխը շուտ տատաւ և բաժակը հեռացրեց իրանից։

— Ինչո՞ւ էք աղապէս անում Կատերինա Կարլովնա, գուցէ ինձ վերաւորում էք։

— Մաշքս խեղճը հիմաչ սպասում է—պատասխանեց օրերդը, փորձելով տեղից բարձրանալ։

— Ո՛ր էք դնում, սպասեցէք—ասաց Գոյնաղօլը, բռնելով նրա թևից, որ օրերդը չ'ըսարձրանաչ տեղից։ Օրերդը ահամաց հնազանդվեց նրա կամքին։ Պետր Ստեփանիչը լիք բաժակը կրկին մօտեցրեց և ասաց։

— Եթէ այս անգամ ևս մերժէք իմ խոնարհ խնդիրը և մինչև չառաւիղ չի դարտկէք այս բաժակը, խմեցէք որ դուք ինձ մինչև սրտիս խորք վերադարձ կ'ըլնէք։ Վերցրէք, Կատերինա Կարլովնա և սրտով խմեցէք, դա ձեր եղբոր, Սրանմ Կարլիչի կենացն է։ Գոյնաղօլը այդ ասելով, իրան համար ևս մի բաժակ գինի ամեց և առաւ ձեռքը, սպասելով օրերդին։ Կատերինա Կարլովնան

Ճարահատեալ առաւ բաժակը և դարձեալ մի քիչ կուժ անելով, տեղը դրաւ:

— Եւ դարմանում եմ թէ դուք ինչ տեսակ քարտիրտն էք, որ ձեր միակ եղբօր կենացն էլ չէք կամում—ասաց Գօլմաղօվը և նոյնպէս լեք բաժակը դրաւ սեղանի վրայ: Օրիորդը ոչինչ չբացատրեց: Իսկ Պետր Ստեփանիչը շարունակեց խօսել, փոքր առ փոքր սփռելով: Որովհետեւ խօսքը Կատերինա Կարլովնայի եղբօր մասին էր, այդ պատճառով Գօլմաղօվը մտադիր լինելով մի կերպ գրաւել օրիորդի ուշադրութիւնը օրէկ խօսակցութիւնով—սկսեց Հասկացնել օրիորդին, թէ որքան թանդ և քաղցր բան է մարդու համար եղբայրը: Նա ասաց, թէ քաղցաւոր է այն մարդը, որը եղբայր ունի և հետզհետէ խօսքը վերափոխելով իրան (դա նրա առատիկ ցանկութիւնն էր) աւելացրեց, որ ինքը նախանձում է եղբայր ունեցողներին: Այնուհետեւ նա դարձեալ սկսեց դանդաղել Կատերինա Կարլովնային իր դրութեան վրայ: Նա նկարագրեց իր վիճակը ամենատնտես գոյներով, աշխատելով համոզել օրիորդին, թէ որքան ինքը անբաղդ մարդ է և ինչպէս ճաշատաղիքը անգթութեամբ հալածում է իրան: Արդեւ նոյնպէս թէ ինքը համոզված է թէ կարող է քաղցաւորվել միայն այն ժամանակ, երբ իր կեանքը կապված կը տեսնի մի սիրեցեալ արարածի հետ: որը կարող լինէր մասնակից լինել նրա դառնութիւններին և ուրախութիւններին: Նա աւելացրեց թէ հէնց իր դժբաղդութիւնը կայանում է նրանում, որ մինչև օրս դեռ չի գտնում

մի այնպիսի արարած, իսկ նա, որի վրայ յօշուանի, շատ անգութ է վերաբերվում ղէպի իրան:

Եւ վերջին միտքը յայտնելու ժամանակ, Գօլմաղօվը իր վաղաշուտ աչքերը չառեց օրիորդի երեսին, որ տեսնի թէ գոնէ այս անգամ նրա վրայ գոհացուցիչ աղդեցութիւն արին իր խօսքերը թէ ոչ:

Օրիորդը թէև ուշադրութեամբ չէր լսում, բայց հասկացաւ թէ Գօլմաղօվը ուժ մասին է ակնարկում, հասկացաւ և ոչինչ չխօսեց:

— Երբ որ գլուխս խառն է լինում գործելով, էլի մի կերպ օրս անցնում է, բաց երբ գործերից ազատվելով գալիս եմ տուն, կարծես թէ մի ինչոր ծանրութիւն է նստում սրտիս վրայ: Մտիկ եմ անում չորս կողմ ոչինչ միևիթարութիւն, ոչինչ թեթեւութիւն չեմ գտնում: Տանս պատերը կարծես թէ ինձ թշնամի լինեն, անկողինս ցեցի պէս ինձ ուտում է: Այո, Կատերինա Կարլովնա, չկայ մէկը որ թեթեւացնի իմ հոգին, չկայ մէկը, որ կարողանայ իր քաղցը հաշկացնելով, իր դուրեկան խօսակցութիւնով միևիթար իմ վշտացած սիրտը: Ճարահատեալ պառկում եմ անկողին և սենեակի առաստաղին նայում: Կհաստաք, որ շատ անգամ փոքրիկ երեխայի պէս լաց եմ լինում իմ սենեակում: Լաց եմ լինում և չետոյ շրերս հագնում ու դուրս փախչում, ինչպէս մի բանտից: Պնում եմ դուրս, աչքտեղ միևնոյն տաղտկութիւնը, միևնոյն գառնութիւնը: Թէ մինչև երբ պիտի շարունակվի իմ այդ անառնեցի դրութիւնը, ինքս էլ չգիտեմ: Բայց Կատերինա Կարլովնա, ես այժմ զգում եմ թէ կայ մէկը, որը կարող է վերջ

դնել իմ ցաւերին և այդ մէկը...հէ...

Եւ Գօլմաղօվի կրծքից կրկին դուրս թռաւ մի կեղծ հառաչանք:

Արդէն անցել էր բաւական ժամանակ: Կատերինա Կարլովնան, օգտուելով Գօլմաղօվի բուպէական, լուսթիւնով, բարձրացաւ իր տեղից: — Սպասէցէք — առաց Գօլմաղօվը, կրկին բռնելով նրա թևից և ձգելով դէպի աթոռը:

— Ո՛չ, բաւական է ինչքան պահէցիք, թող տուէք:

— Մի քիչ և՛ նստեցէք խնդրեմ:

— Բայց օրիորդը այս անգամ չ'համաձայնվեց նստելու: Նա երեսը շուռ տուաւ և վճռօղական քայլերով դիմեց սենեակի դռներին:

— Ո՛ր էք մախչում — բացականչեց Գօլմաղօվը և վազելով օրիորդի ետևից, խլեց նրա ձեռքը, որ մօտենում էր դռներին:

— Հերքէ է, Պետր Ստեփանիչ, գնանք:

— Հերքէ է, հերքէ չէ, այ՛ն հերքէ է:

Եւ այդ անորոշ խօսքերը արտասանելով, Գօլմաղօվը դռները փակեց, բանալին շուռ տուաւ և կողպեց:

— Տեսնում էք, հա, հա, հա — դուք նա, չարախնդութեամբ ծիծաղելով: Յետոյ բանալին ցոյց տալով օրիորդին, ձգեց գրպանը: Գօլմաղօվի ծիծաղը օրիորդի վրայ մի վերին աստիճանի զգվելի տպաւորութիւն արաւ: Նա այդ ուստանալական ծիծաղի մէջ զգաց մի ինչոր չարամիտ խնդութիւն: Մի քանի վայրկեան օրիորդը ափշած նայում էր: Պետր Ստեփանիչը նոյնպէս նայում էր

օրիորդի երեսին և այդ ծանր նայուածքը արտաշայտում էր նրա ներքին զաղբելի ձգտումը: Նրա բարակ և սեղմված շրթունքների վրայ խաղաց մի չանդուդն, մի լիտի Ժպիտ և այդ վայրկեանին Գօլմաղօվի քրքրած և մաշված դէմքը ընդունեց դարձելի արտայայտութիւն: Կատերինա Կարլովնան սարսափեց այդ արտայայտութիւնից: Մի տենդալին ստոտիկ դողոց սկսեց ցնցել նրա ամբողջ մարմինը ստեց մինչև դէսի մաշերի ծայրերը: Այդ դրութեան մէջ նա նմանում էր փաքիկ դառնի սովածութիւնից կատրած գաշլի առաջ:

— Ի՞նչը Աստուծոյ, Պետր Ստեփանիչ, բանց արէք — առաց վերջապէս օրիորդը չուսահատ ձայնով:

Գօլմաղօվը նայեց նրան և առաց.

— Ձրի չեմ բաց անիլ...

— Ի՞նչ էք կամենում — Հարցրեց օրիորդը բողբոջին գուռաթափելով:

— Ի՞նչ եմ ուզում, հը՛մ, ոչինչ...

Գօլմաղօվը չ'կարողացաւ աւարտել իր խօսքերը: Մի ինչոր ներքին ոյժ այդ վայրկեանին կաշկանդեց նրա լեզուն: Նա մի քանի վայրկեան գլուխը թեքեց կրծքից: Բայց չանկարճ կրկին բարձրացրեց գլուխը և ձեռքերը տարածելով առաջ, մի ոտտումով թռաւ դէպի օրիորդը: Վերջինը աւազութեամբ չեւ մղվեց և մէջքը տուաւ պատին, կարծես թէ պաշտպանողական դիրք բռնելով: Գօլմաղօվը մի ոտտում ևս արաւ և այս անգամ նրա տարածված կռները ունեւելքի պէս ձգտեցին ճանկելու պատի տակ սեղմված օրիորդին:

— Էկուս, եթէ ոչ...

Գօլմաղօվի կուրծքը ստացաւ երկու ձեռքերի մի սաստիկ հարուած և նրա մարմինը մի քանի քաջ չետ մղվեց: Մի վաշտիկանում նրա փոքրիկ սատանաչական աչքերը արիւնով լցվեցին, ճակատի կնճիռները բացվեցին, տափարակ կուրծքը դուրս ցցվեց և նա կատաղի առիւծի նման կրկին առաջ թռաւ, բացականչելով յաւառական է ինչքան համբերեցի:

Բարձրացաւ մի զարհուրելի ճիչ, մի ճիչ, որը միաջն չուսահաւաքած կռճից կարող էր դուրս թռչել: Աջնուհետեւ սենեակում տիբեց անթափանցելի խաւար...

IX

նցել էր մի ամիս: Պետր Ստեփանիչ Գօլմաղօվը մի առաւօտ խալաթը հագած նստած էր իր առանձնասենեակում, դէպի փողոց նայող պատուհաններից մէկի մօտ: Նա տխուր էր: Նրա կնճոված ճակատը, սեղմված շրթունքները արտայայտում էին մի ներքին անհանգստութիւն: Երբեմն աջի ձեռնի ափով նա սեղմում էր ճակատը, գլուխը թեքում դէպի կուրծքը և թաղվում խորը մտածողութեան մէջ: Այդ տեւում էր մի քանի րոպէ: Յետոյ նա մի ծանր հառաչանք արձակելով և շրթունքները կոծոտելով, կրկին գլուխը բարձրացնում էր և իր մոլոր հայեացքը պատուհանի պալակիների միջով ձգում հեռաւոր տեղեր:

Պարզ էր, որ այդ ժամանակ Պետր Ստեփանիչին մի միտք չարաչար տանջում էր: Ժամանակ ժամանակ սենեակի դռները զգուշութեամբ բացվում էին և մի երեսաուարդական մաքուր տանրած գլուխ ներս էր ցցվում և նույն վաշտիկանին կրկին անհետանում: Իսկ Պետր Ստեփանիչի սպասաւորն էր: Սպասաւորը անդադար նայում էր, որ տեսնի թէ աղան դարձկեւ է թէջի բաժակը, որ վաղուց սառել էր սեղանի վրայ: Բայց աղան ուշադրու-

Թիւն չէր դարձնում ոչ Թէյի և ոչ էլ ծառայի վրայ: Նա խորատու զված էր իր մտածմունքի մէջ: Վերջապէս ծառան մի անգամ ևս գլուխը ներս խոկելով և տեսնելով, որ բաժակը դեռ լիքն է, համարձակվեց ատելու:

— Աղա, չաչը սառել է:

— Կորիւր, գնա—գոռաց օղան: Ծառան անհետացաւ, դուռը փակելով:

Պետր Ստեփանիւնը աջ ձեռք կրկին խփեց ճակատին, բարձրացաւ տեղից և սկսեց անհատատ քայլերով շրջել սենեակի երկարութիւնով:

— Յը, Ա՛ն, սատանան գիտէ, գժվար խնդիր է: Ետտ որդեաց Թեւերից եմ պրծել, շատ անգամ եմ աչդպիտի դրու Թեւան մէջ ընկել և աղաատվել, բայց այս անգամ բաղդը խռովել է ինձանից, նա ինձ չի չաջողում մի եւլք դադնելու: Իսկ դադնել մի եւլք, հնարել մի միջոց աչդ դրու Թեւնից դուրս գալու, աչդ ցաւից աղաատվելու: Համար, անշուշտ հարկաւոր է: Հարկաւոր է և այն էլ շատ չուտ, այս քանի օրերս եթէ ոչ... եթէ ոչ...

Պետր Ստեփանիւնը ձեռքերը տարածեց աջ ու ձախ օդի մէջ և մի քանի վազրկեան նաչեց իր հոդաթափներէ ծաշրերին:

— Այն, կատարեալ, կատարեալ խաչառաւկութիւն—չարսնակեց նա, կրկին շրջելով: Նրէկ ևս դարձեալ աչնտեղ էի, ճշմարիտ որ նրա դրու Թեւնն էլ խղճալի է: Աղորմելին այն գիշերովանից դէս ինչպէս է փոխուել, որքան է մաշվել և դեղնել հոգսից: Ինչո՛ւ: Հը՛մ, ինչո՛ւ, աչ չիմար հարց... ինչո՛ւ: Աչոք Թէ վաղը կ'ալարզիկն բաները և

այն ժամանակ նա փչացաւ, կենդանի Թաղվեց, ահա ինչո՛ւ: Իսկ Մարիա Իվանովնան... Հը՛մ... միամիտ կին: Նա դեռ ոչնչ տեղեկութիւն չուէր, կարծում է Թէ իր աղջկը մրսել է, հիւանդ է և ուրիշ ոչնչ: Ի՛նչպէ՛ս չէ. մատաղ կանկեր եթէ աչդպէս լինէր: Յանցաւ պառաւը դեռ ուրախ է, դեռ հաւատացած, է Թէ պիտի դաչ մի երեկոյ, երբ ևս նրա աղջկաց հետ ձեռ ձեռի տուած կը կանդնեմ եկեղեցւոյ սեղանի առաջ: Հը՛մ, աչդ էր պահառում Գօլմաղովին—լինել մի չնչին, անչաշտ գործակատարի փեսայ, Ի՛նչ կատն ինձ տեսնողները, ինչպէս կ'նաչեն ինձ վրայ այս քաղաքում: Չէ, դա ցնորք է, Մարիա Իվանովնա: Դեռ փառք Աստուծոյ, որ Գօլմաղովը մինչև այն աստիճան չի չիմարացել, ինչպէս կարծում ես դու, Թեթեամիտ Հաշտարխանցի մանա:

— Նրէկ ինքը օրիորդը ևս առաջին անգամ ահնարիութիւն արաւ, արտասուքը աչքերին: Աղորմելի, միամիտ արարած, ասում է որ Թէկ ինձ չէ սիրում, բայց ստիպված է, կեղաւր ծածկելու: Համար, ինձ վրայ պահակելու: Միծաղելի խօսք, ինձ չէ սիրում, ինձ, Պետր Ստեփանիւն Գօլմաղովին և մի, մի... Կարէ Մարիկ: Պօպօլի աղջկը, հը, հը, հը, հը: Ա՛ն, ևս քեղ շատ եմ սիրում Կատերինա Կարլովնա, և կարօտել եմ աչժմ, նա մանաւանդ աչժմ: Ինձ հարկաւոր էր միայն չաղթել քո հայրատութիւնը և չաղեցնել իմ ունեցած ծարաւ: Աչժմ ևս միայն խղճում եմ քեղ, խղճում եմ, որովհետեւ, էհ ինչ և իյէ, դու էլ մարդ ես, քո ծնողներդ էլ սիրտ ունին: Բայց նախ քան դու և

քո ծնողներդ, ես աչքի առաջ ունիմ իմ անունս, իմ պատիւս: Ես կարող եմ քաղաքի բերանում մի մատ մեղր դառնալ, արդէն բամբասանքները աղկլել են: Սերգէյ Իվանիչը, այդ անպիտանը, որ երեւիս Հազար տեսակ կեղծաւորութիւններ է անում, բարեկամ է ձեացնում իրան, Հէնց նա ինքն է ամենից առաջ սկսել լուրեր տարածել ինձ նախանձելուց: Ասեմք թէ այդ ոչինչ, ես բամբասանքներից շատ էլ վախեցողը չեմ, բայց կաջ մի արիւշ բան, որը աւելի նշանաւոր է: Եթէ այժմեանից այդ գործի առաջը չ'կապեն, վաղը կամ միւս օրը ամեն ինչ կը պարզվի և բանը կ'հասնի միջեւ դատաստան: Այն ժամանակ ես կամայ, ահամայ ստիպված կ'ընենք կապել իմ կեանքը Կարլ Մարկիչի աղջկայ Հետ: Կարլ Մարկիչը, օօօ, Կարլ Մարկիչը պրոֆէսէն դրած ծոցում պատրաստ Հաշտարխանցի է, կարող է ինձ նեղ տեղ ձգել... Ի՛նչպէս ազատվել, տէր Առտուած, ինչպէս:

Եւ Պետր Ստեփանիչը կրկին նստելով աթոռի վրայ, սկսեց անդադար հառաչանքներ արձակել կրծքից: Նա քառօրդ ժամու չափ նստած մտածեց, գլուխը տրաքացրեց, Հարիւր տեսակ ծրագիրներ խորհեց, բայց առանց որեէ բաւարար Հետեանքի: Վերջապէս նա մտաբերեց թէյը և մօտենալով տեղանին, վերցրեց բաժակը և միանգամից դարդկեց ինչպէս սառը ջուր: Նա Հրամայեց ծառային բերել էրկրորդ բաժակը, իսկ ինքը ծխախոտը վառելով, կրկին կանդնեց լուսամտի առաջ և սկսեց նայել դէպի դուրս:

Լուսամտը նայում էր դէպի արևելեան

կողմը, ուր գտնվում է ուն քաղաքը: Դժմապօք ծխում էր և անթարթ աչքերով նայում Հեռաւոր Հօրիզոնին, որը մթնել էր նախաշնչի գործարաններից բարձրացող թանձր ծխով: Յանկարծ, ու՛մ քաղդ, նրա գլխում ծագեց մի միտք: Նրա դէմքը փոխվեց, աչքերը փայլեցին և ճակատի կնձիռները մի վաշրկեանում բացվեցին: Պետր Ստեփանիչը արագութեամբ մօտեցաւ տեղանին, վերցրեց գրեչը և մի կտոր թղթի վրայ մի քանի տող բան գրելով, շտապով գրաւ ծրարի մէջ: Նոյն վայրկեանին, երբ նա ծրարի Հառցէն գրում էր, Ներս մտաւ սպասասօրը թէյի մատուցարանը ձեռքին:

— Այս նամակը առանց ըստէ ուշացնելու ուղարկիր գործարան:

Սպասասօրը անհետացաւ: Պետր Ստեփանիչը անմիջապէս թէյի բաժակը դարդկեց, խալած Հանեց, շորերը հագաւ և դուրս եկաւ փողոց:

Երկու ժամ չ'անցած նա կրկին վերադարձաւ յոգնած և շունչը հազիւ հաղ քաշելով:

— Չի եկել — Հարցրեց նա սպասասօրին նախասենեակում:

— Ո՛չ:

Պետր Ստեփանիչի դէմքը արտայայտեց նրա ներքին անհամբերութիւնը: Նա մտաւ իր առանձնասենեակը, կրկին հանեց շորերը, խալած Հագաւ և թաղվեց բաղնիսթոռի մէջ: Քառօրդ ժամից չետոյ ներս մտաւ սպասասօրը:

— Եկել է, կ'հրամայէք ներս թողնել:

— Այս վաշրկեանին:

Պետր Ստեփանիչը բեղերը և միւսքը շփեց,

աւելի խորը թաղվելով բազիլաթուխ մէջ: Նա իր դէմքին լազաղ և հանդիստ արտայայտութիւն տուաւ:

Պահները զգուշութեամբ բացվեցին և ներս մտաւ մի միջնահասակ թխահար երեսասարդ, սրեց իտիւնն ունեւակի մէջ տարածվեց նաւթային սուր հոտ: Երեսասարդը հազած ունէր մոխրագոյն, բաց նաւթային թանձր մուրից իր բնական գոյնից զրկուած, մի կարճ պիթի և նոյն գոյնի նեղ անդրվարտիկ, որը մինչև ծնկերը թաղված էր կեղտոտ կոշիկներէ կրկար անկարուրդի մէջ: Նա կլինէր մօտ քսանհինգ տարեկան: Չնայելով, որ երեսասարդի դէմքը կեղտոտված էր սև մուրով, բաց և աշխատ նրա շագանակագոյն խոշոր աչքերը, երեսի նուրբ դժագոյնութիւնը արտայայտում էին իրանց բնական նուրբ գեղեցկութիւնը: Երեսասարդը գլուխ տուաւ Պետր Ստեփանիչին և ձեռքերը կողկերքին քարշ անելով, արձանացաւ դռնիկին մօտ:

— Առաջ եկ նոտիւր, — ասաց Վոլմազովը, գլուխը ձգելով բազիլաթուխ մէջքին և ձեռով ցոյց տալով մի աթոռ:

Երեսասարդը չհամարձակվեց նոտելու: Նա երկրորդ անգամ գլուխ տուաւ և դարձեալ բնականոն կը նախկին տեղում: Վոլմազովը կրկին կը առաջարկութիւնը, այս անգամ աւելի քաղաքավարի ձևով: Երեսասարդը սամաշելով ու քաշվելով մօտեցաւ և զգալի ձեռքն մի կողքով նստեց աթոռի վրայ:

— Հը՛մ, Սմբատ ասիր տեսներեք ինչ նոր բան

կա՛ց — հարցրեց Պետր Ստեփանիչը, մի նոր ծխախոտ վառելով:

— Ձեր առողջութիւնը — պատասխանեց Սմբատը գլուխը բարձրացնելով: Նրա ձայնը խիստ դուրեկան էր:

— Այո՛ր նաւթ սապէ՛լ էք Բալասանուց:

— Այո՛:

— Ո՛չ է ընդունել:

— Կարճ Մարկիչը:

— Հա, թի՛չ է անում Կարլը, Լմէ է, ուրմի է:

— Լաւ է, ուրախ է:

— Հը՛մ... այդպէս, ուրիշ թի՛չ կա՛ց, գործարանը բանեւում է:

— Այո՛, հէնց առաջին կաթսաները նոր էինք սկսել դարակելու, երբ ձեր հրամանաց նսմակը ստացա՛ց և խիտն ձեռնտելով, ճանապարհէն կա՛ց:

— Շնորհ լաւ ես արեւ, շատ լաւ ես արեւ:

Պետր Ստեփանիչը յայտնի չէր ինչու, «շատ» բառը երկու անգամ ևս արտասանեց ձգձգելով:

— Գիտես թի՛չ է Սմբատ. ես քեզ մի գործի համար եմ կանչել, որը միայն քեզ է վերաբերում:

— Հրամայեցե՛ք — ապաց Երեսասարդը դարմանալով: Պետր Ստեփանիչի խօսքերը նրան մեծ իրօք վախեցրին: «Ձեռքի թէ՛ բանս բուրթ է, ինձ ու՛զում է դուրս անել», մտածեց նա խիտն:

— Գիտես թի՛չ է Սմբատ, գու՛ր վաղուց ինձ խնդրել ես, որ ուրիշ աւելացնեմ, այնպէ՛ս չէ:

— Այո՛:

— Եւ ես խօսք եմ տուել, բաց միշտ օրոյ չեմ կատարել իմ խօսքը:

— Այո՛ւ։
— Դու ընտանիք ունի՞ս։
— Հայր, մայր և երկու քոյր։
— Ինչտե՞ղ են։
— Շուշուում։
— Հը՛մ, ինքդ խօս՛մ պտակված չե՞ս։
— Ոչ։
— Նշանված ե՞ս։
— Ոչ։
— Հը՛մ... ուրեմն, էլի մի ահագին բեռը կայ
մէջքիդ վրայ—ասաց Պետ. Ստեփանիչը կարեկ-
ցաբար։

— Այո՛ւ, ես էլ հէնց այդ պատճառով էի
ձեր հրամանոց խնդրել ռոճիկի աւելացնելու։

— Այո՛ւ, դիտեմ որ ամսական քառասուն
մանէթով չի կարելի կառուարել մի աշդպիսի մեծ
ընտանիք։ Բայց գիտե՞ս, Սմբատ, ինչու չեմ մենչե
այժմ քո խնդիրը կատարել։

— Ոչ չ՛գիտեմ։

— Որովհետեւ քեզ համար ես ուրիշ բան եմ
մտածում։

— Սմբատը ոտից ցզլուխ լսողութիւն գառաւ։

— Ես ուզում եմ աշդպէս անել, որ դու ժա-
մանակով մի օրինաւոր մարդ դառնաս և ոչ թէ
ամսական հինգ կամ տասն մանէթով ռոճիկդ
աւելացնել։

— Շատ շնորհակալ եմ, Պետր Ստեփանիչ,
չատ շնորհակալ եմ։

Նրեատարդը բարձրացաւ տեղից, գլուխ
տուաւ Դօլմազօլին և կրկին նստեց։

— Թէեւ երբեմն դու էլ պոչդ բարձրացնում
ես, բայց, Սմբատ, դու վատ տղայ չես։ Ձորս
տարի է, որ դու ինձ մօտ ծառայում ես և ես մի
վատութիւն չեմ տեսել քեզանից։ Ես էլ ք հարկէ
մարդ եմ, աչքեր ունիմ և տեսնում եմ թէ հիմա
հասել է ժամանակը, որ քո ծառայութեան փո-
խարէն մի լաւութիւն անեմ։

Նրեատարդը կրկին բարձրացաւ տեղից և
կրկին գլուխ տուաւ։ Նրա սիրտը սկսեց ուրախու-
թիւնից սաստիկ բաբախել։

— Ինչպէս կարը Մարկիչին եմ տուել, քեզ
համար էլ ուզում եմ մի բնակարան պատրաստել
ծովեղբում գտնուող տանս մէջ։ Դու, եթէ ուզում
ես, լաւ կանես որ գրիս Շուշի հօրդ, որ ընտա-
նիքը հաւաքի բերի աշտեղ քեզ հետ, միասին
ապրելու։ Եւ մեկէլ յայտնիր, գրիւր Սմբատ, թէ ես
Պետր Ստեփանիչ Դօլմազօլս, ուզում եմ քեզ իմ
ձեռքով պսակել։

Նրեատարդի ախանջները ամաչելուց կարմը-
րեցին և նա գլուխը քարշ ձգեց։

— Հը՛մ, Սմբատ ուզում ես պսակվել, թէ ոչ։

— Ոչ, Պետր Ստեփանիչ — պատասխանեց
Սմբատը, ճակատի տակից ամօթխածութեամբ
նայելով Պետր Ստեփանիչին և գդակը ձեռքում
պտտացնելով։

— Հասկանում եմ, դէն գցել, ծոցս գցել,
այդպէս չի։

— Որտեղեց է աշնքան կարողութիւն, որ համ
գլուխս պահեմ, համ ծնողներս և քոյրերս համ
էլ պսակեմ։

— Այդ լաւ ետ առնում, խելօք ես Սմբատ:
Բայց Աստուած ողորմած է, դու միայն լաւ ծա-
ռալիւ ինձ և ես շուտով, շատ շուտով քեզ կ'օգնեմ:
Սմբատը կրկին գլուխ տուաւ:

— Բայ ինչու. չես հարցնում թէ ով է հարս-
նացուդ: Հը՛մ, մի աղջիկ է, Սմբատ, մի աղջիկ,
որ տեսնես աչքերդ չորս կ'դառնան: Բազուկ մէջ
հասը չ'կալ:

— Սմբատը մի հարցական հաշեացք ձգեց
իր պատրօնի վրայ:

— Աբա եթէ խելօք ես իմացեր թէ ով է,
եթէ կարողացար, հը՛մ...

Սմբատը գլուխը շարժեց բացատաբար:

— Գիտեմ, որ չես կարող գտնել, որովհետեւ
մտածել չես կարող, թէ մի աշխարհի աղջիկ կարող
ես ձեռք բերել:

Սմբատը կարծեց թէ Պետր Ստեփանիչը հա-
նաք է անում և ժպտալով նայեց նրա երեսին:

— Ճանաչում ես իմ դորձարտնի կառավարիչ
հաշտարխանցի Կարլ Մարկիչ պարոն Պոպովին—հար-
ցրեց Գովմաղօվը, ամենայն մի բանը արտադրանքով
ծանր և շեշտելով, նա մանաւանդ վերջին բառերը:

— Սմբատը պատասխանեց, թէ ճանաչում է
Կարլ Մարկիչին:

— Նրա աղջկան, Կատերինա Կարլովնային և ու
ճանաչում ես:

— Ճանաչում եմ:

— Այ, նրան եմ նշանել քեզ համար:

Որովհետեւ Սմբատը հաւատացած էր, որ
Պետր Ստեփանիչը հանաք է անում, այդ պատ-

ճառով մի անանձին նշանակութիւն չը տուաւ,
նրա խօսքերին և ոչինչ չ'խօսեց:

— Տեսել ես ինքդ Կարլ Մարկիչի աղջկան:

— Տեսել եմ:

— Ի՞նչպէսն է, հաւանում ես:

Սմբատը չ'պատասխանեց:

— Լաւն է, չէ՞:

— Շատ լաւ է:

— Օհօ, թե՛ զօւաղ ես, ես կարծեցի որ չես
հաւանիլ—ասաց Պետր Ստեփանիչը՝ ծաղրածու
թեամբ ժպտալով:

Սմբատը ամօթից կրկին կարմրեց և գլուխը
բոլորովին թեքեց կրճքին:

— Գէ՛հ, Սմբատ, պատրաստվիր—շարունա-
կեց Պետր Ստեփանիչը, աշու անգամ իր գէմքին
ըջու թիւն աւելով:

— Ի՞նչ էք հրամայում:

— Խօսք եմ ասում, դու նոր ես ասում թէ
թե՛ էք հրամայում—ասաց Պետր Ստեփանիչը
զարմացած: Հեռագիրը, որ ձեր բնօրինակը շուտով
ճանապարհուի աշտոնդ: Ես երկու շաբաթից չեսույ
գնալու եմ Նիժնից Սովբորոդ, եարմարիա և ու-
ղում եմ իմ ձեռքով բանը վերջացնել: Այնտեղեց
քեզ համար երկու վրեզրիչնից բիւթիսեր եմ բե-
րելու ընձայ, մէկը քա բաղդին, միւսն էլ հարս-
նացուի բաղդին:

Սմբատը բոլորովին զարմացաւ: Նա դեռ չէր
հաւատում թէ Պետր Ստեփանիչը խօսում է լրջօ-
րէն:

— Գէ՛հ շնորհիւ լսած, դեմ հօգիս, գնա պատ-

բասավիր—կրկնեց Պետր Ստեփանիչը վճռողական եղանակով:

Սմբատը տեղից չձարժվեց:

—Ա՛ռ, այս էլ ծախսիր, չետոյ, եթէ բաւականութիւն չի անիւ, էլի կ'տամ:

Այդ ատելով Պետր Ստեփանիչը բացեց սեղանի պահարանը և երեք հատ հարիւրանոց հանելով, դրաւ սեղանի վրայ, Սմբատի առաջ: Սմբատը փողերը տեսնելով կարծես թէ քնից սթափվեց: Նա փոքր առ փոքր սկսեց ուշքի գալ և աչի բանը, որ մինչև այդ վայրկեան ցնտրք էր թաւում, հետզհետէ սկսեց իրականանալ նրա առաջ: Ասկայն նա չ'վստահացաւ շարժվել տեղից և մի հայեացք ձգելով փաշերի վրայ, կրկին զարմացած նայեց Պետր Ստեփանիչի երեսին:

—Ի՞նչ ես տաւարի պէս նայում, վեր առ քեզ ատում եմ, վեր կաց:

Սմբատը բարձրացաւ տեղից:

—Հէնց այժմ դնւա քեզ համար շորեր պատուիրիր—կրկնեց Պետր Ստեփանիչը:

Սմբատը փողերը վերցրեց:

—Դէր զբաւանդ է մի ուշանար, դնւոյ, ես էլ ուրիշ գործեր ունիմ նրանցով պիտի զբաղուիմ: Ախորին ինձ մօտ կ'գաս ճաշելու և ես քեզ մանրամասնօրէն կ'բացատրեմ թէ ինչ կարգադրութիւններ եմ անելու քեզ համար:

Սմբատը մէջքից երկու ծալ դաթիվելով գլուխ տռւաւ, առանց մի խօսք արտասանելու: Յետոյ չետ ու չետ մօտեցաւ դռներին և աչիտեղ կանգնելով, մի քանի անգամ ևս գլուխ տռւաւ ու դուրս

եկաւ: Միաժամանակ Պետր Ստեփանիչն կրծքից դուռն թռաւ մի խորը հառաչանք:

—Ո՛ւ՛՛՛, փառք քեզ Աստուած, չէի կարծում որ այդպէս հեշտ կ'պրծնեմ: Ինչ ուրախ է հիմա Սմբատը, թեքեր չունի որ երկինք թռչի: Բայց տեսնե՛ք, հարկաւոր է դեռ օրիորդի ծնողներին էլ համոզել: Ե՛հ, դա այնքան էլ դժուար չի, ինչ և իցէ պէտք է զգուշ լինել, զգուշութիւն, զգուշութիւն ամենից առաջ:

—Կ'խոտտանամ, կ'խոտտանամ, Կարկին էլ, Մարիա Իվանովնային էլ, Սմբատին էլ ու չետոյ... տեսնե՛ք... այդ հեշտ է... Կեցցե՛ս Պետր Ստեփանիչ Գօլմաղով, դուրեղ դեռ չի փթել...

Եւ Գօլմաղովը այս ատելով, ձեռքերը շփեց ուրախութիւնից և վեր թռաւ բաղկաթուից: Նա կանչեց սպասաւորին և հրամայեց սուրճ բերելու:

բնից ճոյն մշտնաջանով ցամաք փռածանաւայն լաւով
 արմաշտաւոյն ցոյցով մէ տառով ուսուց
 նախնայն մէ ճառատակով բնից ց ուսով, Գ. Բ—
 շանով մ պաշտ արմ անմեծեցով ուսով ուսուց զո
 րաւ մէ ճոյն, ցոյցովն ճոյն, ցոյցովն ճոյն, ցոյցովն
 մշտնաջանով մշտնաջանով մշտնաջանով մշտնաջանով

X

ամա ջան թնչեք ես ասում, շառլա-
 տան չի, Սմբատը աղաւթի տղայ է:

— Աղաւթը է ինչ որ է, Կատեաշիս մի մաղին
 չ'արժի: Ո՛վ կարող էր մտածել, թէ Կատեան պիտի
 գնայ մի կեղտոտ ու մուրոտ դորձախատարի:

— Քեզի ասում են կեղտոտ չի մնայ, չէ, չէ՝
 փրկէ: Պետք Ստեփանիչը մաղաղիս է բաց ա-
 նելու, Հասկանում ես թէ չէ. Սմբատին, ինձ և
 Արտեմին կոմպանիս է շինելու: Համեցէք, գնա
 տես ինչ կլար թիրա է ուստուպիտ արել նրան
 Պետք Ստեփանիչը, թնչ մեքելներ: Մի գնա է է է,
 չետոյ կիմանաս թէ Սմբատը ինչպէս ժենիխացու է
 Կատեաշիս Համար: Մարիաջան, այսօր ես նրան
 տեսայ, էհ, էհ, էհ ինչպէս Ֆրանտ է Հադեուել,
 սիրունացել է, էսօ պուռօստօ կովկազսիկից կրա-
 սավեց:

— Է՛հ, փառք քեզ Աստուած, ես թնչ էի
 մտածում, ինչ է դուրս գալիս...

— Չելաւ, դէհ ինչ անենք: Իմանում ես
 Մարիա, ասում են դօկտօրները նրան սովետօվայտ
 են արել ժենիխացա չ'լինի, էնդուր որ տկար է:

— Տկար է, տկար է, այս քանի օրերս նշան-

վելու է Փերզադօվի աղջկայ վրայ, տկար է:

— Նո՛ւ ու ու, թնչ ես ասում, դա... վօտ, վօտ,
 վօտ տեսնում ես Մարիա, բառ Պետք Ստեփանիչը
 Փերզադօվի նման բողաչին թող կանի, դու կար-
 ծում էիր, ու կ'գայ ինձ նման կօկօյ նկարդ պո-
 աեկաշչիկի աղջկան կուզի թնչ է...

— Ինչո՞վ է պակաս Կատեան Փերզադօվի
 աղջկանից, լիւրքով, գեղեցկութիւնով թէ շնորհով:

— Սուս, սուս, վօտ, վօտ, վօտ, վօտ ինչով
 է պակաս, դրամ, դրամ, պրեդաննայտ, պրեդան-
 նայտ:

Այդ խոսակցութիւնը անցնում էր Կարլ
 Մարիիչի և նրա ամուսնոյ մէջ երեկոցեան, մի
 շաբաթ անցած աչի օրեց, երբ Գօլմադօվը իր
 գործախատարին, Սմբատին ու րախացրեց, թէ պի-
 տի նպակի նրան Կատեանիս Կարլովնայի վրայ:
 Գօլմադօվի Համար, ինչպէս նա կանխապէս
 Հաւատացած էր, մէ մեծ դժուարութիւն չեղաւ
 Համոզել Կարլ Մարիիչին: Բաւական էր նրա կող-
 մից մի քանի խօսատուներ և միամիտ մարդը ին-
 կոչի, շրպա՞ծ աչ խոսատուներեց, առանց երկար
 մտածելու, վճռեց իր աղջկան տալ Սմբատին:

Բաց այդքան Հէշտ չէր Համոզել Մարիա
 Իվանովնային: Մարիա Իվանովնան ուրիշ տեղակի
 էր մտածում իր աղջկայ մասին: Նա ունէր իր
 սեպհաճիան խօրին Համոզմունքները Կատեանիս
 Կարլովնայի ապագայի վերաբերմամբ, որոնք բո-
 լորովին Հակառակում էին Գօլմադօվի ծրագրին:
 Փշրել աչ Համոզմունքները, գուրս բերել աչն
 մարտութիւնեց, ուր Հեղոյհետէ թաղվել էր Մարիա

Իվանովնան, Բաղու ոտ դեհելուց չետոյ — այդ մի
դժուար խնդիր էր, որի վճռելը աչուէս թէ՛ այնպէս
պիտի խնտ մշտացնէր սիրող ծնողի քնքոյշ սիր-
տը: Երբ Գօլմաղովը մի գեղեցիկ առաւօտ դալով
Նրա մօտ՝ չաչտեց իր մտադրութիւնը և ասաց
թէ Կատեւայի Համար մի լաւ փեսացու է գտել —
Մարիա Իվանովնան նախ կարծեց թէ Պետր Ստե-
փանիչը մի նուրբ ակնարկութիւն է անում սեպ-
Հական անձնաւորութեան մասին: Մի քանի
վայրկեան նրա սիրտը սկոնց բարակել ուրախու-
թիւնից: Բայց աւագ, անցան աչդ երջանիկ վայր-
կեանները. Գօլմաղովը աւելի պարզօրէն Հատկա-
ցրեց Նրան իր միտքը և խեղճ ծնողի ուրախու-
թիւնը խկոյն փոխվեց տրտմութեան: Մարիա
Իվանովնան աչքունքը քարշ ձգեց, դէմքը թըթ-
վացրեց և ոչինչ չ'կարողացաւ պատասխանել:
Միայն նա մի խորը Հառաչանք արձակելով իր
կրծքից, ձգեց Գօլմաղովին երեսին մի նշանաւոր
Հայեացք: Քիչ թէ շատ զննողական ընդունա-
կութիւն ունեցող ակնհաստեղ, Մարիա Իվանովնայի
այդ խորհրդաւոր Հայեացքի մէջ, կարող էր կար-
գալ մի ծանր յանդիմանութիւն Գօլմաղովին:
Պետր Ստեփանիչը Հատկացաւ Մարիա Իվա-
նովնայի միտքը, Համակցաւ, բայց ոչինչ նշանա-
կութիւն չը տուաւ Նրան: Մարիա Իվանովնայի
այդ նշանաւոր Հայեացքը, այդ խորհրդաւոր լը-
ռութիւնը աւելի զօրեղ և գուցէ կծու ազդեցու-
թիւն անէր Գօլմաղովին վրայ, եթէ ուս Հաւա-
տացած լինէր, որ Մարիա Իվանովնային չաչտնի
է, թէ այն չարագուշակ երեկոյ ինչ անցք է ան-

ցել իր աղջկայ գլխով և թէ այդ անցքից վեր-
ջինին որպիսի վշտալի և անարգ Հետեանք է
ուպատում: Բայց Գօլմաղովը գիտէր, որ Մարիա
Իվանովնան ոչինչ չը գիտէ այդ մասին:

Գօլմաղովը գօլեց, գոլաբանեց, եօթներորդ
երկինք բարձրացրեց Կատեւայի փեսացուին, Սըմ-
բատին: Նա նկարագրեց վերջինի անձնաւորու-
թիւնը — խելքը, կրթութիւնը, եռանդը, գեղեց-
կութիւնը ամենագեղեցիկ գոչներով: Նա կրկնեց
թէ պրակվելուց չետոյ, Սմբատի Համար կ'ըացի
մի լաւ մագաղին և Կարլ Մարկիչին ու Արտեմին
կ'ընկերացնի նրա Հետ: Սակայն Մարիա Իվանով-
նան միայն անտարբեր: Նրա վրայ այդ խոստում-
ները չունեցան այն ազդեցութիւնը, ինչպէս Կարլ
Մարկիչի վրայ: Նա չ'չափաւորվեց, չ'տուաւ իր
Համաձայնութիւնը, բայց և այնպէս խնդրեց
Գօլմաղովին քիչ միջոյ տալ, այդ մասին մտածե-
լու և իր ամուսնու Հետ խորհրդակցելու: Գօլ-
մաղովը Հեռացաւ, չուսալով, որ Կարլ Մարկիչը
անշուշտ կ'Համոզի Մարիա Իվանովնային և այդ
դժվար խնդիրը, որը իրան աչքքան անհանգս-
տացնում էր, չուտով կ'վճռուի:

Բայց ինչ էր մտածում ինքը, Կատերինա
Կարլովնան. Համաձայն էր նա արդեօք Սմբա-
տին գնալու: Գօլմաղովը, պէտք է ասած, որ այդ
մասին սկզբում շատ էր անհանգստանում: Սա-
կայն, երբ նա մի օր ներկայացաւ օրիորդին և մի
ժամու չափ առանձնանալով վերջինի Հետ, խօ-
սեց այդ մասին և իմացաւ օրիորդի միտքը՝ աչ-
նու Հետե և նա Հանգստացաւ և բաւական ուրախ

դէմքով վերադարձաւ տուն: Այն, Կատերինա Կարլովնայի պատասխանը շատ մեծ թարական էր Պետր Ստեփանիչի համար, և որեւէ կերպ չէր կարող լինել: Օրիորդի առաջ իր անմեծ թար թիւնից դուրս դալու համար, երկու ելք կար: Նա կամ պետի համաձայն վեր Պետր Ստեփանիչի առաջարկութեան հետ, այն է, պատկերու Սմբատի վրայ, կամ թէ՛ ոչ, պետի մնալ իր ծնողներին մօտ և յայտնելով իր դադտները վերջիններին՝ սպասել այն նշաւաւորութեան, որը սպառնում էր նրան մօտիկ ապագայում:

Վերջին միտքը սարսափեցնում էր Կատերինա Կարլովնային. համեստութեան, ամօթի և վերջապէս ինքնասիրութեան զգացմունքները չէին թոյլատրում նրան յայտնել իր անջնջելի արատը ծնողներին: Բացի այն նախապնդից, որը պետի կեքը ենք օրիորդը, դա կլինէր և մի անսպասելի դօրեզ հարուած, որին չէր կրող դեմանալ ոչ Կարլ Մարիչը և ոչ Մարիա Իվանովնան, որոնք Գօլմազովի մասին կազմել էին մի սուրբ, մի անարատ հասկացողութիւն: Կար մի օրեւ միջոց, որը կարող էր Կատերինա Կարլովնային ազատել անպատուութիւնից: Ուստի միջոցն է, որին սովորաբար դիմում են այդպիսի ճգնաժամում վիպական հերոսուհիները: Բայց մեր Կատերինա Կարլովնան, խօստովանում ենք, որ չէր պատկանում այդ հերոսուհիներ շարքին: Նա, իբրեւ հասարակ մահապաշտ, ունէր մի թոյլութիւն, այն է՝ նա ստատիկ ցանկանում էր ապրել: Կեանքը նրա համար խիստ քաղցր էր: Այդ պատ-

ճառով նրա դուրսը անգամ չէր մտաւ ինքնասպանութեան միտքը:

Այո, Կատերինա Կարլովնան ցանկանում էր ապրել և ապրել առանց դադտներ ծնողներին յայտնելու, առանց հասարակութեան բամբասանքի և ատելութեան առաքիպ լինելու: Եւ այդ նպատակին հասնելու համար, օգորմելի օրիորդը չէր խորշում այնպիսի միջոցներ, որոնք ատելի էին, զգուշ էին նրա համար ինչպէս նոյն ինքը ատելութիւնը և զգուշանքը: Նա համբերում էր Գօլմազովի ներկայութիւնը, այն Գօլմազովի, որը նրա աչքում աշխարհում էր ինչպէս մի չար ոտիւ, մի մարմնացած ատելութիւն: Օրիորդը նրա հետ ժամերով առանձնանում էր և խորհրդակցում իր ապագայի մասին, լսում էր նրա խորհուրդները: Նա, ինչպէս իմացանք Գօլմազովի խօսքերից, մեղքեալ անգամ համաձայն էր պատկերելու վերջինի հետ, մեղքեալ թէ կարողանայ ծածկել իր ամօթը, մեղքեալ թէ ազատի ապագայ խաչատուակութիւնից: Իսկ Գօլմազովը, իրան չատուի նենգամտութեամբ, օգտվում էր օրիորդի անտանելի դուրսութիւնով: Նա հաշտեցնում էր վերջինին իր կեղտոտ պայմանների հետ...

Այդպէս թէ՛ այնպէս օրիորդը համաձայն էր պահպանելու Սմբատի հետ համաձայն էր նոյնպէս և Կարլ Մարիչը, բայց համաձայն չէր մեղքեալ Մարիա Իվանովնան: Եւ ահա երկու ամուսինները նստած մի երեկոյ վեճաբանում էին այդ մասին: Կատերինա Կարլովնան և Արտեմ Կարլիչը իրանց սենեակներումն էին: Վերջինը զբաղված էր ինչոր

Հաշիւներով, որոնց պիտի ներկայացնէր Պետր Ստեփանիչին:

—Քեզի ասում եմ բանը մի երկարացնի, ետը լաւ չեղալ Հնա—շարունակում էր Համոզել էր ամուսնուն Վարլ Մարկիչը: Կատեան ինքը ոտդլանի է Սմբատին գնալու, էլ ինչ ես ուզում: Նո՛ւ, բանը պըծած է, էդուց պիտի օբրուչիտցա անենք: Հինգ օրից յետոյ էլ պտակենք, էնդուր որ Պետր Ստեփանիչը վաւարում է, եկող շարաթ օտպրովիցացա է լինելու Հաշիւան էնդից էլ եարմուկա:

—Գու ինչ դիտեո, որ Կատեան չօժար է, ես Հարցնում եմ. ոչինչ չի պատասխանում, լաց է լինում: Չեմ իմանում խեղճ երեխո ցաւը ինչ է. ամսից աւել է, որ արիւն արատուքի մէջ է. օրից օր Հալվում, մաշվում է:

—Տկար է, տկար է, ինչ Պետր Ստեփանիչը ասաց, որ աչն երեկոյ կօնցերտում պրօստուգիչացա իլիլ է: Նս էլ պուլլը տեսալ էրեկ, լիւսօ՛րադիւայ ունի: Սբա ինքը լրիչտեղ է:

—Նստած է իր սենեակում տխուր ու տըրտում, խօսացիում եմ, չի խօսում:

—Կատեա, Կատիուշկա, դուշիչկա, մի Էէ աչտեղ—կոչեց Կարլ Մարկիչը:

Ներս մտաւ. Կատերինա Կարլովիան: Որքան փոխվել էր խեղճ օրիորդը աչն չարագուշակ երեկոյից, ինչպէս դեղնել ու մաշուել էր նա աչդ մի ամսուայ ընթացքում: Նրա դէմքի նախկին թարմութեան և կաշտառութեան Հետքը նշմարվում էր միայն երկու փոքրիկ կարմիր բիծերով:

որոնք Հազիւ Հաղ պահպանվել էին սպողնած աչտերի վրայ: Նրա երեսի օրկորները ցցվել էին, աչքերը թաղվել խորը փոսերի մէջ, շրթունքները տրեւնաքամվել: Փոխվել էին նոյնպէս նրա նախկին խրոխտ և Հպարտ գնացքը և շարժվածքը:

Ներս մտնելով, նա թօյլ և անլուրի քալելով մօտեցաւ պատի տակ դրած աթոռներից մէկին և վհատած ու ուժաթափ ոչ թէ նստեց, այլ միանգամից ընկաւ նրա վրայ:

—Ա՛յ, աչդպէս Կատեա, ախար մի քանի օրից չեաոյ պտակվելու ես, մեզ մօտ նստել, որ քեզանից կշտանանք: Ի՞նչ էիք անում աչտեղ:

—Կարդում էի, պատասխանեց օրիորդը նուազ ձայնով, որի մէջ զգացվում էր նրան ներքին վշտը:

—Էլի ուժման, քեզի քանի անգամ ասել եմ, որ ուժմաններ կարդալը վնաս է, տես ախար ինչպէս բլեզնիւացել ես:

—Բօման չի, պապա, Կատեան տէրտէր է դառել աւետարան էր կարդում—մէջ մտաւ Արտեմ Կարլիչը, որը նոյնպէս ելել էր ներս քրօջ Հետ, եր Հօր ձայնին:

—Աւետարան, Հն լաւ ես անում, նո՛ւ ինչ կարդալու վախտ է, կերակի օրը պտակ է, տուլլետը պատրաստելը: Հն, Կատեա, դուշա մօեա, Ժեհիլիլտ տենել ես, Հաւանում ես:

Օրիորդը ոչինչ չ'պատասխանեց, միայն գլուխը թեքելով կըծքին, մի խորը հառաչանք արձակեց:

—Լաւ է, մի ամաչիւր, մի կարմրել, իմացալ, հաւանում ես. ո՛վ չի հաւանի Սմբատին:

XI

մըստը Եւրոպայի աղքատ ծնողների միակ տղայ զաւակն էր: Տասներկու տարեկան Հասակում նրան տուին քաղաքացին ուսումնարան: Երեք տարի մնաց այդտեղ Սմբատը և Հաղիւ ուսերէն և Հայերէն գրել ու կարդալը սովորել էր, երբ Հայրը, դուրս բերաւ նրան և յանձնեց մի վաճառականի խանութ: Սմբատը բաւական ընդունակ և աշխատասէր տղայ էր, բնաստութիւնով Համեստ, խաղաղ և իրանից մեծերի խօսքը լսող ու կատարող: Նա չափազանց չարգում և պատւում էր իր ծնողներին, սիրում էր իր երկու քոյրերին, որոնք տարիքով երանից փոքր էին: Յարգում և պատւում էր նա նոյնպէս և այն վաճառականին, որի մօտ նա գործակատար էր, խոնարհութեամբ կատարում էր նրա պատուէրները: Իայց երբէք նրա խոնարհութիւնը ստրկութեան չէր Հասնում, նա իր գործերը կատարում էր ինչպէս մի պարտաճանաչ գործակատար և ուրիշ ոչինչ: Սմբատը ինքնասէր տղայ էր և տեղը ընկած ժամանակ կարող էր պաշտպանել իր պատիւը: Որովհետեւ նրա Հայրը ծերացած լինելով, ոչինչով չէր պարապում, այդ պատճառով ընտանիքի Հոգսը

ընկել էր նրա վրայ: Հինգ տարի ծառայեց Սմբատը վաճառականի խանութում. նրա չնչին ուժեղեցանքաւական էր Հինգ Հոգուց քաղկացած ընտանիքի գոյութիւնը շարունակելու: Տեսնելով, որ աղքատութիւնը շատ է ճնշում, նա, իր Հօր Համաձայնութեամբ, թողեց Եւրոպան և եկաւ Բագու, այստեղ քաղդ որոնելու: Նա մտաւ Գօլմաղովի մօտ գործակատար, ամուսկան քառասուն մանէլ թով: Նա իր ուժեղ մե չնչին մասով կէս կուշտ ապրում էր ինքը, իսկ մնացեալը ուղարկում էր ընտանիքին, որի ապահովութեան խնդիրը նրա միակ Հոգսն էր: Հայրը անդադար գանկատվում էր աղքատութեան վրայ և Սմբատը ամեն անգամ նրանից նամակ ստանալիս, քաշվում էր գործարանի մի անկիւնը և զառն արտասուքներ թափում: Չորս տարի էր, որ Սմբատը Գօլմաղովի մօտ ծառայում էր միւլենայն ուժեղեցու: Վերջին ժամանակ մի քանի անգամ նա խնդրեց Գօլմաղովին փոքր աւելացնել ուժեղեցու, բայց վերջինը ուշադրութիւն չէր դարձնում: Իսկ, երբ Սմբատը մի անգամ ևս այդ մասին ակնարկեց, Գօլմաղովը քարկացաւ:

— Եթէ մէկ էլ գլուխ կ'ցաւացնես, շորերդ Հաւաքիր ու կորիր:

Սմբատը լռեց, բայց Հաղիւ անցել էր երկու ամիս այդ օրեց և ահա նոյն Գօլմաղովը Հրաւիրում է Սմբատին իր մօտ և յանկարծ չաջանում, թէ այսուհետեւ նրան ընդունում է իր առանձին Հովանաւորութեան տակ: Նա առաջարկում է Սմբատին պատկիւր Կատերինա Կարլովնայի նման գեղեցկուհոյ վրայ, խոստանում է անկախ ապ-

ընտանի միջոց, մազադին և, իբրև գրաւական, նա տալիս է երեք Հատ Հարիւրանոց:

Որպիսի բաղաւորութիւն, որպիսի անուար-տելի երջանկութիւն մանուկ Հասակից աղքատութեան դառն լծի տակ ճնշված մի պատանու Համար: Երբ Սմբատը երեք Հատ Հարիւրանոցները գրպանում զուրս եկաւ Գօլմագօվի մօտից, չանկարծակի ուրախութեան ըստ զգացմունքների ներքոյ նա միանգամայն շուարած էր: Նա չէր Հաւատում, թէ այդ բոլորը կատարվում էր իրականութեան մէջ, նրան երազ էր թւում Գօլմագօվի առաջարկութիւնը: Բայց ընչ երազ, ինչ Հրաշք, ահա երեք Հատ չանաչ—կարմիրանոցները: Սմբատը փողոցում անդադար Հանում էր Հարիւրանոցները, նայում նրանց այս երեսին այն երեսին, շօշափում, չետոյ ծալում այս կողմ այն կողմ և կրկին դնում գրպանը, կրկին Հանում ու կրկին նայում և կրկին դնում գրպանը: Վերջապէս նա Հետզհետէ ուշքի է գալիս և նրա սիրտը նորից սկսում է բաբախել ուրախութիւնից:

— Վերջապէս, վերջապէս աղքատութեան քարը միանգամից կ'ձգեմ մի կողմ—կրկնում է նա ինքն իրան անդադար: Վերջապէս խեղճ ծնողներս և քոյրերս մի լաւ օր կը տեսնեն: Կատերինա Կարլովնան... Հըմ... կարող էի արդեօք երբ և իցէ երեւակայել, որ այդ զեղեցկուհին իմ ամուսինը պիտի դառնայ...:

Շարունակ մի շաբաթ Սմբատը ուրախութիւնից շուարած պտտում է այս կողմ այն կողմ, զանազան բաներ է պատուիրում և այլն:

Վերջապէս Հանում է Հարսանիքի երեկոն: Սմբատը զուգված, զարդարված կանգնած է եկեղեցւոյ սեղանի առաջ, Կատերինա Կարլովնայի Հետ ձեռք ձեռքի տուած: Նա ուրախութիւնից ոտից ցզլուխ գողում է, նրա սեւագոյն խոշոր աչքերը փայլում են երջանկութեան փայլով, նրա սիրտը թռթռում է: Պսակը աւարտվում է և Սմբատը թե թեի տուած Կատերինա Կարլովնայի Հետ, մտնում է իր սեպհական ընակարանը: Հարսանիքը տեւում է ամբողջ երեք օր և այս երեք օրուայ ընթացքում Սմբատը իրան զգում է գրախտի մէջ: Նրա ուրախութիւնը սահման չունի, նա ոտի ձեռքի ընկած թռչում է այս կողմ այն կողմ, ինքը անձամբ ծառայութիւններ է անում Հանդիսականներին: Նրան թւում է, թէ ոչ միայն ինքն է երջանիկ, այլ բոլորը և ամենքը ուրախ են իր բաղաւորութեամբ: Նա տառն անգամ, Հարիւրանգամ գլուխ է տալիս Գօլմագօվին, անդադար չնորՀակալու թիւններ է չափնում իր բարեսիրտ խնամատարին նրա աչքչափ լաւութիւնների փոխարէն:

Բայց աւագ, Սմբատի երջանկութիւնը երկար չի տեւում: Անգութ Ծակատագիրը շտապում է ողորմելի երկտատարդի կարծեցեալ բաղաւորութիւնը կերպարանափոխել դժբաղտութեան:

Անցնում են Հարսանիքի առաջին երեք օրերը:

Չորրորդ օրն է: Առաւօտ է: Արեգակը, նոր նոր գուրս գալով, շառագունում է երկնականաբլր և ահա Սմբատը գիշերային շորերով նստած է իր

սենեակում: Նրա դէմքը տխուր է և գունաթափ,
չըթունքները սեղմված և ճակատը կնճռած: Նա
անդադար կրծքից խորը հառաչանքներ է արձա-
կում և երբեմն գլուխը երկու ձեռքով սեղմում է
կամ մազերը փետում:

Ուղիղ երկու ժամ Սմբատը միայնակ մնում է
այդ դռնթեան մէջ փակված՝ իր սենեակում:
Յետոյ նա յանկարծ բարձրանում է տեղից, շրթերը
հագնում և խելագարի պէս քրքրված մազերով,
անլուաչ երեսով, վազում փողոց: Նա ամբողջ օրը
չի վերադառնում տուն, միևս օրը նոյնպէս:
Սկսում են պտուել այտեղ ու այնտեղ:—Չկայ,
չկայ...

Ոչ ոք է Սմբատը:

XII

ի հիանալի, մի դիւթական տեսա-
րան է ներկայացնում ծովեզրեայ քաղաքը լուս-
նեակ գիշեր, երբ եղանակը բոլորովին խաղաղ է:
Կանգնելով ծովափում և քաղմութիւն նաւերի ան-
տառախիտ կաշմերի միջով նայելով ջրի անհուն
տարածութեան, որի հարթ մակերևոյթը արծաթ-
փայլում է պաշտառ երկնքի երեսում սաՀող լրա-
ցած լուսնի կաթնագոյն լոյսով—մարդ ակամայ
չափշտակվում է: Կայ մի անհասանելի զօրութիւն,
մի անըացատրելի ոյժ, որը այտեղ թափաբար
մոռացնել է տալիս մարդուն աչն ամենը, ինչ որ
պատկանում է նիւթական աշխարհին, և նա կար-
ծես թէ կախարդվում է: Մարդ հոգով ու մտքով
այդ անհասանելի զօրութեան ոյժով մղվում է
հեռու, հեռու, դէպի կրկնքի անհուն խորու-
թիւնը, ուր չ'կան աչն դառնութիւնները, ուր
չ'կան աչն առօրեայ մանր հոգսերը ու վշտերը,
որոնց ներքոյ գիշեր ու ցերեկ ճնշում է աչս
աշխարհի մահկանացուն: Ազգպիտի թուլներում
մարդ ոչինչ չի կարողանում մտածել, ոչ մի միտք
կանգ չի առնում նրա գլխում: Ազգպիտի թուլ-
ներում միտքը կաշկանդվում է, երևակացութիւնը

բորբոքվում է և մարդ կարծես թէ լողում է մի ինչ որ վերացական աշխարհի մէջ, ուր նա հետզհետէ հալվում է ինչպէս մի կտոր սառույց եռացող ջրի կաթսայում:

Ահա մի այդպիսի հրաշալի երեկոյ էր, երբ Կատերինա Կարլովնայի հարսանիքից հինգ օր անցած, ծովաչին կայարաններից մէկի ծայրում, ուր մոլոր քայլերով, անց ու դարձ էր անում մի երիտասարդ: Նդանակը ամարաչին լինելով բաւական տաք էր: Երիտասարդը հազած ունէր սև մահրեայ հագուստ առանց վերարկուի: Նա գլխաւոր էր, ձեռքերը ծոցում խաչաձև ծալած և սպիտակ ամարաչին դռակը կռնատակին պահած: Ժամանակ ժամանակ նա կանգ էր առնում և գլուխը բարձրացնելով, նայում լուսնին, որը կամ մտնում էր բամբակադոյն նոսր ամպերի տակ և քողարկվում ինչպէս մի գեղատեսիլ, մի նազելի օրիորդ կամ կրկին դուրս ահաւում:

Եթէ մէկը այդ ժամանակ մօտենար երիտասարդին, նա լուսնի մեղմադձոտ լուսաւորութեան տակ կ'ճանաչէր Սմբատի դէմքը:

Մի ամբողջ ժամ էր, որ Սմբատը այդպէս անցուդարձ էր անում այտուեղ: Կայարանի մի անկիւնում, ծովի երեսում, կանգնած էր մի փոքրիկ բեռնակիր շոգենաւ և պատրաստվում էր ճանապարհ ընկնելու: Նաւաստիները տախտակածի վրայ ապրանքներ էին դարսում: Շոգենաւի վրայ կային միայն մի քանի պարսիկ ճանապարհորդներ: Կարճիկ, կարմրերես և հաստ դերմանացի նաւապետը ձեռքերը դպանում զրած

տախտակամածի ծայրից իր սուր հայեացքը ձգել էր ծովի հեռաւոր հորիզոնին: Սմբատը բարձրացաւ շոգենաւի վրայ և մօտեցաւ նաւաստին:

— Նրբ կ'ճանապարհվինք:

— Մի ժամից յետոյ — պատասխանեց նաւապետը, իր հայեացքը չ'հեռացնելով ծովից:

— Կ'նշանակէ տասնումէկ ժամին:

— Ուղիղ:

Սմբատը ցած եկաւ և նստեց կայարանի սեւերից մէկի վրայ: Նա անհամբերութեամբ նայելով շոգենաւին, սկսեց խօսել ինքն իրան:

— Դա միակ միջոցն է, որ կարող է ինձ ազատել խաչառակութիւնից: Իսկ միտը... ծօօ... ես չեմ կարող նրան դիմել, նա սարսափելի է: Սարսափելի է ոչ թէ ինձ համար, սարսափելի է չորս հոգուց բաղկացած մի ընտանիքի համար, որի գոյութեան միակ միջոցը ես եմ: Դա կ'ընէր մի անապատելի մահացու վէրք ծերունու ծնողներին համար: Այն, որդիական սէրը ինձ իրաւունք չի տալիս դիմել այդ միջոցին: Միակ ելքը այս անիծեալ քաղաքից հեռանալն է: Ի՞նչ խաչառակութիւն, ահա Աստուած, և ո՞վ կարող էր սպասել, թէ Գօլմաղովը մի այդպիսի դե է: Ի՞նչպէս խելագարվեցի, և գլխապատառ ընկաց այդ դարշելի արարածի որդեգլխի: Գօլմաղով, ծօօ Գօլմաղով, հիմա հասկանում եմ թէ ինչ միտք ունէր քո այդ բարեւալութիւնը: Զգովել, կեղտոտ մարդ, միթէ բաւական չէր քեզ, որ անբաղդացրել էիր մի ամբողջ ընտանիք, որ դու երկրորդին ևս թշուառացրիր: Օձօ... եթէ մի օր

քեզ կ'հանդիպեմ... Բայց այժմ ուշ է, այժմ մի-
այն մի բան է մնում կնձ անել: Դա շու-
տով աղտեղից հեռանալն է: Արդէն ամբողջ
քաղաքը խօսում է, ամենքի բամբասանքի ա-
ռարկան եմ, էլ քնչ երեսով կարող եմ մնալ
աղտեղ:

Այդ մտածողութեան մէջ խորանուզված,
Սմբատը բարձրացաւ և սկսեց նայել ծովի հեռա-
ւոր հրեղոյնին: Այն ժամու չափ նա աչք դրու-
թեան մէջ անշարժ կանգնած էր: Յանկարծ նրա
ականջներին հասաւ շողեւաւի բարակ սուլոցի
ձայնը: Սմբատը արագ քայլերով դիմեց դէպի
շողեւաւը և բարձրացաւ տախտակամածի վրայ:

Շողեւաւը բաժանվեց կայարանից և հան-
դարտութեամբ սկսեց լողալ դէպի ծովի խորքը:
Սմբատը երեսը դարձրած քաղաքին էր նայում:
Անցաւ քառորդ ժամ և քաղաքը հետզհետե-
անհետանում էր նրա աչքում: Սմբատը, վերջին
ահագամ նայելով քաղաքին, մի խորը հառաչանք
արձակեց կրծքից:

— Մնաս բարեաւ կարծեցեալ բաղլաւորու-
թիւն—ասաց նա և արտասուքի երկու խոշոր
կաթիլներ գլորվելով նրա աչքերից, ընկան տախ-
տակամածի վրայ:

XIII

Սոս երեք տարի անցած Սմբատի Պարս-
կաստան հեռանալու երեկոյից՝ Հաշտարխանի
նեղ փողոցներից մէկում, մի փոքրիկ սենեակում,
ապրում էր երեք հոգուց բաղկացած մի ընտանիք:
Սրանցից մէկը մի պառաւ կին էր մէջքից ծոված,
միւսը մի դեղնած, մաշված, բայց գեղեցկութեւնը
տակաւին չ'կորցրած մի երիտասարդ կին, իսկ եր-
րորդը երկու տարեկան տղայ—մանուկ, հիւանդոտ
գէմքով:

Պառաւ կինը Մարիա Իվանովնան էր: Երե-
տասարդը Կատերինա Կարլովնան: Իսկ հիւանդոտ
մանուկը, վերջինի տղան: Կարլ Մարկիչը չ'կար:
Երբ Սմբատի Պարսկաստան փախչելու գաղտնիքը
պարզվեց Կարլ Մարկիչին, նա իսկոյն, վշտացած
սրտով դուրս եկաւ Դոլմաբազարի մօտից իր ուղի-
հետ: Նա երկար ժամանակ դուրս չը գտաւ: Մի
կողմից իր աղքատ խաշտառակութեւնը, միւս
կողմից՝ անտանելի աղքատութիւնը, հետզհետե-
բաւորովին ճնշեցին խեղճ ծերունուն և նա երկու
տարի չ'անցած մեռաւ: Արտեմ Կարլիչը դեռ
Բագվումն էր: Նա մի գործարանում գործակա-
տար էր և իր ստացած աննշան ռոճիկով պահում
էր մօրը, քրոջը և սրա զաւակին:

Իսկ Դոլմաբազար: Նա արդէն ամուսնացել է
և ապրում է ընտանեկան խաղաղ կեանքով...

ՆՈՐԵՐԻՑ ՄԵԿԸ

րը մթնեց: Ծանր, վշտալի օր, նա ան-
 ցաւ... գիշեր է, կ'լուսանայ, արեգակը դուրս կ'գաջ
 և դարձեալ կ'սկսվի նոյն սախտկութիւնը, նոյն
 ձանձրալի կեանքը, որը ահա ուղիղ Հինգ տարի է
 որ ինձ մաշում է: Անհնարին է այդպէս շարու-
 նակել, այդ արդէն չափազանցութիւն է, ստորու-
 թիւն է և վերջապէս անբարոյականութիւն է:
 Գառն է այդ ճշմարտութիւնը, բայց նա ճշմար-
 տութիւն է և ինձ վերջապէս ժամանակ է ուղիղ
 նայելու այդ ճշմարտութեան երեսին: Հարց. ի՞նչ
 եմ անում, թէ եմ գնում, ինչո՞ւ Համար եմ ապ-
 րում: Գտել եմ. խնդիրը Հէնց այդ չորս բառերի
 մէջ է կայանում: — «Ինչո՞ւ Համար եմ ապրում», այ-
 սինքն ի՞նչ է իմ գոյութեան նպատակը: Մեթ-
 միայն ապրելը: Բայց լուի ապրելի արդէ՞ք կարող
 է բարոյական մարդու կեանքի նպատակ լինել:—
 Չեմ հաւատում: Ապրել միայն ապրելու Համար—
 այդ ստոր և զգվելի կեանք է, որը արժանի է
 միայն անբան կենդանուն: Բայց ի՞նչ ասել է
 կեանքի նպատակ:— Սա մարդկային գոյութեան
 չենարանն է: Սուտ է, որ ասում են թէ կան մար-
 դիկ առանց նպատակի: Ես չեմ հաւատում: Ան-

նպատակ կեանքը մահ է. նա չ'կայ: Հարուստի
և աղքատի, տղէտի և խմսատունի, բարոյական
մարդու և անբարոյականի կեանքը ունի որ և է
յենարան: Ամեն մարդ ձգտում է Հասնել իր ցան-
կացածին և ահա այդ ցանկացածին Հասնելու
յոյսն է, որ պահում է ամեն մարդու գոյութիւնը:
Հակառակ դէպքում, մարդ չի կարող ապրել, նա
կ'անհետանայ, կ'շողիանայ իր անբովանդակ կեան-
քի անբովանդակ տարածութեան մէջ: Բայց ի՞նչ
եմ ես: — Ոչինչ, դատարկ տարածութիւն, եթերա-
կան հութիւն:

Քամալեանը այդ խօսքերը արտասանում էր
բարձր ձայնով, չ'նայելով որ բացի երանքից, սե-
նեակում ուրիշ մարդ չկար:

Նա վերջին խօսքերը ասելու ժամանակ
բարձրացաւ աթոռից, որը դրած էր փոքրիկ, հնա-
մաշ գրասեղանի շուրջը: Այդ սեղանի վրայ դա-
տուած էին անկանոն կերպով դանազան բովան-
դալութեան, մեծ և պտտիկ, կաղմած և անկաղմ
գրքեր, քաղցրներ թերթեր, մի քանի գրչակո-
թեր, մի հայելի և ուրիշ հարկաւոր և անպէտք
երեւոյթներ: Իսկ սեղանի առաջի կողմում, աթոռի
դէմ ընկած էր մի բաց ձեռատետր:

Սա Քամալեանի յիշատակարանն էր:

Փոքրիկ ապակեայ հատարակ կանթեղը ողջ
կերպով լուսաւորում էր նեղ և ցածր առատադով
սենեակը: Ձեռքերը դնելով անդրավարտիկի գրպա-
նը, գլուխը թեքելով դէպի կուրծքը, Քամալեանը
սկսեց քայլել սենեակի մի անկիւնից դէպի միւսը,
յետ ու առաջ: Նրա գէմքը գունաթափ էր, նրա

առաջվայ հարթ ու պայծառ ճակատը կորցրել էր
իր պարզութիւնը և ծածկվել աշխարհի կնճիռնե-
րով, որոնք երևում են միայն տարիքը լրացած
ծերունիների ճակատի վրայ: Բարակ, սևագոյն
չոնքերի տակից նայող մուգ աչքերը, զրկվելով
իրանց հախկին կրակոտ փայլեց՝ ընկել էին խոր
խորշերի մէջ: Նրկու կամարածն խոշոր գծեր աչ-
քերը բաժանում էին սպողնած երկու միւս մասից:

Մի քանի րոպէ լուռ ու մուկ շրջելուց յե-
տոյ, Քամալեանը կրկին մօտեցաւ սեղանին: Նա
սկսեց թերթել սեղանի վրայ դրած ձեռատետրը,
երբեմն ձեռք տանելով ճակատին և յետ դարսե-
լով երկար, փայլուն և կակուղ մագերը, որոնք
շուտ շուտ ցրվում էին առաջ:

— Հեռացիւր աչքիցս, առաց նա չանկարծ, չե-
շատակարանը ձգելով սեղանի մի անկիւնը: Գու-
աւելի կրկնապատկում եւ իմ վշտերը, երբ ես հար-
դում եմ քեզ: Գու յիշեցնում ես ինձ իմ պախա-
րակելի անցեալը, պատկերացնում ես իմ առաջ
մի դատարկ, մի չիմար կեանք, և դու ինքդ քննա-
դատում այդ կեանքը: Պիտի չորանար այն ձեռք,
որը դրել է քեզ, որը անշունչ առարկայից բերանը
լեզու է դրել, որ դու այսօր այդ լեզուով անկէք
կարգաւ նոյն այդ ձեռք բանացնողի դէմ: Այ ի՞նչ
եո դու զղկելի թղթի կտոր: Ի՞նչ ես դու և ի՞նչ
են ահա սրանք (նա ձեռք մեկնեց մեծակաղմ
գրքերին), որոնք խաբում են մարդկութիւնը, բաղ-
դաւորութիւն են խոստանում, իսկ յետոյ դառ-
նութիւն և կսկիծ են տալիս այդ բաղդաւորու-
թեան փոխարէն: Բայց ոչ, դուք թղթեր մեղաւոր

չէք. մեղաւոր են դարձեալ ինձ նման զգլիւն
կենդանիները, մեղաւոր է մարդ կոչված ստոր
արարածը: Այն, մեղաւոր են նրանք, որոնք սեւաց-
նելով իրանց կեղատ մատերով ձեր լոյսի նման
մաքուր երեսը, հաւաքում են ձեզ միասին՝ ուխոււմ
են աշխարհի չորս կողմերը—ինձ նման անօգուտ
արարածներին թիւը աւելացնելու և մարդկութեան
թշուառութիւնը քաղմապատկելու համար:

— Մտաբերում եմ, երբ իմ պատանեկութեան
օրերում, վարակված իմ ընկերակիցներին սովորու-
թիւնով, ես ահա այդ սեւացրած թերթերից մի
կապ գրած առջևս, ժամերով կարդում էի, մայրս
ինձ միշտ կրկնում էր. «որդի, խնայէր քեզ, սիրող
մի մաշկը այս գիր ու գրեանքով»: Այն ժամանակ
մօրս այդ խօսքերը ինձ ծիծաղացնում էին, ես
զուարճանում էի նրա միամտութիւնով, որ նա չը
գիտէ այդ «գիր ու գրեանք» արժանաւորութիւնը,
նրանց օգտակարութիւնը ինձ համար: Տասը տարե-
է անցել այդ ժամանակից, մայրս մեռած է, ես
ջիշելով նրա խօսքերը, այժմ ուրիշ կերպ եմ հառ-
կանում նրանց: Մայրս միամիտ չէր, այլ ես էի
շիմարը, որ նրա տգէտ խօսքերի մէջ թաղնված
խորը իմաստութիւնը չգիտէի: Այն, ես չ'գիտէի,
եւ խորասուզված ընթերցանութեան մէջ, ոչինչ
ուրիշ բան չէի ուզում հասկանալ, ո՞նչ և ոչոք
չէի հաւատում, բացի նրանից, ինչոր ասում էին
ինձ այն «գիր ու գրեանք»: Այսօր ամեն ինչ ան-
ցած է, այլ ևս մայրս իմ կողքին նստած չէ, ես
չեմ կարող նրա խրատը կատարելով մեծութեւ
նրան, այժմ ուշ է, ամեն բան վերջացած է և ես...

Մի ուժգին տիտակ տալով ճակատին, Քա-
մաւանը վեր թռաւ աթոռից և սեղանի վրեց
վերցնելով մի ծխախոտ, վառեց և սիւնց ծխելով
կրկին շրջել: Նրա դէմքը աւելի և աւելի դռնա-
թափվում էր, մտաբերելով իր անցեալը, իր ման-
կութիւնը, այն օրերը, որոնց նա վերադարձնել
կ'ցանկանար, բայց չէր կարող: Այդ օրերը նրա
համար մի մի անգիներ էին, որոնք ցցվելով նրա
ուղեղի մէջ. բորբոքում էին նրան: Քամաւանը
այս անգամ քայլում էր աւելի արագ, քան թէ
առաջին անգամ: Նա ծխում էր անսովոր կերպով:
Վառելով ծխախոտը, նա մի քանի անգամ աչնպիսի
ազաւհութեամբ քաշեց, որ ծխախոտի կէսը ծուխ
դառնալով, անհետացաւ: Ինչպէս մի մարդ, որ
երկար շնչարգելութիւնից չեա, լիքը բերանով
կլանում է թուքերը միանգամից օդի ահագին քա-
նակութիւն, այնպէս Քամաւանը ծխախոտի
ծուխը իր շնչի բոլոր զօրութիւնով ծծում էր ներս:
Կարծես թէ նա կամենում էր այդ դառն ծխով
թունաւորել և սպանել այն վշտերը, որոնք դար-
սուել էին նրա ճնշված սրտի վրայ և արմատա-
խել անել այն մտածմունքները, որոնցով ծանրա-
բեռնվել էր նրա ուղեղը: Բայց չէր լինում, ծխա-
խոտը չէր օգնում, նրա վշտերը և մտածմունքները
մնում էին միևնույնը. նրանք չէին թուլանում, չէին
սլակուում, միայն աւելի դժգոհում էին: Այս Քա-
մաւանը չաղթված, ճնշված նրանց ներքոյ,
չգիտէր ինչ անէր, ինչպէս կրէր նրանց ծանրու-
թիւնը: Նա կրկին մօտեցաւ սեղանին և կրկին
սիւնց իր անգութ դատաստանը իր անցեալին և
ներկայի վրայ:

— Համեմատել եմ արդեօք ինձ ուրիշ, ինձ նման արարածներին Հետ, գտել եմ արդեօք իմ մէջ այն չատկութիւնները, որոնցով ես նմանվէի այժմեան մարդկանց Հետ, որոնք իմ կեանքը կապէին այդ մարդկանց Հետ: Կ'մն զերջապէս ինձ նման ուրիշ մարդիկ: Այո՛ւ և ոչ: Այո՛ւ, որովհետեւ բոլոր իմ ճանաչած մարդիկ առանձնապէս վերցրած ունին ամէն մէկը իմ չատկութիւններից որեւիցէ մէկը: Այո՛ւ, որովհետեւ չկայ մի մարդ, որը պարտադէպ իր մէջ այն բոլորը, ինչ որ ես եմ պարունակում իմ մէջ: Ինձ նման չկայ մի ուրիշը և թի՛նք եմ ես:— Ամենայն ինչ, բաց ոչինչ: Այդ Հաստատում է այս անողորմ, անգութ վիճակ, իմ նախատելի անցեալի այս արհամարհելի նկարագրերը:

Քամալեանը այս ասելով, ձեռք դարձեալ մեկնեց չեղատակարանին, վերցրեց նրան և դնելով իր առաջ, կրկին սկսեց թերթել: Կանթիկի աղօտ լոյսը ընկաւ չեղատակարանի մանր տառերով գրուած տողերի վրայ: Նա շարունակում էր թերթել, երբեմն կանգ առնելով այս ու այն երեսի վրայ և կարդալով: Այդ ժամանակ նրա դէմքը աւելի այլալոյսւում էր, նրա ճակատի կնճիւղները մօտենում էին իրարու և սեղմվում, երեսի գծերը աւելի ու աւելի խոշորանում: Այդ նրա Հոգեկան խորին յուզումն, նրա ներքին ալեկոծութիւնն էր: Յիրաւի, չեղատակարանի ամեն մի երեսը մտաբերով նրան իր կեանքի այս կամ այն ժամանակամիջոցը, գոգոսում, եռապատկում էր նրա վրդովմունքը, լցնում էր նրա դառնութեան բաժակը: Կարծես թէ այս լուռ ու մունջ սև տողերը մի մի

թունաւոր սողուններ լինէին, որոնք սողալով նրա մարմնի վրայ, խաճանում էին նրան իրանց թունաւոր խաչթոցներով:

— Հինգ տարի է, որ մտել եմ Հասարակական կեանքի մէջ: Ի՞նչ եմ արել այդ Հինգ տարվաց ընթացքում Հասարակութեան Համար, թի՛նք օգուտ եմ տուել նրան:— Ոչինչ, բացի վնասից: Բայց ես կամենում էի օգտակար լինել, ես դեռ ուսումնարանի նստարանի վրայ իմ երեւակայութեան մէջ ստեղծում էի իմ ապագայ Հասարակական գործունէութեան Համար Հարկւրաւոր ծրագրերներ: Ուր են այդ ծրագրերները, նրանք չկան, չգիտցել են: Որովհետեւ... այո՛ւ, որովհետեւ ես այդպէս չէի Հասկանում կեանքը, որովհետեւ ես թափանձելի օգի մէջ կամենում էի ամբողջ կառուցանել: Նոյն կարծում էի, թէ կարող եմ կեանքը ծառայեցնել իմ նպատակներին: Պատանեկան երեւակայութիւն, թի՛նք չես ստեղծում դու. թի՛նք Հսկայական խոշնգոտներ չեն փշրվում, խորտակվում քո առաջ: Ա՛խ, Տէր Աստուած, գլուխս պտտում է, աչքերս մթնում են, երբ ես մտածում եմ այդ մասին: Ի՞նչ անեմ, գիշերը անցնում է, լոյսը մօտենում է, ամենքը քնած են անդորը Հագով, ամենքը ցերեկվայ իրանց աշխատութենից յոգնած, Հանգստանում են: Իսկ ես ինչ եմ արել, որ այդքան յոգնել, թուլացել եմ և թի՛նք պիտի անեմ վաղը: Դարձեալ պիտի նստեմ աշտեղ, այս տաղտկալի, ճանճրացուցիչ սենեակում կարգամ, կարգամ ու կարգամ տալիս ու վեր, մի Հինգ տող այս գրքից, Հինգը միւսից: Տէր Աստուած, Համբերութիւն էլ

չունեմ մի գիրք մինչև վերջը կարդալու...

Քամալեանը կրկին բարձրացաւ տեղից և սկսեց շուարված շօջել յետ ու առաջ, ինքն իրան անդադար կրկնելով. «մթթէ, մթթէ չկայ մի եւք»։ Յետոյ նա չուղված մօտեցաւ վառարանին և մէջքը տալով պատին, խորատու գլխից մտածողութեան մէջ։

— Հարկաւոր է, հարկաւոր է անպատճառ դուրս գալ այդ ծանր մտքերէն լաբերին թոսից— դարձեալ սկսեց խօսել նա ինքն իրան։ Այն, հէշտ է ասել հարկաւոր է աղաաթել աչդ ծանր մտքերից, բայց կատարել... հըմ... Թշուառ արարած, զգացիք քո ոչնչութիւնը, անիծիք ինքդ քեզ, ուրիշ մեթթարութիւն չունիս։ Այ՛ սր դու ամեն ինչ փորձեցիր, բայց ի՞նչ չաջողութիւն դատար։ Ոչքինչ։ Քրահանութիւն, ուսուցչութիւն և ուրիշ սոցնանման շաւիղներ դու սո ես կոխել, ի՞նչու ուրեմն չ'կարողացար աչդ շաւիղներէց մէկի վրայ երկար շարունակել քո ընթացքը։ Այ՛ սր դու մինչև անդամ ուզում էիր արհեստաւոր, հատարակ բանուր դառնալ, ի՞նչու ուրեմն աչքտեղ ևս չ'կարողացար երկար մնալ։ Ո՞չ էր քեզ արգելում, ի՞նչն էր խոչնդոս դնում քո առաջ։

— Ո՞չ էր արգելում, ի՞նչն էր խոչնդոս դնում իմ առաջ— կրկին քամալեանը ինքն իրան։

— Ինքդ և ուրիշ ոչ ոք, քո խոչնդոտը պարունակվում է հէնց քո մէջ— շէշաց նրան նոյն ներքին ձայնը։ Որոնք և կ'գտնես, հարցրու քո հեւանդ ջղերից, քո դեւրագոգիւս զգացմունքներից, հարցրու քո թոյլ կամքից, անհիմն և անհաստատ բանականութիւնից և նրանք կ'առնեն

քեզ։ Դու ամեն տեղ որոնում էիր աչն, ինչ որ քեզ համար հնարաւոր չէր գտնելու և որոնածդ չը գտնելով, յուսահատվում էիր ու թողնում քո ընտրած ճանապարհը։ Դու դեռ գործը չի սկսած, նրա վերջի, նրա հետեւանքի մասին էիր գողում և աչքպէս դու անում էիր ամեն անգամ, ամեն ասպարիզում։ Քո խելքի և զգացմունքների մէջ երբէք ներդաշնակութիւն չէ եղել— ահա քո ցաւը, քո խոչնդոտը, քո արգելքը։ Դու չ'գիտէիր և աչժմ խի չը գիտես աչն նշանաւոր իմաստասէր խօսքերը, թէ «կեանքը կամէ՞ղիւ է մտածողի համար, խի՞ դրամա՝ զգացողի համար»։ Քեզ համար նա դրամա է եղել, ուրեմն թող կատարվի աչդ դրաման մինչև վերջը։

— Ճշմարիտ է։

— Խմբը ուրեմն քո դառնութիւնը մինչև բաժակի չատալը։

— Խմբէ. աչն, կ'իմեմ և մի կամել անգամ չեմ թողնիլ նրա մէջ։ Եւ քամալեանը կրկին սկսեց շօջել։

Խոքրիկ սենեակը լցվել էր ծխախոտի ծխով։ Վառարանի մէջ աչքվում էին փաշտի վերջին կրատրաւները։

— Յոյս— ահա ինչ է հարկաւոր ինձ, ահա ինչի բացահայտութիւնն է թուաւորում իմ կեանքը։ Բայց սրտիցից դանել յոյս, սուր է նա, ինչպէս կարող է նա նորից կենդանանալ իմ մէջ, քանի որ նա միանգամաչն, աչն միանգամաչն, մեռած է...

Աչդ խօսքերը քամալեանը արտասանեց աւելի բարձր ձայնով, քան թէ առաջ։ Յետոյ նա իր

Հայեացքը ուղղեց դէպի վառարանն և սկսեց ան-
թարթ աչքերով նայել այրվող կրակին: Մե տե-
սակ դառն ժպիտ էր խաղում նրա շրթունքներին
վրայ այդ ժամանակ:

— Ահա վառարանի մէջ այրվում է անտառից
բերած փայտը: Սրանք ևս, այդ անշուշտ փայտի
կտորտանքը ևս անօգուտ չեն: Քանի որ լուռ ան-
տառի մէջ էին, այդտեղ նրանք կազմում էին
ահագին կանաչադարձ ծառեր բազմաթիւ ճիւղե-
րով և անհամար տերեւներով: Այդ մե բաղդաւո-
րութիւն է: Նրա ճիւղերն շուաքի տակ հանգս-
տանում էր յոգիած հովիւք իր փոքրիկ գառնուկ-
ներն հետ, նրա դագաթում ուրախ ուրախ թռչ-
կոտում և զուարճանում էին անթիւ թռչնիկներ:
Որքան բաղդաւոր էր զգում իրան ծառը այդ
ժամանակ, որչափ նա հպարտանում էր, զգալով իր
օգտակարութիւնը թէ մարդուն և թէ կենդանի-
րին: Սակայն ապերախտ է մարդը: Ի՞նչ վճարեց
նա բարեսիրտ և օգտակար ծառին նրա վեհանձ-
նութեան փոխարէն: Նա, այդ երախտամոռ արա-
րածը, կացնի սուր բերանը իր կեղտոտ և գլլիւն
ձեռքերով ուղղեց ծառի ամուր և հաստ բունին:
Տնքաց հարիւրաւոր տարիներով մեծացած վեթ-
խարին այդ հարուածի տակ: Տնքաց այդ վեհանձն
մարդասէքը, իր սրտի խորքից անիծեց ապերախտ
մարդուն, ճռճուաց և մի դառն հառաչանք ար-
ձակելով, թաւալվեց գետինը: Ծառը մեռաւ,
բայց իր մահից չետոյ ևս նա չը կորցրեց իր օգ-
տակարութիւնը: Նրա մարմնի փշրանքները ահա
այսօր ձմեռվայ սառնութիւնից պաշտպանում են

իմ զգլիւն մարմինը: Գիւղական խրճիթում նրանք
տաքացնում են աղբառ շինականի և նրա փոք-
րիկ զաւակների ձիւնից ու բուքից քարանած մար-
մինները: Հարուստի պալատում նրանք դուրեկան
ջերմութիւն են պարգևում փարթամներին: Իսկ
ես անբաղդս, ես եմ միայն աւելորդ մարմին աշ-
խարհի երեսին: Որքան դժբաղդութիւն, որպիսի
ցաւ է զգալ ինքդ քեզ մինչև անգամ այդ ան-
շունչ առարկայի, փայտի առաջ քո ստորութիւնը,
քո ոչնչութիւնը: Այդ մի անտանելի վիշտ է:

Քամալեանը մօտեցաւ սեղանին և կրկին
սկսեց թերթել յիշատակարանը:

— Այստեղ նկարագրված է իմ պախարակելի
կեանքը 187... թւականից մինչև այսօր, այսինքն
սկսած այն օրից, երբ աւարտեցի գիմնադիպոսում
իմ ուսման ընթացքը: Նստահամարհեցի բարձր
կրթութիւնը և ինչո՞ւ, դիտէ՛ք, — նրա համար, որ
աւելի շուտ մտնեմ Հասարակական դործունէու-
թեան ասպարէզը: Նստեմ ժամանակ շտապում
էի և կարծում էի թէ բաւական է իմ ստացած մը-
տաւոր պաշարը, այդ ասպարիզում ինձ համար
չարմար տեղ չունեւ: Նստածում էի, որ կարող
եմ ընթերցանուի թեամբ լրացնել այն պահանջը,
որը պիտի լրացնէի համալսարանը և սկսեցի այդ
օրվանից անդադար և անընդհատ կարդալ, կար-
դալ ու կարդալ: Ահա այստեղ գրուած են իմ կար-
դացած գրքերի անունները: Տէր Աստուած, որչափ
անկանոն և անկապ ընթերցանութիւն, որը մինչև
այսօր էլ շարունակվում է: Ո՛հ ցնորք, մի ժամա-
նակ ես հաւատացած էի թէ մեծ բանաստեղծա-

կան ձերք ունիմ և այդ ցնորքով ոգևորված՝ ես ուսումնասիրում էի Մուսայի Հանձարեղ ներկայացուցիչներին՝ Շէքսպիրին, Շիլլերին, Բայրոնին, Դիքենսին և այլն։ Լաւ ուսումնասիրեցի։ Համբերութիւն չունեցայ սրանց գրվածքներից գէթ մէկը կանոնաւոր կերպով կարդալու։ Ինչ ծաղրելի միտք էր այն, որ այդ ժամանակ ինձ պաշարել էր։ Սա Հաւատացած էի, թէ իմ մէջ կայ թագնված մի ընդարձակ տաղանդ և կարծում էի, որ ընթերցանութիւնը կ'ոպանի իմ տաղանտի ինքնուրոյնութիւնը։ Ահա իմ բանաստեղծական տաղանտի պտուղը, ահա այն չիմար, անհամ ոտանաւորները, որոնք նոյն իսկ Թառումեանի նման տխմարին էլ ծիծաղ էին պատճառում։ Փորձեցի մի գրամատեկական պիեսա գրել, կարծում էի, որ պրօզան աւելի կ'աջողվի։ Բայց դեռ առաջին երկու երեսը չաւարտած, թողի. դա արդէն չափից դուրս անհամ էր։ Փորձեցի վէպիկներ գրել... թիւ, թիւ անտանելի էին այդ օրերը։ Ուղեղ երկու շաբաթ մտածել միայն մի վէպիկի վերնագրի մասին և վերջ ի վերջոյ յօրինել «գանդաղութիւն» վերնագիր—այդ արդէն չափից դուրս է, խելագարութիւն է։ Ե՛հ, որ մէկը թւում, իմ չիմարութիւնները անթիւ, անհամար են, իմ ամեն մի քայլը եղել է սխալ։ Բայց ինչն է ծագել այդ սխալը.— թուութիւնից, հաստատ կամքի բացակայութիւնից, որոնք իմ անբնական կեանքի հետեանքներն են։ Նոյն անբնական կեանքը շարունակվում է և այսօր։ Ուղեղս ծանրաբեռնվել է հաղաք տեսակ տարբեր դադախարներով, երարու հակառակ մտքերով և

այդ բոլորը անորոշ և անկանոն կերպով այս րոպէին դասաւորված գլխումս, դժգոհում են այնտեղ, ինչպէս անթիւ որդեր։ Ի՞նչ եմ արել... Թիւ եմ անում և թիւ պիտի անեմ... էլի ոչինչ, ոչինչ...

Նա հանեց ժիւթի գրպանից ժամացույցը և նայեց։
—Արդէն գիշերվայ երկու ժամն է, քունս չի տանում, գլուխս ցաւում է... տկանջներումս կարծես թմրուկներ են ածում, գլխիս գանգը ուղում է տրաքվել։ Ինչպէս տաք է ճակատս, աչքերս մթնում են... այդ թիւիցն է... անքնութիւնից կ'լինի, երէկ գիշեր էլ մինչև լոյս չեմ քնել։ Բայց թիւ անեմ, որ քունս չի տանում։ Զարմանալի բան... այսօր չեմ ճաշել երեկոյեան էլ թիւ չեմ խմել, բայց քաղց ամենեւին չեմ դուռ, ախորժակս մեռել է։

Նա կրկին բարձրացաւ տեղից և կրկին ըսկոց քաշել։ Այս անգամ նրա երեսին բոլորովին գոյն չէր մնացել, աչքերը վառվել էին, ցամաքած շրթունքները ցնցողաբար դողդողում էին։ Նա մտածում էր, բայց թիւ էր մտածում,—այդ ինքն էլ չը գիտէր։ Նրա գլխում տիրում էր կատարեալ խաօս, սակայն այդ մտքերի խառնաշփոթութեան մէջ որոշվում էին հետեւեալ գծերը։

—Հագուոյ անդորրութիւնը մարդկային կեանքի երջանկութիւնն է։ Նրանելի է այն մարդը, որը վայելում է այդ երջանկութիւնը։ Սա մինչև այսօր դուրի եմ եղել նրանից, նա մանաւանդ աշխատում անցեալը լինել է վշտերով, ապաղան պատկերանում է իմ առաջ սև գոյներով, իսկ ներկայ

անտանելի է: Անտանելի է: Հեշտ է ասել թէ կեանքը անտանելի է, բայց զգալ աչդ անտանելիութիւնը, օօօ... Մուրացկանի, անսխալագոյն մի խոսքով դժուար կեանքի հարուածներն ներքոյ թշուառացած արարածներն ողբալի դրութիւնը կարող է հասկանալի լինել ամենի համար: Բայց թէ որքան ծանր է աչդ դրութիւնը, որքան վըտալի է նա, աչդ զգալի է միայն նոյն իրան թշուառին: Ամենադժուար երեակալութիւն, ամենազգալուն սիրտ ունեցող մարդը չի կարող զգալ ուրիշ թշուառութիւնների տառնալովը մտը անգամ: Ո՛վ կարող է զգալ իմ դրութիւնը, բացի ինձանից: —Ո՛չ ոք: Ի՞նչպէս կարող եմ ես հասկացնել ուրիշներին աչն, ինչոք ես եմ զգում: —Ոչ մի կերպ, դա անհնարին է:

Քամալեանը կրկին թաղվեց մտածողութեան մէջ: Անցան մի քանի րոպէներ և նա կրկին ըսկսեց խօսել բարձր ձայնով:

—Աչո՛, անտանելի է կեանքը, աչո՛ աշխարհ: Հում ինձ համար տեղ չկայ: Անօգուտ եմ եղել մինչև օրս... անօգուտ եմ աշխատում... անօգուտ կրկնել և իմ ապագան, անօգուտ ինձ համար, վընատակար ուրիշներին համար: Ես հասարակութեան աւելորդ անդամ եմ: Կեանքի բեմի վրայ ես դեր չունիմ: Իսկ մի մարդ, որ դեր չունի, նա պիտի հեռանայ բեմից, որպէս զի չը խանդարի խաղացողներին: Աչդ պարզ է և ոչ ոք չի կարող հակառակել: Ի՞նչ միտք ունի ուրեմն իմ գոյութիւնը: —Ոչինչ: Զկայ մի բան, որի հետ կապված լինէր իմ կեանքը: Ես աւելորդ մարմին եմ, որ

սխալմամբ ընկել եմ այս աշխարհ: Ես իսկի մարմին էլ չեմ... ուր է, ես ոչինչ եմ... ոչինչ... ոչինչ... Թափանձելի օդ... աչդ էլ չեմ... օդը օգտակար է... Բաս ի՞նչ եմ... ոչինչ: Սխալվում եմ ֆիզիկոսները, ասելով թէ աշխարհում «ոչինչ» ասած բան չկայ: Ի՞նչպէս թէ չկայ, բայց ես ինչ եմ: Սխալվում են, երևի նրանք ինձ չեն ճանաչում, արա՛ թող ինձ իրանց դիտնական հետադոտութեան ենթարկեն, աչն ժամանակ կ'տեսնեն, թէ ինչպէս կոչնչանայ իրանց թիորեան:

Կրտսւմ սատարի ձինն էր դալիս: Քամալեանը բարձրացաւ տեղից և պատուհանի վարագոյրը մի կողմ ծալելով, սկսեց նայել դէպի փողոց: Նսկար ժամանակ նա անշարժ դրութեան մէջ նայումէր քրտնած ապակիների միջոցով ձիննալի մթնոլորդին: Յանկարծ նա, կարծես թէ մի բան մտաբերելով, աջ ձեռք խիեց ճակատին և պատուհանի վարագոյրը շտապով ծածկեց:

—Վճռված է, վճռված է— արտասանեց նա բարձր ձայնով և կրկին դիմեց սեղանին: Նա փշրված սրտով, թուլացած մարմնով ընկաւ աթոռի վրայ և երկու ձեռքերով պինդ սեղանի վրա, սկսեց անթարժ աչքերով նայել յերատակարանին: Նրա հայեացքը անմիտ էր նրա շրթունքները ժպտում էին վայրենի կերպով, աչքերը փայլում էին մի տեսակ կատաղի փայլով: Մի բանի րոպէ նա աչս դրութեան մէջ մնաց, յետոյ կրկին սկսեց քաշել: Նրա ձեռքերը թուլացել էին, նա հարբածի նման չէր կարողանում ուղիղ ման դալ: Աչդպէս շարունակվեց մօտ կէս ժամ, յետոյ նա շուտ ու մուռ դալով դարձեալ մօ-

տեցաւ սեղանին և չանկարծակի, խեղագարի պէս, չարձակիկեց չեղատակարանի վրայ, վերցրեց չեղատակարանը և սիրեց ձեռքերում ճմրտտել և առաջնորդի կրօնոտել...

Վառարանը հանգչելու վրայ էր, կրակի երեսը արդէն ծածկված էր մոխրով: Քամալեանը չեղատակարանը կոծոտելով և վաչրենաբար բղաւելով, մօտեցաւ վառարանին, վերցրեց ունելիքը և կըրակը խառնեց: Անցան մի քանի վաչրիկաններ, չանկարձ կրակը վառվեց և վառարանի մէջ բարձրացաւ մի պաշտառ բոց:

— Հան Հան Հան, քոան ու Հինգ տարվայ կեանք... ահա ինչ է քո վարձը, ահա ինչն էս արժանի դու—գոռաց նա վաչրենի գոռաբձու թեւամբ, նայելով չեղատակարանի բոցավառված թերթերին:

Մի րոպէում կրակը լափեց երեսուն թերթերեց բաղկացած ձեռատետրը: Բոցը դադարեց և կրկին մոխիրը ծածկեց կրակի երեսը:

— Վերջացաւ, վերջացաւ ամենայն ինչ, քոան ու Հինգ տարվայ կեանքս մոխիր դարձաւ, մոխիր դարձաւ իմ բոլոր անցեալը... Աղատվեցի, ուժ աղատվեցի... դնա կրելի հին կեանք, էլ քեզ հետ էս գործ չունիմ:

— Ամեն ինչ կորաւ, քոան ու Հինգ տարվայ կեանքս մոխիր դարձաւ, մոխիր դարձաւ իմ անցեալը: Իսկ ապագան. հիմ, երեխայ եմ, նորեկ պիտի մեծանամ, հան Հան Հան, քոան ու Հինգ տարեկան երեխայ, թիւ ասել կուզի. շատ փոքր եմ դեռ: Սպասիր կրակ, էս քեզ համար դեռ

կերակուր շատ ունիմ պատրաստած, տեմնումեմ խիտ էս բաղցում... սպասիր: Դա թիւ է, հան...

Նա սեղանի վրեց վերցրեց մի մեծ և հաստակաղմ գիրք:

— Առաջ առաջ այս ցնորամիտին, չէտոյ, ասաց նա ձգելով գիրքը վառարանը: Բարձրացաւ մի թանձր ծուխ, որից չէտոյ գիրքը բոցավառվեց և նրա կաղմի վրայ փաշեց ոսկեղօծ տառերով տպված «Философия безсознательного» վերնագիրը: Բոցը չդադարած, վառարանի մէջ ընկաւ մի ուրեշ գիրք, որան հետեւեց երրորդը, չորրորդը, թուով մինչև տասը:

— Յիմարներ, ամբողջ ձեր դադարի կեանքը նուիրել էք այդ թերթերը սեւացնելուն, տեսէք կրակը ինչ շուտ է լափում ձեր խելքը... Ինչպէս է, լմա է, կովեցէք իրարու հետ, բայց տեսէք էս ձեզ ինչպէս հաշտեցրի...

Բոցը կրկին դադարեց և մոխիրը ծածկեց կրակի երեսը: Քամալեանը հեռացաւ վառարանից, կանգնեց սեղանի առաջ, մտիկ տուաւ անընթաց գրքերի դարձակված տեղին, չէտոյ հայեացքը դարձրաւ վառարանին և ձեռքերը բարձրացնելով, մի ուժգին հարուած տուաւ գլխին:

— Ինչ արի էս, թիւ արի, թիւ արի դա, գոռաց նա, մի աշխպիսի զօրեղ ձայնով, որ հարեան սենեակում քնից զարթեց նրա տանուտէր կնիւր, պառաւ Քեթեանը:

— Այժմ էս նոր մարդ եմ, հա հա հա, կրկնեց Քամալեանը, կատաղաբար ծիծաղելով: Ե՛կմք մէջ երեւցաւ Քեթեանի սարսափած դէմքը:

Քամաւեանը, ինքն էլ չը դիտէր թէ ինչու, չարձակիկեց պառաւի վրայ և բռնելով նրա թւիկը, ներս քաշեց:

—Ն'ի աչտեղ ցանցառ պառաւ:

Պառաւը տարտախած, դողդողալով, մէջքեց ծռւած, ահամայ Հետեւեց նրան:

—Քանի՞ տարեկան ես:

—Խելքդ դրուտ տիղը չի, երազ ես տեՀի:

—Ասիւր տեսնեմ, եօթանասուն տարեկան կէն դանի, ինչպէս ես ապրել աչդքան ժամանակ Հը՛մ, չէն զգվել կեանքից, Հը՛մ, ասիւր—կրկնեց Քամաւեանը, բոլոր ոչժով թափահարելով պառաւին:

—Իծանիւրդ...

—Սուս, սուս, դուրս եկ դնար, քունս տանումէ, դու րո:

Նա պառաւին Հրեց սենեակից դուրս և դուռը փակելով, պառկեց երեսի վրայ անիողնում:

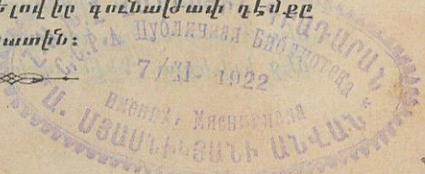
—Ի՛նչ եմ անում, ի՛նչ եմ անում, կրկնումէր նա անդադար:

Մի ամբողջ ժամ Քամաւեանը մնաց աչդպէս պառկած: Վերջապէս քունը չաղթեց նրան:

Առաւօտեան պառաւ Քեթեանը վախժախելով դուռը բացեց և մի ոտը սենեակի ներսում, միւսը դրսում, Հարցրեց.

—Վիճնցիս:

—Գլուխս ցաւումէ, տաքացրել եմ գէղի, մի Հաքիմ կանչել տուր—պատասխանեց Քամաւեանը, վերմակով ծածկելով եր գունաթափ դէմքը և երեսը պարանելով պատին:

412

2013

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0014703

